

BOYABAT İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ E-DERGİSİ

Yıl 2021 - Cilt 1 - Sayı 1

- 1- ASILIK EĞİLİMİ, SANAL DİÇERKAMLIK VE AHLAKİ KİMLİK, DAVRANIŞLARININ SANAL KORSANLIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sebahattin KILINÇ

Alındığı Tarih: 01.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 31.05.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

- 2- COVID-19 DÖNEMİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN ÇALIŞMA SAATİ KAYIPLARI İLE SOSYAL HARCAMALARINA YÖNELİK BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Emine Elif AYHAN, Hakan YAĞCI

Alındığı Tarih: 05.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 31.05.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

- 3- FAALİYET DENETİMİ VE FİRMA PERFORMANSI İLİŞKİSİ: AKARYAKIT SEKTÖRÜ YÖNETİCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Ayşe GÜNSEL, Ali Cem GÜNEŞ, Jale BALKAŞ

Alındığı Tarih: 18.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 10.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

- 4- TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIM UYGULAMALARININ SOSYO-EKONOMİK VE ÇEVRESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kurtuluş MERDAN

Alındığı Tarih: 18.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 03.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

- 5- VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ GİDERİLMESİNDE İDARİ BİR ÇÖZÜM YOLU: HATA DÜZELTME

Muhammed Hakan OKÇU

Alındığı Tarih: 20.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 16.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

- 6- SEMBOLİK TEMSİL BAĞLAMINDA BÜROKRASİNİN GELECEĞİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Merve DURMUŞ

Alındığı Tarih: 22.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 04.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

- 7- OPTİMAL VERGİLENDİRME VE TOPLUMSAL REFAH İLİŞKİSİ

Ferhat PEHLİVANOĞLU, Ali YILDIRIM

Alındığı Tarih: 27.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 15.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

E-ISSN: 2791-6952

SINOP ÜNİVERSİTESİ
BOYABAT İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
e-DERGİSİ

Cilt: 1 Sayı: 1, Haziran 2021

E-ISSN: 2791 - 6952

Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına Derginin Sahibi

Prof. Dr. Nihat DALGIN, Sinop Üniversitesi Rektörü

Editör

Prof. Dr. Oktay KOÇ – Sinop Üniversitesi

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Sultan SALUR KÜÇÜK – Sinop Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN – Sinop Üniversitesi

Yayın Sekreteri

Dr. Halil Alpay ÖZNAZİK

Dr. Fatma TAŞDEMİR

Öğr. Gör. İhsan Oytun ALPAY

Yazışma Adresi

Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Esentepe Mah. Fakülte Cad. No: 4 57000 – Boyabat/SİNOP

<https://boyabatiiibfedergisi.sinop.edu.tr>

Telefon: 0 368 333 00 15

Faks: 0 368 333 00 13

Bilim Kurulu / Danışma Kurulu

Prof. Dr. Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan DİLEK	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı ERASLAN	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Onur EROĞLU	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜLOĞLU	İstanbul Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe Nilüfer NARLI	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ORHAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Osman Fatih SARAÇOĞLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Arman Teksin TEVFİK	Haliç Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut ARSLAN	Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. Cem Barlas ARSLAN	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Erol BULUT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşegül ÇİMEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Funda ÇONDUR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür DEMİRTAŞ	Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Engin KANBUR	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer KESKİNSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynel Abidin KILINÇ	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ŞAHAN	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İdris AKKUZU	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem ALTAY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zübeyir BAKMAZ	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan EKİNCİ	Bakırçay Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ERAVCI	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KIRAY	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OĞUZ	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür SARAÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz ERATAŞ SÖNMEZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Birinci Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Cem Barlas ARSLAN	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Hüsni BİLİR	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Emre BOZDAĞ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Erol BULUT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Baki DEMİREL	Yalova Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür DEMİRTAŞ	Kayseri Üniversitesi
Doç. Dr. Nazım KARTAL	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cemile EVKAYA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Erdem KOÇAK	Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KORKMAZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap MEMİŞ DEMİR	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olcay OKUN	Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür ŞAHAN	Sinop Üniversitesi

SUNUŞ

Yeniçağ'ın insanlığın önüne koyduğu devasa sorunları aşmanın yegâne yolunun bilim olduğu konusunda oldukça geniş bir uzlaşma alanı mevcuttur. Bilimsel gelişmelerin, salt bilimsel alanla ilgili ve sınırlı kalacağı gibi dar bakış açıları da bu kapsamda geçerliliğini yitirmiş; bilimsel çıktılar, tüm insanlığa açık hale gelmiş ve mal olmuştur. Dolayısıyla bugünlerde somut olsun veya olmasın herhangi bir bilimsel mamul, salt bilim insanlarının ilgisine mazhar olmamakta, bu alanın çok dışında herhangi bir insanın da hem erişimine hem de kullanımına açık olarak bulunabilmektedir.

Daha özel olarak ifade etmek gerekirse; bilimsel alanlar arasındaki ayrım son süreçte giderek ortadan kalkmakta ve sınırlar bulanıklaşmakta, daha esnek hale gelmektedir. Bu anlamda, farklı disiplinlerin birbirinden ödünç kavramlar alarak çalışmalarını mümkün olmaktadır ve daha ötede disiplinlerarası işbirliği ve ortaklaşma da giderek yayılmakta ve derinleşmektedir.

Bu müşterek zemin, okumakta olduğunuz Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergisi için de mümbit bir büyüme fırsatı sunmaktadır. Derginin bu odakla amacı; İktisadi ve İdari Bilimler kapsamında yer alan Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Ekonometri, İktisat, İşletme, Maliye, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler gibi dalların her biri için tek tek veya müşterek tartışmalar ve çalışmalara önemli bir alan sağlamaktır. İlk sayıda; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat, İşletme, Maliye, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanlarını ilgilendiren çalışmalar yer almaktadır.

Derginin yayın hayatına başlamasında, öncelikle her türlü olanağı sunan ve destek olan Sinop Üniversitesi Sayın Rektörü Prof. Dr. Nihat Dalgın'a şükranlarımızı sunarız. Yine başlarken deneyimleri ve bilgileri ile bizlere yol gösteren Sayın Doç. Dr. Ferhat Pehlivanoğlu'na (Kocaeli Üniversitesi), Sayın Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Oğuz'a (Balıkesir Üniversitesi), Bilgi İşlem Daire Başkanı Sayın Yüksel Sandalcı'ya (Sinop Üniversitesi), Sayın Arş. Gör. Dr. Halil Alpay Öznazik'e (Sinop Üniversitesi), Sayın Öğr. Gör. İhsan Oytun Alpay'a (Sinop Üniversitesi) ve Basın ve Halkla İlişkiler görevlisi Sayın Azat Baykara'ya (Sinop Üniversitesi) teşekkürü borç biliriz. Elbette ilk sayıya bilimsel çalışmalarını katkı sunan yazarlara, derginin akademik alt yapısını sarsılmaz bir şekilde temellendiren sayı hakemleri, Bilim ve Danışma Kurulu üyeleri, alan editörleri ve sekreteryaya görevlilerine de minnet borçlu olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Tüm insanlığa yararlı olması ve uzun ömürlü olması dileğiyle...

Oktay KOÇ

Editör

İÇİNDEKİLER

ASİLİK EĞİLİMİ, SANAL DİĞERKAMLIK VE AHLAKİ KİMLİK, DAVRANIŞLARININ SANAL KORSANLIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ..... 1 - 16

Sebahattin KILINÇ

COVID-19 DÖNEMİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN ÇALIŞMA SAATİ KAYIPLARI İLE SOSYAL HARCAMALARINA YÖNELİK BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ..... 17 - 31

Emine Elif AYHAN, Hakan YAĞCI

FAALİYET DENETİMİ VE FİRMA PERFORMANSI İLİŞKİSİ: AKARYAKIT SEKTÖRÜ YÖNETİCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA ..... 32 - 50

Ayşe GÜNSEL, Ali Cem GÜNEŞ, Jale BALKAŞ

TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIM UYGULAMALARININ SOSYO-EKONOMİK VE ÇEVRESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ ..... 51 - 67

Kurtuluş MERDAN

VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ GİDERİLMESİNDE İDARİ BİR ÇÖZÜM YOLU: HATA DÜZELTME ..... 68 - 80

Muhammed Hakan OKÇU

SEMBOİK TEMSİL BAĞLAMINDA BÜROKRASİNİN GELECEĞİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME..... 81 - 94

Merve DURMUŞ

OPTİMAL VERGİLENDİRME VE TOPLUMSAL REFAH İLİŞKİSİ..... 95 - 122

Ferhat PEHLİVANOĞLU, Ali YILDIRIM

ASİLİK EĞİLİMİ, SANAL DİĞERKAMLIK VE AHLAKİ KİMLİK, DAVRANIŞLARININ SANAL KORSANLIK DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Sebahattin KILINÇ¹

Özet

Dikey kolektivist özellikler gösteren Türkiye de yapılan bu çalışma ile işletmelere ve dolayısıyla ülkelere ekonomik kayıplar oluşturan sanal korsanlık davranışlarının belirleyenleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İşletmelerin ve dolayısıyla ülkelerin ekonomilerini olumsuz etkilemekte olan sanal korsanlık (internette yasadışı döküman indirme, yayma vb.) davranışlarının farklı boyutlarıyla belirleyenlerini ortaya koymaya yönelik bu çalışmanın Hofstede'in sınıflandırmasına göre kolektivist olarak varsayılan Türkiye 'de yapılması literatürün genişletilmesinde rol oynayacaktır. Ulusal alan yazında çok fazla araştırma yapılmamış olan sanal korsanlık davranışının belirleyenlerini ortaya koymaya yönelik bu çalışma Türkiye'nin farklı üniversitelerinde öğrenim gören 400 üniversite öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına bakıldığında sanal asilik ve sanal diğerkamlık algılarının sanal korsanlık davranışı üzerinde olumlu etkisi gözlenirken ahlaki kimlik algısının etkisi gözlenmemiştir. Yapılan araştırmalara göre sanal korsanlık davranışlarının en yaygın olduğu gruplardan bir tanesi olan üniversite öğrencilerinin sanal korsanlık davranışlarının arkasındaki motivasyonların ortaya çıkarılması eğitim ve öğretim sürecinde üniversite öğrencilerine farkındalık oluşturma çalışmalarını şekillendirebilir. Bununla birlikte ülke ekonomisine milyonlarca lira zarar veren ve piyasaların güvenilirliğini zedeleyen korsanlık davranışlarına yönelik genel olarak bir farkındalık oluşturmaya amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal Korsanlık, Sanal Diğerkamlık, Ahlaki Kimlik

Jel Kodları: D20, D23, D80, D83

Alındığı Tarih: 01.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 31.05.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Bakanlığı, kujase69@gmail.com.

The Impact of Virtual Rebelliousness, Digital Altruism and Moral Identity, Cyber Piracy Behaviors

Abstract

With this study in Turkey, which shows vertical collectivist characteristics, it was tried to reveal the determinants of virtual piracy behaviors that create economic losses to enterprises and therefore countries. This study, which is aimed at revealing the different dimensions of the behaviors of cyber piracy (downloading, disseminating illegal documents on the Internet, etc.), which negatively affects the economies of enterprises and therefore countries, will play a role in the expansion of the literature to be carried out in Turkey, which is assumed to be a collectiveist according to Hofstede's classification. This study was carried out on 400 university students studying at different universities in Turkey to reveal the determinants of virtual piracy behavior, which has not been investigated much in the national literature. When looking at the results of the research, the positive effect of perceptions of virtual rebelliousness and digital altruism on virtual piracy behavior was observed, while the effect of moral identity perception was not observed. According to the researches, uncovering the motivations behind the virtual piracy behaviors of university students, one of the most common groups of cyber piracy behaviors, may shape the efforts to raise awareness for university students during the education and training process. However, it is aimed to raise awareness in general of piracy behaviors that damage the country's economy by millions of pounds and damage the reliability of the markets.

Keywords: Cyber Piracy Behaviors, Virtual Otherness, Moral Identity

Jel Codes: D20, D23, D80, D83

1. Giriş

Yazılım korsanlığı ya da sanal korsanlık (lisansız yada izinsiz yazılım, müzik, video, belge vb. indirme) işletmeleri ekonomik olarak tehdit eden bir faktör olmasının yanında tam olarak önlenememesi nedeniyle konunun farklı açılardan ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Al Fadhli, 2009: 4). Ekonomik açıdan bakıldığında İşletme Yazılım Ortaklığı adlı kuruluşun (BSA, Business Software Alliance, 2015: 9) verilerine göre 2015 yılı için korsan yazılım indirme ve kullanımının nüfusa oranla en yüksek yaşandığı ülkeler olarak Libya (% 90, 65 Milyon Dolar) ve Zimbabve (% 90, 7 Milyon Dolar) öne çıkarken en az yaşandığı ülke olarak

ABD (% 17, 9 Milyar Dolar) öne çıkmaktadır. Rakamlara bakıldığında dünya toplamında 2015 yılında korsan yazılım oranının ortalamasının %39 olduğu ve toplam büyüklüğünün 52,2 Milyar dolar olduğu görülmektedir. Sanal korsanlığın önlenmesinin işletmelere %25 daha fazla kazanç sağlayacağı da iddia edilmektedir (BSA, 2015). Rakamların büyüklüğüne bakıldığında sanal korsanlığın motivasyonlarının dikkate alınarak farklı boyutlu araştırmaların yapılması gereklilik olarak görülmektedir. Alanyazında yapılan araştırmalarda sanal korsanlığın uygun olmayan bir davranış olarak görülmemesi (Jacobs vd., 2012:6; Lysonski ve Durvasula, 2008:14) konuyu dikkatli incelemeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca sanal korsanlık davranışının belirleyenlerinin tam olarak ortaya koyulamaması konuya ilişkin alınması gereken tedbirlerin alınmasını da engellemektedir (Higgins vd., 2011: 12).

Sanal ortam bireylerin yaşamlarına ilişkin paylaşım fırsatı sunduğu için bireylerin fotoğraf, belge, müzik, video, kitap vb. dokümanları paylaşma ya da kullanma davranışlarını kolaylaştırmaktadır. Bu kolaylaştırmanın yanında bireylerin bu davranışları gösterdiği zaman ve yerler genellikle bireylerin tek başına olduğu durumlar olduğu için bireyin tamamen tek başına karar verme sürecini yaşadığı düşünülebilir. Tek başına olduğu bir anda yasal olmayan şekilde müzik, belge, video, fotoğraf vb. indirme davranışı gösteren bireyin davranışlarının arkasındaki motivasyonlarının bireyin değerleri olduğu kabul edilebilir. Bireyin değerlerinin kültürel ve kişisel faktörlere dayandığı düşünülürse kültürün ve kişiliğin dayandığı tüm faktörlerin sanal korsanlık davranışının belirleyeni olabileceği öngörülebilir. Bu açıdan bakıldığında psikolojik faktörler ve içinde bulunulan çevreye ilişkin değerleri içine alan sosyolojik faktörlerin potansiyel belirleyen olabileceği düşünülebilir.

Bu açıdan bakıldığında kültürlerarası yapılan çalışmalar farklı kültürlerin karşılaştırılmasını sağlayabilir. Hofstede'in toplum tipolojisi bu çerçevede çok başvurulan bir araç olmakla birlikte alan yazında farklı kültürleri aynı değişkenlerle bir arada inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. BSA (2015) raporuna göre Bosna Hersek'te sanal korsanlık seviyesi %61 olup ekonomiye etkisi 24 milyon Dolar olarak ifade edilirken Türkiye'de bu oran %58 olup 291 Milyon olarak ifade edilmektedir. Bu açıdan dikey kolektivist özelliklere sahip Türkiye'de sanal korsanlık motivasyonlarının farklılaşıp farklılaşmayacağı, sanal çağ olarak da görülen yeni jenerasyonun sanal korsanlığa bakış açısının hangi faktörler tarafından şekillendiği bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de üniversite öğrencileri üzerinde uygulanacak modelde sanal korsanlığın en önemli belirleyeni olarak

görülen korsan indirme niyetinin etkileyen psikolojik ve çevresel değişkenler araştırma modelini oluşturmaktadır.

Araştırmanın kuramsal altyapısını ise yorumlama seviyeleri kuramı (Theory of Construal Level) oluşturmaktadır. Yorumlama Seviyeleri Kuramı bireylerin herhangi bir konu ya da olgu konusundaki yorumlamalarının ilgili konu ya da olgunun kendilerine yakın veya uzak oluşuna göre değişebileceğini önermektedir. Kurama göre zamansal ve mekansal uzaklıkların bireylerin davranışları üzerinde etkili olduğu iddia edilmektedir. Bundan yola çıkarak

- Bireye farklı uzaklıktaki olguların farklı şekilde yorumlanabileceği,
- Olgunun uzaklık düzeyinin bireylerin yorum, değerlendirme ve seçimlerini etkileyebileceği önerilmektedir.

Buehler vd. (1994) bireylerin geleceğe yönelik yapabileceklerinden daha fazla sorumluluk aldıklarını ve bu sorumluluk miatlarının (dead line) yaklaşmasıyla bireylerin pişmanlık duyduklarını ifade etmektedirler. Bunun yanında bireylerin benzer şekilde sonucunu hemen görebilecekleri olay ve olgulara daha fazla önem verdikleri de düşünülmektedir. Bireyler sonucunu uzun bir zaman sonra görebilecekleri olgulara daha az önem atfederek daha üstünkörü değerlendirebilmektedir. Bunun yanında sonuçlarla karşılaşılacak zaman yaklaştıkça bireylerin algı seviyelerinde de değişiklikler olabileceği bireylerin düşük seviye ve yüksek seviye yorum düzeylerinin farklılaşabileceği değerlendirilmektedir. Herhangi bir davranışa ilişkin düşük düzeyli yorum davranışın olduğu çevredeki fiziki özellikleri dikkate alırken yüksek seviyeli yorum davranışın yol açtığı bilişsel ve duygusal sonuçları dikkate almaktadır. Örneğin sanal korsanlık davranışında düşük düzeyli yorum çerçevesinde indirilen belge, internet sitesi vb. dikkate alınırken yüksek düzeyli yorumda davranışın yol açacağı haz veya tatmin duygularının dikkate alındığı düşünülmektedir. Bireylerin uzun dönemli plan ve niyetlerinin sürdürmesini sağlayan faktörün ise yüksek düzeyli yorumlama seviyesinin olduğu tahmin edilmektedir. Yani yüksek düzeyli yorum seviyesi çerçevesinde bireyin alacağı haz ya da tatmin duygusuyla bireyler uzak sonuçları olan davranışları sürdürebilmektedir.

Aynı şekilde mekansal uzaklıkların da (Spatial Distance) bireylerin yorumlama seviyelerinde farklılık oluşturduğu iddia edilmektedir (Henderson vd., 2006). Bundan yola çıkarak yasadışı indirme (illegal downloading) davranışının sonuçları ve mağdurlarının hem zamansal hem de mekansal olarak bireye uzak olması bireyin davranışa verdiği önemi azaltmaktadır. Ayrıca düşük ve yüksek algılama seviyesine ilişkin yapılan araştırmalardan bir

tanesinde bireylerin kısa zaman dilimlerine uzun zaman dilimlerine nazaran daha az iş planmalarıdır. Bireylerin uzun dönemli geleceğe ilişkin algı ve dikkat düzeylerinin daha düşük olduğu ve bundan dolayı daha az iş planladıkları iddia edilmektedir (Higgins vd. 2012: 19).

Fishbein ve Ajzen (1975) planlanmış davranışlar kuramı çerçevesinde sanal korsanlık davranışlarının bireylerin sanal korsanlık eğilimlerinden kaynaklandığı iddia edilmektedir (Christensen ve Eining, 1991: 5).

2. Literatür Taraması

2.1. Sanal Korsanlık

Sims vd. (1996: 14) sanal korsanlığı bilgisayar dokümanlarının ve yazılımlarının yasadışı yollardan kopyalanması olarak tanımlamaktadır. Daha güncel çalışmalarda telif hakkı olan yazılım ve medya dosyalarının yasadışı yollardan indirilmesi ve kopyalanması sanal korsanlık olarak tanımlanmıştır (Al Rafee ve Cronan, 2006:9). Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi sanal korsanlık davranışlarının vergileri azaltması, kazançları düşürmesi, istihdamı azaltması gibi ekonomilere olan zararlı etkilerinin artmasıyla dikkate alınması gereklilik olmuştur (Danaher vd., 2012:7). Sanal korsanlık su izi (watermarking) ve dijital parmak izi gibi yeni yeni yöntemler takip edilmeye çalışılsa da ülkelerin bu konudaki koordinesiz davranışları nedeniyle standart oluşturulamamaktadır (Chaudry vd., 2011: 5).

Gopal ve Sanders (2000) ahlaki faktörlerin belirleyici değişkenler olarak sanal korsanlık niyetinde etkin rol oynadığını iddia etmektedir. Ahlaki değerlendirmenin bireyin tutum, öznel normlar ve algılanmış davranış kontrolü gibi değişkenleri içine alarak sanal korsanlık niyetinin oluşması ve davranışa dönüşmesinde yol aldığını gösteren araştırma sonuçları da mevcuttur (Tan, 2002; Peace vd., 2003). Chaudhry vd. (2011) sanal korsanlık davranışının ancak ahlaki farkındalıkla azaltılabileceğini bu sayede sadece korsanlık davranışının azaltılmayacağını hatta korsanlık davranışını arttıran bir başka faktör olan talebin de azaltılabileceğini iddia etmektedirler. Sanal korsanlık konulu adli davaların yaygın olmadığı ülkelerde tüketicilerin yasal süreçten çekinmediğini sanal korsanlığın da yasal düzenlemelerle azaltılmadığı iddia edilmektedir (Chaudry, 2011). Meireles ve Campos (2016) sanal korsanlık davranışının en büyük belirleyeni olan sanal korsanlık niyetinin ayrıca yazılım ücretleri, cezaların caydırıcılığı ve kesinliğinden de etkilendiğini iddia etmektedirler. Genelde planlanmış davranışlar kuramı çerçevesinde yürütülen sanal korsanlık araştırmaları sanal korsanlık davranışlarının sadece kişisel değişkenler tarafından belirlenmediğini ortaya koymaktadır (Meireles ve Campos, 2016).

BSA'nın (2015) raporuna göre GSMH açısından gelişmemiş veya gelişmiş ülkelerin tamamında farklılaşan seviyelerde sanal korsanlık davranışlarının görülebileceği iddia edilebilir. Dolayısıyla bu somut sonuç sanal korsanlık davranışlarının kişilik faktörlerine göre de değişebileceğini göstermektedir.

2.2. Ahlaki Kimlik ve Sanal Korsanlık

Bireylerin karar verme süreçlerinde ahlaki değerlerin büyük rol oynadığı iddia edilmektedir (Panas ve Ninni, 2011). Hatta kadın ve erkeklerin dahi aynı konuda aynı çevrede farklı karar verme süreçlerine sahip olduğu da iddia edilmektedir (White, 1999). Schwartz ve Tessler (1972) ahlaki gerekliliklerin bireylerin niyetlerinin belirleyicisi olduğunu iddia etmektedir.

Sanal korsanlık davranışının dayandırıldığı bir başka motivasyon da mağdursuz suç (victimless crime) algısıdır (Higgins vd., 2011). Bununla birlikte günümüz koşullarına bakıldığında sanal korsanlık davranışının mağdurlarının entelektüel sermayeleri yoluyla sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan işletmeler olduğu görülmektedir (Chiou, vd., 2005). Sadece ABD'de yasal olmayan yollarla müzik indiriminden müzik şirketlerinin 2008 yılında 3,7 milyar dolar zarara uğradığı iddia edilmektedir (IFPI, 2008). Birçok gelişmiş ülkede özellikle ABD' de sahiplik hakları yasalarla kesin olarak belirlenmiş olsa da ABD' de bile müzik indiriminin suç olduğuna ilişkin algının yaygın olmadığı iddia edilmektedir (Hinduja, 2007).

Konuyla ilgili yapılan araştırmaların sanal korsanlık davranışının belirleyenlerini tam olarak ortaya koyamaması farklı bakış açılarını gerektirmektedir. Bunlardan bir tanesi olarak nötrleştirme (Neuralization Theory) kuramının önerdiği yaklaşımdır. Sykes ve Matza (1957) bireylerin içinde yaşadığı toplumdaki kurallara aykırı davranışının bireylerin davranışı rasyonelleştirme düzeyiyle orantılı olduğunu iddia etmektedir. Bireylerin içinde yaşadığı toplumun normlarını tamamen reddedemediği ama bu normları çiğnemek zorunda kaldıklarında kendilerinde rasyonel nedenler oluşturarak vicdanlarını rahatlattıkları iddia edilmektedir. Bireylerin sözel ya da bilişsel bahanelerle bu süreci atlatmaya çalıştıkları ifade edilir. Bireylerin buldukları bahanelerden memnuniyet derecesi sapkın davranışı gösterme düzeyini etkilemektedir. Bu sayede bireyin sapkın davranışı icra ederken yaşamış olduğu yoğun ikilemi yaşamayacağı duygularını nötrleştireceği vurgulanır. Sykes ve Matza (1957) nötrleştirme sürecinin beş boyuttan oluştuğunu iddia etmektedir. Bunlar;

1. Sorumluluğun Reddedilmesi: Oluşan sapma davranışının bireyin davranışından kaynaklanmadığını ya da bireyin sorumluluğunda olmadığını düşünmesidir.
2. Olumsuz Sonuçların Reddedilmesi: Oluşan olumsuz sonuçların bireyin davranışından dolayı oluşmadığı düşünülür. Bireyin davranışından dolayı zarar oluşmadığını düşünmesidir.
3. Mağduriyetin Reddedilmesi: Bireyin davranışlarından dolayı kimsenin zarar görmediği ya da mağdur olmadığını düşünmesidir.
4. Suçlayanların Suçlanması: Bireyin sapma davranışından dolayı kendini suçlayanları suçlamasıdır. Bireyin kendisinin diğerleri tarafından yargılanamayacağını ifade etmesidir.
5. Daha Büyük Bir Neden Bağlamak: Bireyin yapmış olduğu sapma davranışının nedeni olarak daha büyük bir olumlu sonucu göstermesidir.

Bu sayılan nötrleştirme davranışlarıyla bireylerin yapmış oldukları davranışlardan dolayı vicdani, sosyal ve yasal ikilemde kalmaktan kaçındıkları ifade edilir.

2.3. Asilik (Sanal Robinhood) ve Sanal Korsanlık

Chaudry vd. (2011) giderek yaygınlaşan sanal korsanlık davranışlarının arkasında tüketicilerin ilgili sektörlerde çok kazanç sağlayan işletmelere tepkisinin olduğunu iddia etmektedir. Hatta Warez gibi platformların da zenginden alıp fakire veren bir araç olarak görüldüğü gözlenmektedir. Sanal işletmelerin yöneticileri bu konunun sadece entelektüel hırsızlık olarak görülemeyeceğini insanların içindeki zengin öfkesi veya büyük internet işletmelerinin maliyetleriyle oynama arzusundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Rose (2006) sanal korsanlığın büyük işletmelere tahmin edilenden daha fazla zarar verdiğini örneğin Microsoft 'un 2006 yılında 43 milyon dolar kaybı olduğunu iddia etmektedir. Twenge (2006) Me nesli adını verdiği 1970 ve daha üzeri doğan neslin öz yönelimli olduğunu ifade ederek sanal korsanlık pastasındaki en büyük payın bu nesle ait olduğunu iddia etmektedir. Chaudry ve Stumpf'ın (2008) yaptıkları araştırmada bu neslin sanal korsanlık yapmadaki en güçlü motivasyonlarının “kolay olduğu için korsan indirimi tercih etme”, “arzu edilen kalitede elde etme” ve bunun “ahlaki olmayan ya da yasadışı olduğuna inanmama” olduğu iddia edilmektedir. Aynı çalışmada araştırmacılar korsanlığı önleyici ürün sunumu, ürün fiyatı ve sosyal pazarlama yöntemlerinin korsanlık davranışları üzerindeki etkisini de sorgulamıştır. Çıkan sonuçlara göre bu tedbirlerin de tüketicilerin korsanlık davranışı üzerinde etkisinin olmadığı iddia edilmektedir. Chaudry ve Stumpf (2008) araştırmasının en ilgi çeken yanı

korsanlığın ancak ahlaki motivasyonlarla önlenebileceğinin önerisidir. Ahlaki farkındalığın korsanlık üzerinde olumsuz etkisi gözlenirken hazzal bakış açısının olumlu etkisi gözlenmiştir.

2.4. Sanal Diğerkamlık (Digital Altruism) ve Sanal Korsanlık

Diğerkamlık bireyin içinde bulunduğu toplumda diğer bireylerin faydasını da gözetmesi olarak tanımlanmaktadır (Wispe, 1978). Empati (Cohen, 1972) ve prososyal davranışlarla da tanımlanan diğerkamlık empati ve prososyal davranışlardan daha üst seviyede bir niyetle ortaya çıkar (Wright, 2013). Empatinin tek başına diğerkamlık davranışları tanımlamak için yeterli olamayacağı ama diğerkamlık davranışlarının belirleyicisi olabileceği ifade edilir (Wright, 2013). Diğerkamlık davranışının hedef odaklı olduğunu ve sadece bir hedefi ihtiva ettiğini iddia eden Baston (2011) bireyin kendisi dışındaki başka bir bireyin iyiliğine yönelik davrandığını ifade etmektedir. Wright (2013) üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada diğerkamlık davranışı gösteren öğrencilerin genelde liderlik vb. üst konumlarda olmayı arzuladıkları, diğerkamlık davranışının kendilerini grup içinde farklılaştıracağını düşündüklerini gözlemlemişlerdir.

MacAdams (2009) evrimsel psikolojide ebeveynlerin ve akrabaların çocukların iyiliği için fedakarlık yapma davranışının diğerkamlık davranışını tanımlamak için kullanıldığını ifade etmektedir. Evrimsel psikolojide çocuklar ve vd. akrabalar için yapılan bu fedakarlık davranışında genlerin etkili olduğu iddia edilmektedir (MacAdams, 2009). Karmaşık ve çatışma ortamlarında diğerkamlık davranışlarının yardımlaşma ve ortaklık davranışlarını arttırdığı iddia edilmektedir (Wright, 2013). Mahkum ikilemi (Prisoner Dilemma, rapport ve Chamamah, 1965) durumunda Baston ve Ahmad (2001) empatik duygular ihtiva eden diğerkamlık davranışlarının dayanışmayı arttırdığını iddia etmektedir. Özellikle aralarında çatışma yaşayan veya mağdur olan bireylerin empatik düşünceleri sayesinde daha fazla diğerkamlık davranışları gösterebileceği de öngörülmektedir (Wright, 2013). Galinsk vd.'nin (2008) yapmış oldukları çalışmada özellikle iş görüşmeleri ve pazarlık gibi ortamlarda empatik davranışlar gösteren tarafların daha kazançlı veya verimli sonuçlar aldıklarını iddia etmektedir. Crocker ve Canvello (2008) ise empatik davranışlar yoluyla diğerkamlık davranışlar gösteren bireylerin evlilik vb. diğer ilişkilerinde daha fazla yakınlık, destek ve güven sağladıklarını iddia etmektedir. Ayrıca bu tür ilişkiler diğerkamlık davranışlarının olmadığı ilişkilerle karşılaştırıldığında daha az üzüntü, kaygı ve gerginlik barındırmaktadır (Feeney ve Collins, 2003).

Sanal diğerkamlık araştırmaları bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan sanal diğerkamlık davranışlarıyla yaygınlaşmaya başlamıştır. Günümüzde genel olarak insanlığın maruz kaldığı tehditler (hava kirliliği, kadın ve çocuk istismarı ve şiddeti, hayvanlara şiddet, uyuşturucu kullanımı, fakirleşme vb.) tehditler nedeniyle ahlaki olarak sorumluluk hisseden bireylerin kendi yetenek, beceri ve güçleri doğrultusunda sanal ortamı kullanarak yaptıkları diğerkamlık davranışları sanal diğerkamlık davranışları olarak ifade edilmektedir (Klisanin, 2011). Gruber (1997) sanal diğerkamlık davranışlarının 3 formunun olduğunu iddia etmektedir. Bunlar;

- Rutin sanal diğerkamlık (Everyday digital altruism): Düzenli olarak bireylere uyum ve kolaylık sağlama amacı güden davranışları tanımlamaktadır. Örneğin bireylerin her gün içinde bulunduğu çevrede diğer bireylerin yaşamlarını kolaylaştırıcı küçük çaplı davranışlarıdır.

- Yaratıcı Sanal Diğerkamlık (Creative Digital Altruism): Yüksek bir ahlaki adanmişlıkla yardımlaşma ve dayanışma için yeni çözümler bulma davranışlarını ifade eder.

- İleri Yaratıcı Diğerkamlık Davranışları (co Creative Digital Altruism): Yaratıcı sanal diğerkamlık gibi yüksek bir ahlaki adanmişlar daha ileri dayanışma örnekleri gösterilir. Küresel düzeydeki geniş çaplı yaratıcı diğerkamlık davranışları buna örnektir.

İnsanlığın günümüz dünyasında karşılaşmiş olduğu ortak tehditler bireyleri sanal ortamı kullanarak diğerkamlık davranışları yapmaya itmektedir. Örneğin ücretsiz sistem yazılımları sunan Linux, veya bilgilendirici ve öğretici hizmetler sunan internet siteleri bunlara somut örnekler olarak gösterilebilir. İnternette ticaret yapan firmaların ürünlerini satarken her bir satışta dünyanın fakir ülkelerine yardım uygulamaları pazarlama stratejisi olarak tüketicilerin diğerkamlık davranışlarını kullanmayı amaçlanmaktadır.

Gruber'in (1997) yaratıcı diğerkamlık davranışları çerçevesinde değerlendirdiği sanal ortamdaki uygulamalar günümüzde giderek daha fazla yaygınlaşmaktadır. Diğerkamlık davranışlarının bireylerdeki ahlaki farkındalık düzeyiyle ilişkili olduğu araştırmalarda gözlenmektedir. Günümüzde internet ortamında kimin faydalanacağını bilmeden bireylerin ihtiyaç duyacağı bilgi ve uygulamaları açık kullanıma ačan bireylerin çoğaldığı iddia edilmektedir (Klisanin, 2011).

2.5. Kuramsal Dayanak

Bu çerçevede bireylerin sanal diğerkamlık duygularının baskısıyla ve yorumlama seviyeleri kuramının da ifade ettiği gibi mekansal ve zamansal uzaklığın etkisiyle sanal

korsanlık niyetinin belirleyicileri olarak görülen asi davranışlara yönelebilirler. Ayrıca Sanal diğerkamlık davranışları bireyleri durumsal etik sorgulamalarına itebilir. Birey hiç bilmediği ya da tanımadığı insanlara sanal ortamda bireysel beceri ve yeteneklerini kullanarak yardım ettiği için o an için yaptıklarının doğru olduğunu düşünebilir. Bireyin diğerlerine yardım etme veya fedakarlık yapma davranışları durumsal etik algısını şekillendirebilir. Bu süreçte yukarıda da ifade edildiği gibi yorumlama seviyeleri kuramının önerdiği zamansal ve mekansal uzaklığın da rolünün olabileceği düşünülmektedir. Bu süreçte toplumun da düşük sosyal uyuma sahip olması bireyin sosyal normların etkisinden dolayı düşük öz kontrole sahip olmasını sağlayabilir.

Üniversite öğrencilerinin sanal diğerkamlık, asilik ve ahlaki kimlik algılarının sanal korsanlık davranışları üzerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Türkiye'nin farklı illerindeki üniversite öğrencilerine kolayda örneklem yoluyla uygulanan bu araştırmanın örnekleme 400'dür. Örneklemden toplanan verilen SPSS 21 ve SPSS 21' e entegre olarak kullanılabilen Process 3.0 adlı bir makroyla çoklu regresyon analizleri şeklinde analize tabi tutulmuştur.

3.1. Ölçme Araçları

Araştırmanın değişkenlerini ölçmek için Ersanlı ve Çabuker'in (2015) geliştirmiş oldukları, özveri ve bencillik faktörlerinden oluşan ve ,76 cronbach alpha güvenilirlik değerine sahip 20 maddeden oluşan diğerkamlık ölçeği, ahlaki kimlik davranışlarını ölçmek için Yılmaz ve Yılmaz (2015) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılan Aquino ve Reed'in (2002) 10 maddeden oluşan ahlaki kimlik ölçeği, asilik algılarını ölçmek için Goldsmith vd. (2005) geliştirmiş oldukları asilik ölçekleri ve sanal korsanlık algılarını ölçmek için Chatterjee vd.'nn (2015) kullanmış oldukları 6 maddelik sanal korsanlık ölçeği kullanılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin farklı illerindeki üniversitelerde okuyan 400 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların 275 tanesi erkek, 275 tanesi kadındır. Örneklemin 321 tanesi 18-25 yaş ortalamasında, 79 tanesi 26-33 yaş ortalamasındadır.

4.2. Korelasyon Testleri

Tablo 1. Korelasyon ve Güvenirlik Test Sonuçları

Korelasyon ve Güvenirlik Test Sonuçları		ahkimor	digkamor	asior	sakodaor
Ahkimor	Pearson Correlation	1	-,528**	,192**	-,138**
	Güvenirlik Testi	,785 Cronbach Alpha			
digkamor	Pearson Correlation	-,528**	1	-,142**	,247**
	Güvenirlik Testi	,943 Cronbach Alpha			
Asior	Pearson Correlation	,192**	-,142**	1	,215**
	Güvenirlik Testi	,747 Cronbach Alpha			
sakodaor	Pearson Correlation	-,138**	,247**	,215**	1
	Güvenirlik Testi	,955 Cronbach Alpha			

**Korelasyon Anlamlı 0.01 düzeyinde (2-kuyruklu).

Tablo 1’de görüleceği üzere araştırma modelinde kullanılan dört değişkenin birbiriyle arasında 0,01 düzeyinde anlamlı ilişki gözlenmiştir. Ahlaki kimlik ve diğerkamlik arasında olumsuz ve yüksek derecede anlamlı ilişki ($R=-,528$, $P < ,01$), ahlaki kimlik ve asilik arasında olumlu ve düşük düzeyde ilişki ($R=,192$, $P < ,01$), ahlaki kimlik ve sanal korsanlık arasında olumsuz ve düşük düzeyde ilişki ($R=-,138$, $P < ,01$) gözlenmiştir. Diğerkamlik ve asilik arasında olumsuz ve düşük düzeyde ilişki ($R=-,142$, $P < ,01$), diğerkamlik ve sanal korsanlık davranışı arasında olumsuz ve düşük düzeyde ilişki ($R=-,247$, $P < ,01$), asilik ve sanal korsanlık arasında olumlu ve düşük düzeyde ilişki gözlenmiştir. Değişkenlerin tamamı arasındaki ilişkilere bakıldığında eşik değer olan ($R=,700$) değerinin üzerinde bir korelasyon gözlenmediği için çoklu doğrusallık probleminin olmadığı söylenebilir. Değişkenleri ölçmek için kullanmış olduğumuz ölçme araçlarının tamamının güvenirlilik düzeyi eşik değerin ($\alpha= ,700$) üzerinde gözlenmiştir.

4.3. Regresyon Testleri

Tablo 2. Model Özeti

Model Özeti				
Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahmini Std. Hata
1	,356 ^a	,127	,120	1,32931

a. Belirleyiciler: (Constant), ahkimor, asior, digkamor

Tablo 1’de sunulan model özetine bakıldığında bağımsız değişkenlerin birleşik olarak bağımlı değişkenle ilişkisi orta düzeyde olumlu ($R = ,356$, $P < ,01$) gözlenmiştir. Bağımlı değişken olan Sanal korsanlık davranışı üzerinde bağımsız değişkenlerin belirleme katsayısı ($R^2 = ,120$) olup bağımlı değişkende olan değişikliğin % 12’sinin bağımsız değişkenler tarafından açıklanabildiği gözlenmektedir.

Tablo 3. Anova Testi

ANOVA ^a						
Model		Kareleri Toplamı	df	Kareleri Ort.	F	Anlamlılık
1	Regression	101,484	3	33,828	19,144	,000 ^b
	Residual	699,753	396	1,767		
	Toplam	801,237	399			

a. Bağımlı Variable: sakodaor

b. Bağımsız: (Constant), ahkimor, asior, digkamor

Araştırma modelinin ve hipotezin anlamlı olup olmadığını görmek için yapılan Anova testinin sonuçlarına bakıldığında modelin anlamlı olduğu gözlenmektedir. Çoklu regresyon testi kullanıldığı için test sonucunun anlamlı olması modelin içindeki bağımsız değişkenlerden en az bir tanesinin bağımlı değişkeni anlamlı olarak etkileyebildiği söylenebilir.

Tablo 4. Regresyon Test Sonuçları

Katsayılar ^a						
Model		Stan. Olmayan Katsayı		Standardize	t	Sig.
		B	Std. Hata	Katsayı		
1	(Sabit)	3,001	,366		8,211	,000
	asior	,585	,107	,262	5,459	,000
	digkamor	,379	,082	-,255	-4,608	,000
	ahkimor	-,097	,100	-,054	-,969	,333

a. Bağımlı Değişken: sakodaor

Regresyon test sonuçlarına bakıldığında ahlaki kimlik değişkeninin bağımlı değişken üzerinde anlamlı etkisi olmadığı gözlenmektedir ($\beta = -,097$, $p < 0,01$). Asilik algısının sanal korsanlık algısı üzerinde anlamlı ve olumlu etkisinin olduğu bir birimlik asilik algısının sanal korsanlık algısını % 59 arttırdığı ($\beta = ,585$, $p < 0,01$), Diğerkamalık algısının sanal korsanlık üzerinde olumlu etkisinin olduğu ve bir birimlik diğerkamalık algısının sanal korsanlık davranışını % 38 arttırdığı ($\beta = ,379$, $p < 0,01$) gözlenmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sanal korsanlık davranışlarının Avrupa’da en yüksek oranda görüldüğü ülkelerden bir tanesi olan Türkiye’de bu araştırmanın yapılmış olması uluslararası literatür açısından da kazanım olacaktır. Sanal korsanlık davranışları sonucunda Türkiye için yıllık 60 milyon USD kaybın göz ardı edilemeyecek kadar yüksek oluşu, sanal korsanlık davranışlarının belirleyenlerine yönelik ilgiyi arttırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu araştırma özellikle bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin kayıplarını azaltmak ve sürdürülebilirliklerini arttırmak için bir farkındalık arttırmayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili ulusal alan yazında nadir kaynak bulunduğu için bu çalışma sanal korsanlık davranışının belirleyenleri üzerine bir keşifsel çalışma olarak da değerlendirilebilir.

Sanal korsanlık davranışlarının yaygın olarak gözlemlendiği üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bu çalışmada test sonuçlarından da görüleceği üzere diğerkamlik ve asilik davranışlarının sanal korsanlık üzerinde olumlu etkisi görülmesine rağmen ahlaki kimlik davranışının anlamlı bir etkisi gözlenmemiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye toplumunda ahlaki kimlik algısıyla sanal korsanlık davranışı arasında bir ilişki algılanmamış olabilir. Diğerkamlik davranışının güçlü ve olumlu etkisi sanal ortamda özellikle yardım ve destek amaçlı kurulan ve bir kültür haline gelen sanal forumların yaygınlaşmasıyla açıklanabilir. Sanal ortama giren bireylerin tamamına yakını hangi işlemi nasıl yapacağına dair bilgi sahibi olmadığında arama motorlarıyla bilgiye ulaşmaya çalışmakta ve bilgiyi bu şekilde ele etmektedir. Bilgiyi elde ettiği kaynağın davranışlarını bir süre sonra kendisi göstererek görmüş olduğu iyiliğe karşılık vermek istiyor olabilir. Bunun yanında asilik davranışının olumlu etkisi özellikle kur etkisi vb. etkilerin sonucuyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin bilişim araç ve hizmetlerine ulaşmada adaletsizliğe maruz kalmasıyla açıklanabilir. Genel olarak yaşam standartları ve gelirleri belirli olan üniversite öğrencilerinin sanal korsanlığı yüksek yazılım ücretleri ve kısıtlı kullanım şartları nedeniyle sisteme karşı mesaj maksadıyla yaptığı düşünülebilir.

Ticaret güven faktörüyle yürütülmekte olup güven tarafların birbirlerinin davranışlarını tahmin edebilme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Dünya ortalamasına bakıldığında Türkiye’de çok yüksek oranlarda görülen sanal korsanlık davranışları Türkiye’nin ticari imajını da zedelemektedir. Sanal korsanlık davranışlarının belirleyenlerine yönelik alınacak tedbirler ve oluşturulacak farkındalık uluslararası ticarete ülkelerin imajını olumlu yönde şekillendirebilir. Ayrıca bu alandaki uluslararası sermayenin güvenle bu ülkelere akışını

sağlayabilir. Son yıllarda bilişim vb. alanlarda bazı yatırımların Hindistan'dan başka ülkelere kaymasının nedenlerinden biri olarak bu görülebilir.

Bireylerin davranışlarında sosyal normların ve sosyal uyumun rolü birçok araştırmada ortaya konulmaktadır. Sosyal konsensüs olarak adlandırılan sosyal uyumun zararlı davranışlar için olumlu yönde şekillenmesi zararlı davranışları arttırmakta bu öncelikle küçük işletmelere ilerleyen aşamalarda büyük işletmelere ve devletlere zarar verebilmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarını ve önerilerini konu alan raporlar ve bilgilendirmelerle oluşturulacak farkındalık sayesinde sosyal konsensüsün bu gibi zararlı davranışlar açısından daha belirgin normları olması sağlanabilir.

Çalışma sosyal bilimler alanında örgütsel psikoloji alt dalında yapılmış olup ve diğer alanların temel bileşeni olan "insan" faktörünü odağa koyması açısından çok önemlidir. Sanal korsanlık hemen hemen tüm alanlarda yaygın olarak karşılaşılan olumsuz davranışlardan bir tanesi olup genel olarak aynı toplum içinde bireylerin sanal korsanlık davranışlarının nedenlerinin benzer ya da aynı olduğu görülmektedir. Bireylerin sanal korsanlık davranışlarının motivasyonlarının ortaya konulması ve farkındalık oluşturulması "birey" etkisiyle diğer tüm alanlarda olumlu etkisini gösterebilir. Sanal ortamla tanışmayan ya da etkileşim kurmayan birey sayısı çok azdır. Giderek daha yoğun ve etkin bir şekilde yaşamımızı saran sanal ortamın zamansal ve mekansal uzaklık algısı nedeniyle birey tarafından verilmesi gereken önemin verilmemesinden dolayı oluşturacağı olumsuzluklar tahmin edilememektedir. Sanal ortamda bireyler davranışlarının sonuçlarını hemen ve oldukları yerde görmemektedir. Dolayısıyla bu sonuçlardan etkilenen tarafların farkına da varmamaktadırlar. Sanal ortamla etkileşim sürecinde yüksek farkındalık bireyin yaşamının birçok alanında olumlu olarak etkisini gösterebilir.

Kaynakça

- Al Fadhli, S. (2009). The Ethical Dilemma of Software Piracy in Islamic Societies. *The Electronic Journal on Information Systems in Developing Countries*, 39 (7), 1-9.
- BSA, (2015). *Seizing Opportunity Through License Compliance Report*, In Brief.
- Baston, C. D. (2011). *Altruism in humans*. New York, New York: Oxford University Press.
- Baston, C. D., & Ahmad, N. (2001). Empathy-induced altruism in a prisoner's dilemma II: What if the target of empathy has defected? *European Journal of Social Psychology*, 31, 25-36.
- Chatterjee, S., Sarker, S. and Valacich, J.S. (2015). The Behavioral Roots of Information Systems Security: Exploring Key Factors Related to Unethical IT Use. *Journal of Management Information Systems / Spring 2015*, Vol. 31, No. 4, pp. 49–87.
- Chaudhry, P.E., Chaudhry, S., Stumpf, S.A. ve Sudler, H. (2011). Piracy in cyber space: consumer complicity, pirates and enterprise enforcement. *Enterprise Onformation Systems*, 1, 1-18.
- Chiou, J. S., Huang, C. Y., & Lee, H. H. (2005). The antecedents of music piracy: Attitudes and intentions. *Journal of Business Ethics*, 57, 161-174.
- Christensen, A. & Eining, M. (1991). Factors influencing software piracy: Implications for accountants. *Journal of Information Systems*, Vol. 5 No. 1, 67-80.
- Cohen, R. (1972). Altruism: Human, cultural, or what? *Journal of Societal Issues*, 28(3), 39-57.
- Crocker, J., & Canevello, A. (2008). Creating and undermining social support in communal relationships: The role of compassionate and self-image goals. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 555-575.
- Danaher, B., Smith, M. & Telang, R. (2014). Piracy and Copyright Enforcement Mechanisms.
- Gopal, R. & Sanders, L. (2000). Global software piracy: You can't get blood out of a turnip", *Communications of the ACM*, 43 (9), 83-89.
- Higgin,T., Kruglanski, A.W. ve Van Lange, P. A. M. (2012). *Handbook of Theories of Social Psychology: Collection: Volumes 1 and 2*. Sage Publishing; Los Angeles.

- Hinduja, S. (2004). Perceptions of local and state law enforcement concerning the role of computer crime investigative teams. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 27, 341-357.
- IFPI. (2008). IFPI Digital Music Report 2008. Retrieved on February 19, 2008 from <http://www.ifpi.org/content/library/DMR2008.pdf>
- Jacobs, R., Heuvelman, A., Tan, M. and Peters, O. (2012). Digital movie piracy: A perspective on downloading behavior through social cognitive theory. *Computers in Human Behavior*, 28(3), 958-967.
- Klisanin, D. (2011). Is the Internet Giving Rise to New Forms of Altruism? *Media Psychology Review* . 3, 1.
- Lysonski, S. and Durvasula, S. (2008). Digital piracy of MP3s: consumer and ethical predispositions. *Journal of Consumer Marketing*, 25(3). 167-178.
- McAdams, D. P. (2009). *The person: An introduction to the science of personality psychology* (5th ed.). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Meireles, R. ve Campos, P. (2016). Digital Piracy, Factors that Influence the Intention to Pirate- Astructural Equation Model Approach, FEP Working Papers,
- Panas, E. E. ve Ninni, V.E. (2011). Ethical Decision Making in Electronic Piracy: an Explanatory Model based on the Diffusion of Innovation Theory and Theory of Planned Behavior. *International Journal of Cyber Criminology (IJCC)* ISSN: 0974 – 2891 July – December 2011, Vol 5 (2): 836–859
- Peace, A., Gallette, D. and Thong, J. (2003). Software Piracy in the Workplace: A Model and Empirical Test. *Journal of Management Information Systems*, 20(1), 153-177.
- Rose, L., (2006). The world's best-paid actors and actresses. Available from: www.forbes.com [Erişim Tar. 2 Kasım 2020].
- Tan, B. (2002). Understanding consumer ethical decision making with respect to purchase of pirated software. *The Journal of Consumer Marketing*, 19(2). 96-111.
- Sykes, G., & Matza, D. (1957). Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22, 664-670.
- Wright, B. C. (2013). *Altruism and Depression: Exploring this relationship and mechanism behind it*. North Texas University Unpublished Doctoral Thesis.

COVID-19 DÖNEMİNDE SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN ÇALIŞMA SAATİ KAYIPLARI İLE SOSYAL HARCAMALARINA YÖNELİK BİR DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Emine Elif AYHAN¹

Hakan YAĞCI²

Özet

Bu çalışmanın amacı, COVID-19 döneminde meydana gelen çalışma saati kayıplarına göre ülkelerin sosyal harcama durumlarının değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, 2019 yılı sosyal harcamaları açısından farklı refah rejimi sınıflandırmasına mensup dört ülke seçilerek, bu ülkelerin COVID-19 döneminde kaybedilen çalışma saatleri ile vatandaşlarına sağladıkları destekler ele alınmıştır. Araştırmanın verileri 2020 yılına ait COVID-19 sebebi ile çalışma saati kaybı ve ülkelerin sosyal harcama durumlarına ait veriler aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmada seçilen ülkelerin refah rejimi sınıflandırmasındaki konumları nedeni ile COVID-19 krizi ile baş etme durumunda farklılık göstereceği varsayılmıştır. Araştırmanın önemi, farklı refah sınıflandırmasına ait ülkelerin sosyal risklerden insanları ne derecede korumaya çalışıldığına dair fikir vermesi durumundan ileri gelmektedir. Yüzyılın krizi olarak adlandırılan bu salgın ülkelerin benzer kriz durumlarına nasıl tepki verdiklerine dair çalışmalar yapılması açısından ise bir fırsat niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, sosyal harcamalar, çalışma saatleri kayıpları

Jel Kodları: I31, I38, H53

Alındığı Tarih: 05.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 31.05.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

¹ Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yoksulluk Çalışmaları Doktora Öğrencisi. elifayhan93@gmail.com Orcid: 0000-0001-6692-0633.

² Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yoksulluk Çalışmaları Doktora Öğrencisi. hakanyagcist@gmail.com Orcid: 0000-0003-4629-4748.

Evaluation of a Situation About The Loss of Working Hours and Social Expenditures of Selected Countries During The COVID-19 Period

Abstract

The aim of this study is to evaluate the social spending situation of countries according to the working hour losses that occurred during the COVID-19 period. For this purpose, four countries belonging to different welfare regime classifications were selected in terms of social spendings in 2019, and the working hours lost by these countries during the COVID-19 period and the support they provided to their citizens were discussed. The data of the study were obtained through reports and publications containing the loss of working hours due to COVID-19, where the data for 2020 were published and the social spending status of the countries. In terms of the classification of the welfare regime in which the countries selected and analyzed within the scope of the research are defined, it arises from the assumption that it will differ from other countries in the event of coping with this crisis. The importance of the study stems from the fact that it gives an idea of the extent to which citizens are being protected from social risks, which are mentioned and cited to have cared about these days when we are facing a global crisis such as the COVID-19 period. This pandemic, which is called the crisis of the century, is an opportunity for studies on how countries react to similar crises.

Keywords: COVID-19, social spending, working-hour losses

Jel Codes: I31, I38, H53

1. Giriş

Sosyal harcamaların tanımlanması ve sınıflandırılması konusunda var olan zorluk akademisyenler, bürokratlar ve siyasiler tarafından kabul edilmektedir ancak konunun önemi hakkında literatürde fikir birliği bulunmaktadır. Sosyal harcamaların amaçları arasında sayılan sosyal koruma işlevi, dezavantajlı ve risk gruplarına yönelik gerçekleştirilen sosyal politika uygulamaları olarak varsayılmaktadır. Sosyal harcamalar, dezavantajlı ve risk gruplarını hedef olarak kişilerin

- Yoksulluğa düşmemelerini veya kurtulmalarını
- Halk sağlığı kriterleri açısından korunmalarını
- Tüm hak ve fırsatlara erişmekte eşitliği sağlamalarına

katkıda bulunması beklenmektedir. Birlikte yaşamının getirdiği negatif durumlardan kişileri korumak amacıyla gerçekleştirilen bu uygulamalar verimli ve insana yakışır bir yaşam açısından da önemli konu başlıklarıdır. Bu konuyu ele alan Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından salgın öncesinde yayınlanan rapora göre, ülkelerin sosyal koruma düzeylerinin kabul edilebilir seviyeye gelebilmesi ancak her yıl 500 milyar doları aşan kaynağın aktarılması ile mümkün olacağı bildirilmiştir (Duran Valverde, 2019). Salgın öncesi dönem için yapılan bu tespit göz önüne alındığında salgın sonrası sosyal risklerin artmış olması ile beraber durumun giderek daha olumsuzla yöneldiği söylenebilir. Bu nedenle sosyal harcamalar ve buna olarak bağlı sosyal koruma salgın öncesinde, sırasında ve sonrasında kilit sosyal politika kavramı olarak hem pratisyenler açısından hem de araştırmacılar tarafından kullanılması beklenmektedir.

COVID-19, sağlık ve ekonomik açıdan trajediler yaratmaya devam etmektedir. Dünya Bankası tarafından 2020 yılı Ekim ayında yapılan açıklamaya göre COVID-19 pandemisi nedeni ile küresel yoksulluğun arttığına ve artmaya devam edeceğine dikkat çekmiştir. Açıklamanın devamında 2020 yılı sonuna kadar 88 ila 115 milyon arasındaki insanın aşırı yoksulluk ile karşı karşıya kalmasının tahmin edildiğini belirtmiştir. 2021 yılı ile beraber ise bu sayının 150 milyona yaklaşması öngörülmektedir (World Bank, 2020a). İki yılda bir yayınlanan “Yoksulluk ve Paylaşılan Refah Raporuna” göre, 2020 yılında dünya nüfusunun %9,1 ila %9,4'ünün aşırı yoksulluk durumundan etkilenmesi beklenmektedir. Pandemi olmadan önce yapılan projeksiyonlarda ise %7,9 seviyesinde aşırı yoksulluk oranı öngörülmüştür (World Bank, 2020b).

Dünya Bankası tarafından COVID-19 pandemi desteği olarak gelişmekte olan ülkelere krediler yolu ile 160 Milyar Dolar mali kaynak aktarmıştır. Bu kaynaklar ile salgın açısından kritik ve gerekli olan malzeme ve ekipmanların tedarik zincirleri desteklenmiş ve var olan akış sürdürülmüştür. Buna ek olarak pandemi döneminde yaşanan ve derinleşmesi beklenen durgunluğun giderilmesi için çeşitli politikalar ve kaynaklar Dünya Bankası tarafından sürece dahil edilmiştir (Jafino, Walsh, Rozenberg, ve Hallegatte, 2020).

Bu araştırma amacı, ülkelerin çalışma zamanı kayıpları açısından yapılan analizleri kullanarak sosyal harcama durumlarını değerlendirmektir. Bu araştırma açısından çalışma zamanı kayıp oranları, ülkelerin COVID-19 salgını nedeni ile işgücünün istihdamdan ne kadar çekildiğini göstermektedir. Bu çekilme ücretli çalışanların gelirlerini de azalttığı varsayılabilir.

Varsayılan ücret gelirindeki azalma durumu, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan ücretlileri etkilediği gibi dezavantajlı risk gruplarını daha kırılgan hale getirmiştir.

Bu araştırma çalışma zaman kaybı verilerine bakarak ülkelerin salgından ne derece etkilendiğini ve bu etkilenme oranında sosyal harcamalarda ne düzeyde bulunduğu değerlendirmiştir. Ayrıca, sosyal harcamaların GSYİH'ya olan oranı kullanılarak ülkelerin ayırdığı kaynakların karşılaştırılması sağlanmıştır.

2. Sosyal Harcamalar ve Önemi

Geleneksel İktisat Teorisinin temeli “*Kısıtlı kaynaklar ile sonsuz gereksinimlerin karşılanması*” varsayımından ileri gelmektedir. Bu dengeye bağlı olan duruma vurgu yapan varsayım, iktisat teorilerinin de cevapladığı soru olarak ele alınmaktadır. Bu soru “*Kısıtlı kaynaklar ile hangi gereksinimler karşılanmalıdır.*” şeklinde kabul edilebilir. Literatürde “*tercih sorunu*” olarak bilinen duruma vurgu yapan bu soru belirleyici kişi veya grubun karar verme değişkenleri ile yaptığı seçim sonucunda cevaplanmaktadır (Yüksel & Songur, 2011:12). Bu tercih ya da seçim genel geçer bir durumu tanımlamamakta ve seçim kelimesinin anlamı gibi öznel niteliklere sahiptir. Bu seçimlere mali plan veya bütçe denir. Fransızca “Budget” kelimesinden gelen bütçe kelimesinin anlamı “*Devletin, bir kuruluşun, bir aile veya bir kimsenin gelecekteki belirli bir süre için tasarladığı gelir ve giderlerinin tümü*” şeklinde Türk Dil Kurumu tarafından açıklanmaktadır (TDK, 2021).

Dünden bugüne sosyal politikaların aktörleri, araçları ve yöntemleri değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Bu durumun sebebi olarak politikaların “sosyal” olması gerekliliği gösterilmektedir. Toplumsal risklerin kamu idaresi amacıyla kullanılan araçlardan biri olarak sosyal harcamalar sayılabilir. Sosyal harcamalar, kişilere ve ele alındığı topluma göre değişiklik gösterebilen bir sosyal bilimler olgusudur. Kişi veya grupların hangi devlet harcamalarını sosyal olarak nitelendiriyor olması ise, olgu üzerindeki anlaşmazlığın temelini oluşturmaktadır (Polat, 2020). Kamu harcamaları ile sosyal harcamalar birbirlerine karıştırılan iki olgudur. Kamusal harcamalar müşterek gereksinimler sonucu ortaya çıkmış ve sosyal nitelik taşımaktadır.

Sosyal harcamaların kolayca herkes tarafından ulaşılabilir olmaması nedeni ile sosyal harcamaların bütçe kalemleri açısından belirlenmesi de başlı başına bir sorun haline gelmektedir. Bu sorunun varlığı ve çözülememe durumu nedeni ile ancak üzerinde belli bir uzlaşya varılmış olan kriterler ile başlıklar sosyal harcamalar olarak kabul görmüş ve sınıflandırılmıştır. Alan yazınında sıklıkla kullanılan sosyal harcama türleri; yaşlılık-emeklilik

harcamaları, engellilere ve iş göremezlere yönelik harcamalar, aileye yönelik harcamalar, işsizlik ve işsiz kişilere yönelik harcamalar, diğer sosyal politika alanların yönelik harcamalar, sağlık harcamaları, aktif işgücü piyasasına yönelik harcamalar ve konut harcamalarıdır (Öztürk, 2020).

Sosyal harcamaların işlevleri, sosyal ve ekonomik krizlerin baş gösterdiği zamanlarda daha görünebilir hale gelmektedir (Bird, Qayum & Rowlands, 2020). Sosyal harcamalar, kriz dönemlerinde yüksek enflasyon veya işsizlik düzeyi nedeniyle gelirleri azalabilecek olan hane halkları için ekonomik bir destek olarak görülmektedir. Hükümet ve iktidar gruplarının yönetme maliyeti olarak belirlediği bütçe, ülkenin gereksinimler için tahsis edilen mali kaynakları açıklamak için kullanılmaktadır (Valls Fonayet, Belzunegui Eraso & De Andrés Sánchez 2020). Bütçenin içerisinde birçok yürütme maliyetini içeren başlıklar olduğu gibi bu başlıklardan bazıları sosyal harcama olarak nitelendirilebilmektedir. Bütçenin oluşturulması ülkenin özel hassasiyetlerine göre belirlenebileceği gibi iktidarın tercihleriyle de ortaya konabilir. Örneğin ülkenin eğitim seviyesi ve insan kaynakları refah düzeyi ile doğrudan ilişkili olduğu kabul edilmektedir.

3. COVID-19 Döneminin Çalışma Hayatındaki Rolü

Korona virüs hastalığı 2019'un kısaltması olarak "COVID-19" isimlendirilen hastalık ilk olarak 2019 yılının sonunda Çin Halk Cumhuriyeti, Hubei eyaleti, Vuhan kentinde ortaya çıkmıştır. 11 Mart 2020 tarihinde ise Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından küresel salgın olarak ilan edilmiştir (Nicola, Alsafi, Sohrabi, Kerwan, Al-Jabir, Iosifidis, & Agha 2020). 1 Mayıs 2021 yılı itibari ile Dünya'da 152,118,573 Korona Virüs vakası olduğu, 3,196,414 korona virüs nedeni ile ölüm ve 129,426,070 iyileşmiş kişi olduğu belirtilmektedir. An itibarı ile Dünya'da bulunan aktif Korona Virüs vakası 19,496,089 kişidir. Bu kişilerden hayati risk içeren vaka sayısı 11.306 kişidir (Worldometers, 2021).

Tablo 1. Ülkelerin Korona Virüs İstatistikleri (1 Mayıs 2021)

Ülkeler	Toplam Vaka	Toplam Ölüm	Aktif Vaka
Almanya	3,392,232	78,216	296,59
Arjantin	2,977,363	83,542	279,192
Birleşik Devletler	33,104,377	3,196,529	6,804,175
Brezilya	14,665,962	211,853	1,067,137
Fransa	5,616,689	404,287	972,266
Güney Afrika	1,581,210	29,316	21,24
Hindistan	19,164,969	590,06	3,268,710
Hollanda	1,524,527	17,221	222,349
İngiltere	4,416,623	110,52	74,315
İspanya	3,524,077	120,807	239,588
İsrail	838,481	14,048	1,493
İtalya	4,022,653	127,517	436,17
Japonya	591,602	10,233	58,146
Katar	205,652	5,281	15,65
Norveç	112,97	2,139	23,262
Rusya	4,814,558	40,131	267,455
Türkiye	4,820,591	104,514	456,563

Kaynak: (Worldometers, 2021).

2019 yılından bugüne kadar devam eden ve pandemi halini almış bu salgın hastalık, insanlara sadece sağlık açısından değil aynı zamanda ekonomik olarak da çok fazla zarar vermiş ve vermeye devam etmektedir. Uluslararası ölçekte sağlık ve ekonomik açısından çok büyük bir kriz olarak kabul edilen COVID-19 salgınına karşı ülkeler birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemler arasında mobilitenin azaltılması, maske, mesafe, temizlik ve çalışma hayatına yönelik tedbirler sayılabilir (Altig, Baker, Barrero, Bloom, Bunn, Chen & Thwaites, 2020). İş ve çalışma hayatına yönelik getirilen salgın tedbirleri işyerlerinin kapanmasına, işsizliğin artmasına, gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Dünya Bankası verilerine göre COVID-19 salgını ile geçen ilk tam bir yıl olan 2020’de Dünya ekonominin %3,4 daralmıştır. 2021 yılında %5,6, 2022 yılında ise %4 büyümesi beklenmektedir (World Bank, 2020a).

Bu ekonomik iklimde son 100 yılın en büyük “destek” programlarının yürürlüğe koyulmasına ve parasal genişleme yanlısı finansal politikalara rağmen ekonomik durgunluk şiddetli şekilde reel piyasalarda görülmektedir. Bu olumsuz ekonomik ve çalışma hayatı göstergelerinin sonucu olarak insanların gelirlerinin azalması ve refaktan uzaklaşması beklendik bir sonuçtur (Tisdell, 2020).

4. Seçilen Ülkelere İlişkin Kayıp Çalışma Saatleri ve Sosyal Harcama İlişkisi

COVID-19 küresel salgınının çalışma saatlerinde yarattığı kayıplar, dünyanın her yerinde işgücü gelirlerinde azalmalara yol açarak refahı da olumsuz yönde etkilemekte ve

etkilemeye de devam etmektedir. Sosyal politika yardımıyla bireylerin refahını artırmak devletlerin temel görevleri arasındadır. Sosyal politikalar ise bir anlamda sosyal harcamalar aracılığı ile uygulanmaktadır. Emeklilik ödemeleri, işsizlik ödemeleri, çocuk, yaşlı yetişkin veya engelli bakım desteği gibi sosyal transferleri içeren sosyal harcamalardaki artışlar ile birlikte sosyal devlet anlayışı³ önem kazanmıştır. (Lindert, 1996: 1). Sosyal devlet anlayışındaki önemi vurgulamak adına farklı refah rejimlerine mensup bazı OECD ülkeleri bu çalışmanın örneklerini oluşturacaktır. Bu bağlamda Fransa muhafazakâr refah rejimini, Birleşik Devletler liberal refah rejimini, Hollanda sosyal demokrat refah rejimini (Esping-Andersen, 1990) ve Türkiye ise Güney Avrupa refah rejimini (Grütjen, 2008) temsil etmektedir. OECD ülkelerinin en son kamu sosyal harcamalarına ilişkin veriler 2019 yılına aittir. Seçilen ülkelerin son sosyal harcamalarına ilişkin verilerin COVID-19 sürecinden önce çıkmış olması, çalışma saati kayıplarına ilişkin kaynak aktarımları gözlemlemek açısından önem arz etmektedir.

Tablo 2. Seçilen OECD Ülkelerinin Kamu Sosyal Harcama Oranları (% GSYİH, 2016-2019)

Ülkeler	Yıllar				
	2015	2016	2017	2018	2019
Fransa	31,8	31,8	31,05	31,1	31,0
Birleşik Devletler	18,5	18,6	18,4	18,2	18,7
Hollanda	17,6	17,5	16,6	16,2	16,1
Türkiye	11,6	12,6	12,1	12,2	12,0
OECD Toplam	20,02	20,2	19,9	19,8	20,0

Kaynak: (OECD, 2021).

Tablo 2’de seçilen OECD ülkelerinin kamu sosyal harcamalarına ilişkin son beş yıllık verileri yer almaktadır. Farklı refah rejimlerini temsil eden bu ülkelerin sosyal harcama oranları incelendiğinde, en yüksek sosyal harcama yapan ülkenin Fransa olduğu görülmektedir. Liberal refah rejiminin temsilcisi Birleşik Devletler ise sosyal demokrat refah rejimi temsilcisi

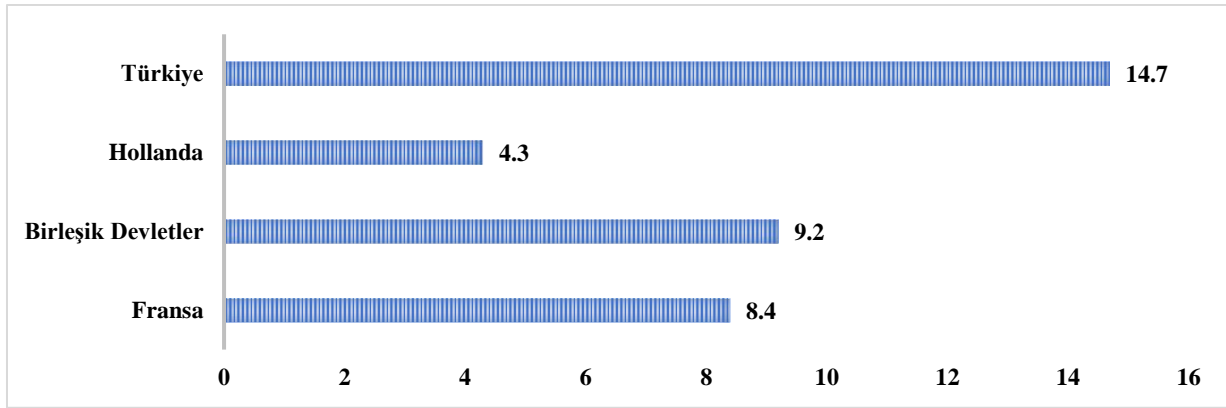
³ Sosyal devlet anlayışı: Sanayi devrimi ile ortaya çıkan yeni sosyal sınıflar ve bu sınıflar arasındaki çatışmaların uzlaştırılması fikrine dayanmaktadır. Bu anlayışın hedefi, refah devletinin yasal ve kurumsal temellerini geliştirmek ve geniş kapsamlı sosyal koruma sistemlerinin varlığını sağlamaktır. Bkz.: Süleyman Özdemir (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO Yayınları.

Hollanda'yı geri de bırakmıştır. Türkiye ise sosyal harcamalar bakımından OECD ortalamasının oldukça altında kalmıştır.

4.1. Seçilen Ülkelerin Çalışma Saatleri Kayıpları

İstihdam devam ederken çalışılan saatlerde kayıp, daha kısa saatleri ve sıfır saati tanımlamak için kullanılmaktadır. Meydana gelen daha önceki krizlerde, çalışma saatlerindeki kayıplar işgücü piyasasındaki aksaklıkların artışı ile bağlantılıyken, COVID-19 süreci boyunca, işgücü dışında kalma ve daha kısa saatlerde çalışma, genel çalışma süresi kayıplarının başlıca faktörü haline gelmiştir (ILO, 2021: 7). Seçilmiş ülkelerin 2020 yılında çalışma saatleri kayıplarına ilişkin bilgiler Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. COVID-19 Sürecinde Çalışma Saatleri Kayıpları, 2020

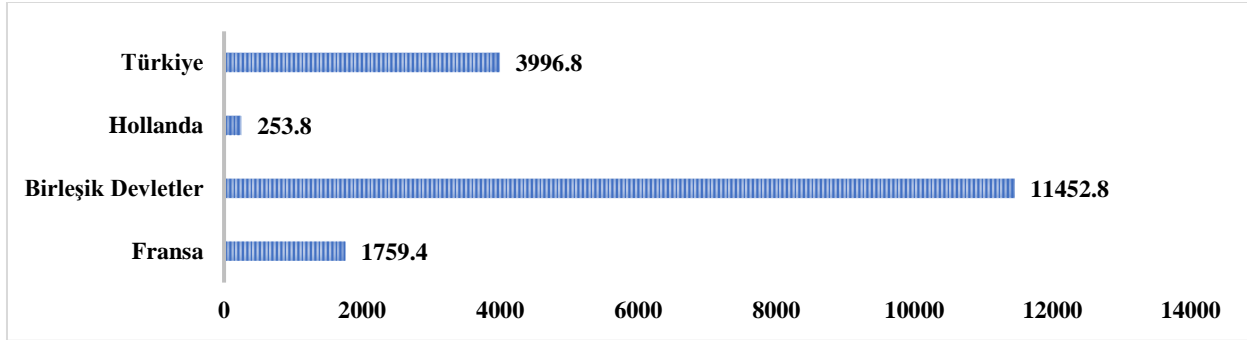
Kaynak: (ILOSTAT, 2021).

2020'de toplam çalışma saatleri kaybının en fazla görüldüğü ülke yaklaşık %15 oranı ile Türkiye'dir. Türkiye'yi sırasıyla Birleşik Devletler, Fransa ve Hollanda takip etmektedir. 2020'deki işgücü piyasasındaki aksamaların seçilmiş ülkelerdeki çalışma hayatını etkilediği görülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), salgının işgücü piyasalarını ne denli etkilediğini hesaplamak adına "eşdeğer tam zamanlı iş kaybı" yaklaşımını ortaya atmıştır. Tam zamanlı eşdeğer iş kaybı, çalışma süresi kaybı tahminlerinin büyüklüğünü göstermek için kullanılmaktadır. ILO'nun en son çıkan yıllık tahminlerine göre 2020'de, 48 saatlik çalışma haftası varsayılarak, küresel çalışma saatlerinin yüzde 8,8'i, 2019'un dördüncü çeyreğine göre kaybedilmiştir. Bu oran ise 255 milyon tam zamanlı işe eşdeğerdir (ILO, 2021: 5). Böylece dünya genelindeki işgücü piyasalarının 2020'de daha önce benzeri görülmemiş bir biçimde kesintiye uğrayacağı söylenebilir. Bu durumla ilgili seçilmiş ülkelerin bilgilerine ilişkin veriler Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2. Tam Zamanlı Eşdeğer İşlerin Kaybedilen Çalışma Saatleri, 2020

Kaynak: (ILOSTAT, 2021).

Çalışma süresindeki yüzdesel düşümlere dayalı olarak tam zaman eşdeğer (TZE) işleri hesaplamak için, COVID-19 krizinden önce çalışılan haftalık süre, kıyas ölçütü olarak kullanılmaktadır. COVID-19 pandemisi gölgesinde geçen 2020 yılında, seçilmiş ülkelerin çalışma saatlerinin tam zamanlı mesai saatine eşdeğer oranda meydana gelen önemli düşüş Birleşik Devletlerdedir. Seçilmiş ülkeler arasında Birleşik Devletleri, Türkiye takip etmektedir. Fransa'da nispeten, Hollanda'nın ise oldukça düşük seyretmektedir.

4.2. Seçilen Ülkelerin Nakit Harcama ve Gelir Destekleri

COVID-19 sürecinde ortaya çıkan ekonomik ve sosyal olguları desteklemeye yönelik önlemler ve programlar iki temel bileşenden oluşmaktadır. İlk bileşen doğrudan vatandaşları ilgilendiren nakit destekler ve harcamalar iken, ikinci bileşen ise sermayeye (işletmelere, şirketlere ve bankalara) yönelik kredi ve borç gibi desteklerden ve mali kolaylıklardan ibarettir. COVID-19 döneminde yapılan destek harcamalarının tüm desteklere oranı, mevcut kaynakların vatandaşlara ve çalışanlara mı yoksa sermayeye mi daha çok aktarıldığını görebilmek açısından önemlidir (DİSK-AR, 2021: 2). Bununla ilgili olarak Tablo 3 oluşturulmuştur.

Tablo 3. COVID-19 Sürecinde Yapılan Nakit Harcama ve Gelir Desteklerinin Toplam Ekonomik Destekler İçindeki Payı

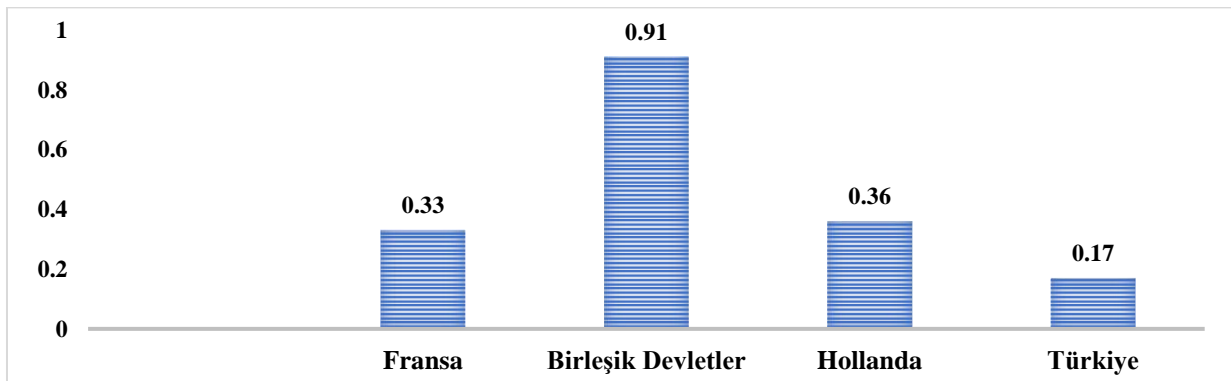
Ülkeler	Miktar (Milyar Dolar)			GSYH Oranı (%)			
	Nakit Harcama ve Gelir Desteği (A)	Kredi, Borç ve Garanti Desteği (B)	Toplam (A+B)	Nakit Harcama ve Gelir Desteği (C)	Kredi, Borç ve Garanti Desteği (D)	Toplam (C+D)	Nakit Harcama ve Gelir Desteğinin Tüm Destekler İçindeki Oranı (Yüzde) A/(A+B)
Fransa	199	406	605	7,6	15,8	23,4	0,33
Birleşik Devletler	5328	510	5838	25,5	2,4	27,9	0,91
Hollanda	41,2	74,2	115,4	4,5	8,2	12,7	0,36
Türkiye	14	67	81	1,9	9,4	11,3	0,17

Kaynak: (IMF, 2021).

COVID-19 sürecinde pandemiye yönelik nakit harcamalar ve vatandaşlar için gelir desteklerini ve bunların milli gelirin ne kadarını oluşturduğuyula ilişkili bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır. Bu bilgilere göre seçilmiş ülkeler arasında Birleşik devletler %91 oranı ile en fazla destek veren ülke olarak görülmektedir. Ayrıca sermayeye ayrılan payın vatandaşlara ve çalışanlara yönelik paydan daha az olduğu tek ülke Birleşik Devletler olduğu görülmektedir. COVID-19 sürecinden önce Fransa ve Birleşik Devletlere göre sosyal harcamaları nispeten düşük (Tablo 2) seyreden Hollanda ise %36 oranı ile Fransa'nın önünde olduğu söylenebilir. Türkiye'nin ise vatandaşlara ve çalışanlara destek için ayırdığı GSYH içindeki payın %17 bu durumda sermayeye ayırdığı payın ise %83 olduğu tahmin edilebilir. Seçilmiş ülkelerin nakit harcama ve gelir desteğinin tüm destekler içindeki oranlarının şekilsel bir gösterimi Şekil 3'de yer almaktadır.

Şekil 3. Nakit Harcama ve Gelir Desteğinin GSYH İçindeki Oranları, 2020

Şekil 3'e göre COVID-19 süreci öncesinde sosyal harcamalar bakımından Fransa'nın gerisinde kalan (Tablo 2) ve Şekil 1 ve 2'ye göre çalışma saatleri kayıplarının diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu Birleşik Devletler, GSYH içinden yüksek bir payı vatandaşlarına destek için ayırdığı görülmektedir. GSYH içindeki destek payının en düşük olduğu ülke Türkiye'dir. Oysa Şekil 1'de en yüksek çalışma saati kaybına maruz kalan ülkenin de Türkiye olduğu görülmektedir. Şekil 2'de tam zamanlı eşdeğer kaybedilen çalışma saatleri kapsamında en yüksek ikinci sırada yer alan Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla GSYH'den vatandaşa ve çalışanlara desteğe daha çok pay ayrılmasına ihtiyacı olmasına rağmen daha az oranda pay ayırdığı, diğer ülkelere kıyasla sermayeye daha fazla pay ayırdığı çıkarımı yapılabilir.

Tablo 3'de yer alan nakit destek ve harcamalar; sağlık dahil ve sağlık hariç harcamalar olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Sağlık dahil ve sağlık hariç sosyal harcamaların seçilmiş ülkelerdeki durumunu incelemek üzere Tablo 4 oluşturulmuştur.

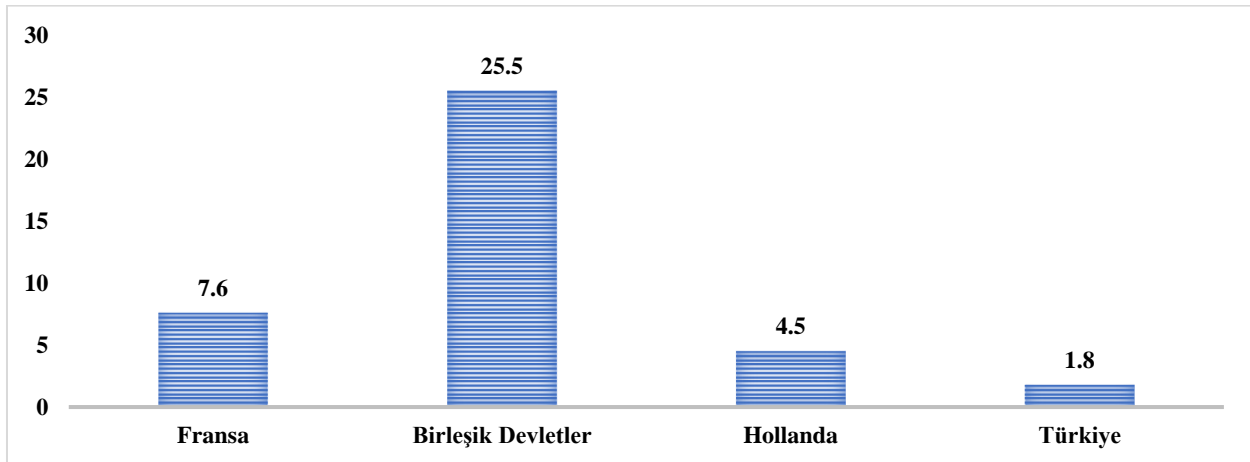
Tablo 4. COVID-19 Sürecinde Sağlık ve Sağlık Dışı Harcamaları ve GSYH İçindeki Payı, 2020

Ülkeler	Miktar (Milyar Dolar)			GSYH Oranı (%)		
	Sağlık Harcamaları (A)	Sağlık Dışı Harcamalar (B)	Toplam (A+B)	Sağlık Harcamaları (C)	Sağlık Dışı Harcamalar (D)	Toplam (C+D)
Fransa	21	177	198	0,8	6,8	7,6
Birleşik Devletler	690	4638	5328	3,3	22,2	25,5
Hollanda	6,8	34,4	41,2	0,7	3,8	4,5
Türkiye	2	11	13	0,3	1,5	1,8

Kaynak: (IMF, 2021).

COVID-19 sürecinde doğrudan ek sağlık harcamalarının dışında, vatandaşa dönük nakit destek harcamaları sağlık dışı harcamalar olarak ifade edilmektedir. Sağlık dışı nakit destek harcamalarının GSYH içindeki payının en fazla olduğu ülke %22,2 oranıyla Birleşik Devletler'dir. Fransa ve Hollanda'nın toplam sağlık dışı harcamalarının milli gelire oranları sırasıyla %6.8 ve %3.8 iken Türkiye'nin %1.5 olduğu tahmin edilmektedir.

Şekil 4. Sağlık ve Sağlık Dışı Harcamaların GSYH İçindeki Oranları, 2020

Tablo 4'teki bilgiler ışığında oluşturulan Şekil 4'te Birleşik Devletlerin tüm ülkelerden daha fazla vatandaşlara ve bir bakıma çalışanlara yönelik sosyal harcamalar yaptığı açıkça görülmektedir. Muhafazakar refah rejimine mensup Fransa ve sosyal demokrat refah rejimine mensup Hollanda, Liberal refah rejimi temsilcisi Birleşik Devletlerin gerisindedir. Türkiye ise %1,8 ile diğer ülkelerden oldukça geri de kalmıştır.

5. Değerlendirme ve Sonuç

COVID-19 milyarlarca kişinin sağlığını ve yaşamına müdahale etmekte, çalışanlar ve işverenler üzerinde de yadsınamayacak bir etki bırakmaktadır. Ülkelerin çoğunda ithalat ve

ihracata getirilen kısıtlamalar, iş yerlerinin kapatılması, karantina emirleri, olağanüstü hal beyanları gibi ihtiyati tedbirlerin hepsi çalışma hayatının aksamaması nedenlerinden sadece bazılarıdır. Bu beklenmedik salgın küresel düzeyde her sektörü birbirinden farklı etkilemiştir. Örneğin, süpermarketlere -özellikle gıda ürünlerine- büyük bir talep gösterilmesine rağmen, restoran ve kafe gibi diğer gıda ürünleri ile ilgili sektörler kapanmaya zorlanmıştır. Sonuç olarak, bazı iş sahaları uzun dönemli kapanma riskiyle karşı karşıya kalmış ve çalışanlarının çoğu işlerini kaybetmiştir. Vatandaşları ve bir anlamda çalışanları korumakla görevli devletler için sosyal politikaların hayati önem arz ettiği bir dönem yaşanmaktadır. Bu gereklilik sonucunda yapılacak olan sosyal harcamaların önemi, kişileri yoksulluk döngüsüne girmesine engel olmasından ileri gelmektedir.

COVID-19 öncesi dönemdeki sosyal harcamalara göre seçilen farklı refah rejimlerine mensup ülkelerin, COVID-19 döneminde kaybettikleri iş saatlerinin yoksulluğu arttırıcı ve refahı düşürücü bir olgu olduğu kabul edilen bu çalışmada, kaybedilen çalışma saatleri ve vatandaşlara verilen destekler istatistiki raporlardan elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda, seçilen ülkeler arasında, COVID-19 sürecinde kaybedilen çalışma saatleri bakımından en fazla Türkiye'nin etkilenmesine rağmen en az desteğin de Türkiye'de yapıldığı görülmüştür. Çünkü Güney Avrupa refah rejimine mensup ülkelerde sosyal koruma, devletten ziyade aile ve/ya toplum dayanışmasına atfedilmektedir (Mandel, 2010: 40-41). Bu durumda devlet tarafından çalışanlara en az desteğin Güney Avrupa refah rejimine mensup Türkiye'de verilmesi öngörülebilir bir sonuçtur. En fazla çalışma süresi kaybı yaşayan diğer bir ülke Birleşik Devletlerdir ve hem sağlık harcamaları hem sağlık hariç harcamalarla birlikte en fazla destek veren ülke olduğu saptanmıştır. Devletin en baskın rol oynadığı karaktere sahip sosyal demokrat refah rejimine mensup Hollanda ise destekler kapsamında Birleşik Devletlerin gerisinde kalmıştır. Refah rejimlerinden bağımsız olarak gelişmiş ülkelerin, benzer harcama eğilimlerine sahip olduğu görülmektedir. Bireysel ve toplumsal iyileşme için esas olanın sosyal refah dağıtımını sağlamak olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Buğra, A. & Keyder, Ç. (2017). *Sosyal Politika Yazıları*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Altig, D., Baker, S., Barrero, J. M., Bloom, N., Bunn, P., Chen, S., & Thwaites, G. (2020). Economic Uncertainty Before And During The COVID-19 Pandemic. *Journal of Public Economics*, 191, 104-274.
- Bird, G., Qayum, F., & Rowlands, D. (2020). The Effects Of IMF Programs On Poverty, Income Inequality And Social Expenditure In Low Income Countries: An Empirical Analysis. *Journal of Economic Policy Reform*, 7(12), 1-19.
- Dang, H. A. H., & Nguyen, C. V. (2021). Gender inequality during the COVID-19 pandemic: Income, expenditure, savings, and job loss. *World Development*, 140(2).
- Dilik, S. (1980). Sosyal Yardımlar: İki Anlamlı Bir Terim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(01), 55-72.
- DİSK-AR. (Şubat 2021). *Dünyada ve Türkiye’de COVID-19’un Sosyal ve Ekonomik Etkileri ile Mücadeleye Ayrılan Kaynaklar*. Erişim Tarihi: 03.05.2021.
- DİSK-AR, (2020). *İşsizlik Ve İstihdamın Görünümü Raporu*. Alınan Yer: <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/D%C4%B0SK-AR-2020-Y%C4%B1ll%C4%B1k-%C4%B0%C5%9Fsizlik-ve-%C4%B0stihdam%C4%B1n-G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BC-Raporu.pdf> Erişim Adresi: 02.05.2021.
- Durán Valverde, F., Pacheco-Jiménez, J. F., Muzaffar, T., ve Elizondo-Barboza, H. (2019). *Measuring Financing Gaps In Social Protection For Achieving SDG Target 1.3 Global Estimates And Strategies For Developing Countries* (No. 995051092202676). International Labour Organization.
- Erdoğan, M. M. (2013). Sosyal Harcamaların Kapsamı Ve Türkiye’de Sosyal Bütçe. *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, 15(11), 53-95.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press.
- Grütjen, D. (2008). The Turkish Welfare Regime: An Example of the Southern European Model? The Role of the State, Market and Family in Welfare Provision. *Turkish Policy Quarterly*, 7(1), 111–129.

- ILO. (2021). *ILO Monitor: COVID-19 and the World of Work. Seventh Edition Updated Estimates and Analysis*. International Labour Organization.
- ILOSTAT. (2021) ILOSTAT explorer. Alman Yer: https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer35/?lang=en&segment=indicator&id=HOW_2FTE_JOB_NB_A. Erişim Tarihi: 03.05.2021.
- IMF. (2021). *Fiscal Monitor Database of Country Fiscal Measures in Response to the COVID-19 Pandemic*. Alman Yer: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19>. Erişim Tarihi: 03.05.2021.
- Jafino, B. A., Walsh, B., Rozenberg, J., & Hallegatte, S. (2020). *Revised Estimates Of The Impact Of Climate Change On Extreme Poverty By 2030*. Alman Yer: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/706751601388457990/pdf/Revised-Estimates-of-the-Impact-of-Climate-Change-on-Extreme-Poverty-by-2030.pdf>. Erişim Tarihi 01.05.2021.
- Lindert, P. (1996). What Limits Social Spending? *Explorations in Economic History*, 33(1), 1-34.
- Mandel, H. (2010). “Understanding Gender Economic Inequality Across Welfare Regimes”. M. Ajzenstadt, J. Gal (Ed.) *Children, Gender and Families in Mediterranean Welfare States*, 35-55. Springer, Dordrecht.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., & Agha, R. (2020). The Socio-Economic Implications Of The Coronavirus And COVID-19 Pandemic: A Review. *International journal of surgery*. 8(9) 12-23
- OECD (2021), Social spending (indicator). doi: 10.1787/7497563b-en. Alman Yer: <https://data.oecd.org/socialexp/social-spending.htm>. Erişim Tarihi; 02.05. 2021.
- Öztürk, M. (2020) Sosyal Harcama Türleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 10(1), 107-124.
- Polat, E. (2020). Sosyal Harcamalar Ekonomik Büyüme Etkiliyor Mu? Türkiye Örneği. *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 268-281.
- TDK. (2021). Alman Yer: <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim Tarihi: 01.05.2021

- Tisdell, C. A. (2020). Economic, Social And Political Issues Raised By The COVID-19 Pandemic. *Economic analysis and policy*, 68, 17-28.
- Valls Fonayet, F., Belzunegui Eraso, Á., & De Andrés Sánchez, J. (2020). Efficiency of Social Expenditure Levels in Reducing Poverty Risk in the EU-28. *Poverty & Public Policy*, 12(1), 43-62.
- Worldometers (2021). COVID-19 İstatistikleri. Alınan yer https://www.worldometers.info/coronavirus/?utm_campaign=homeAdvegas1 Erişim Adresi: 01.05.2021.
- World Bank. (2020a). *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune*. Washington: The World Bank.
- World Bank. (2020b). *Monitoring Global Poverty*. Washington: The World Bank.
- World Bank. (2020c). *Shared Prosperity: Monitoring Inclusive Growth*. Washington: The World Bank.
- Yüksel, C. & Songur, M. (2011). Kamu Harcamalarının Bileşenleri İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161(18), 365-380.

FAALİYET DENETİMİ VE FİRMA PERFORMANSI İLİŞKİSİ: AKARYAKIT SEKTÖRÜ YÖNETİCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA¹

Ayşe GÜNSEL²

Ali Cem GÜNEŞ³

Jale BALKAŞ⁴

Özet

Hızlı gelişen teknoloji, küreselleşme ve şiddetli rekabet koşulları işletmelerin önceliklerinde bir farklılaşmaya neden olmakta; üretim ve satış, işletmeler için tek başına yetersiz hale gelmektedir. Bu dönemde işletmelerin yeni amaçları; müşteri taleplerini hızlı bir şekilde karşılamak, teknolojiyi ve stratejiyi örgüt faaliyetlerine yayabilmektir. Bu amaçların etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi faaliyet denetimini gerekli kılmaktadır. Faaliyet denetimi; örgüt yapısı, iş akış şekilleri, kontrol sistemleri, yönetim şekli, ödül ve ceza yöntemleri gibi örgüt faaliyetlerinin sistematik olarak incelenmesini ifade etmektedir. Faaliyet denetimi ile, bu faaliyetleri gerçekleştirmek için kullanılan kıt kaynakların etkin, verimli ve ekonomik bir şekilde kullanılması ve kaynak israfının minimize edilmesine katkı sağlanması beklenmektedir. Yönetim yazını incelendiğinde faaliyet denetimi üzerine gerçekleştirilen çalışma sayısının yok denecek kadar az olduğu görülmekte olup; ilgili yazındaki bu boşluğu gidermek amacıyla bu çalışmada faaliyet denetimi, rekabetçilik ve performans ilişkileri, bütünsel bir perspektifte incelenmektedir. Bu amaçla Türkiye çapında 101 adet akaryakıt sektörü yöneticisinden toplanan veriler Smart PLS yazılımı ile yapısal eşitlik modellemesine tabi tutulmuştur. Bulgular; faaliyet denetiminin performansın önemli bir öncülü olduğunu ancak faaliyet denetimi ve performans arasındaki ilişkinin rekabetçilik üzerinden gerçekleştiğini göstermekte; böylece rekabetçiliğin faaliyet denetimi ile firma performansı arasındaki ilişkide aracı rol üstlendiği açığa çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Faaliyet Denetimi, Rekabetçilik, Performans

Jel Kodları: M10, M42, L25

Alındığı Tarih: 18.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 10.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

¹ Bu makale yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

² Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, agnsel@gmail.com.

³ Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, alicemgunes@gmail.com.

⁴ Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, jale.yasar@kocaeli.edu.tr.

The Relationship Between Operational Auditing and Firm Performance: A Research on Fuel Sector Managers

Abstract

Rapidly developing technology, globalization and fierce competition cause a differentiation in the priorities of businesses; production and sales, alone, become insufficient. In this period, the new goals of businesses are to meet customer demands and to spread technology and strategy to organizational activities. The achievement of those goals brings forth the concept of operational audit. Operational audit refers to the systematic examination of organizational activities, such as organizational structure, work flowtypes, control systems, management style, reward and punishment methods. With the operational audit, the usage the scarce resources used to carry out those activities becomes effectively, efficiently and economically; and so operational audit contributes to the minimization of resource waste. Review of the management literature shows that studies on operational audit is scarce. In order to fill this existing gap, this study examines operational audit, competitiveness and performance relationships in a holistic perspective. For this purpose, data, collected from 101 fuel sector managers across Turkey, were subjected to structural equation modeling with SmartPLS. Results demonstrate that operational audit is an important antecedent of performance, but relations between the operational audit and firm performance comes to pass through competitiveness. Thus, it becomes clear that competitiveness plays a mediator role in the relationship between operational control and firm performance.

Keywords: Operational auditing, Competitiveness, Firm performance

Jel Codes: M10, M42, L25

1. Giriş

Hızlı gelişen teknoloji, küreselleşme ve şiddetli rekabet koşulları işletmelerin önceliklerinde bir farklılaşmaya neden olmuştur. Böyle bir ortamda, üretim ve satış, işletmeler için tek başına yetersiz hale gelmiştir. Bu doğrultuda, işletmelerin etkinliği ve verimliliğini sağlamak ve müşteri taleplerini karşılamak üzere çeşitli stratejik yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Faaliyet denetimi de bu stratejik yaklaşımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerin özellikle ölçek olarak önemli bir büyüklüğe ulaşması ve faaliyet alanlarının çeşitlenmesi,

işletme içi süreç ve faaliyetlerin denetimi ihtiyacını doğurmuştur. Dolayısıyla, küreselleşme ve bilgi teknolojilerindeki muazzam değişimler karşısında işletmeler, işletme yönetiminin ve yönetimin koyduğu politikaların başarılarını ölçmek, örgütsel amaçlara etkili ve verimli bir biçimde ulaşıp ulaşılmadığını tespit etmek ve istikrarlı bir büyüme sağlamak üzere faaliyet denetimine ihtiyaç duymaktadır (Kiracı, 2003:69)

Faaliyet denetimi kavramına değinilmeden önce denetim kavramının tanımlanması, konunun anlaşılmasını sağlayacaktır. Denetim, “olması gereken ile olanın karşılaştırılarak aradaki olumsuz farkın kapatılmasına yönelik çabalar” şeklinde tanımlanabilir (Candan, 2007:7). Bu anlamıyla denetim, anayasada da yerini almıştır. Ülkemiz anayasasının 125. ve 160. maddeleri ile yargısal denetim ve Sayıştay denetimleri yasal olarak düzenlenmiştir. Söz konusu maddeler ile Sayıştay’a sosyal güvenlik kurumları ve kamu idarelerinin gelir ve giderlerini TBMM adına denetleme görevi verilmiş ve “idarenin her türlü işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” maddesiyle de yargısal denetimin önü açılmıştır (Bozkurt, 2013:56).

İşletme yönetimi alanında ise yönetim fonksiyonlarından biri olan denetim, işletmelerin amaçlarına ulaşabilmesi ve başarılı bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi açısından önemli bir araç olarak görülmektedir (Ertekin, 2004:56). Denetim kavramı, işletmelerde faaliyet ve süreçlerin işletme amaçlarına ulaştıracak şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespitine yönelik çabaları ifade etmektedir (Bozkurt, 2013:57). Dolayısıyla, işletme yönetimi açısından denetimin, yönetimin fonksiyonlarından planlama, organize etme, yürütme ve koordinasyona ek olarak tanımlanan bir kontrol mekanizması olduğu söylenebilir.

Denetim, herhangi bir faaliyet veya sürecin belirlenen standartlara uygunluğunun ortaya konulması olarak da tanımlanmış olup çok uzun bir geçmişe sahiptir (Çelebi, 2002). M.Ö.3000 yıllarında Ninua ve Babil’de ekonomik hareketlerin ve faaliyetlerin denetlendiğine ilişkin bilgiler bulunmaktadır. Doğuda Mezopotamya’da ticari işlemler, envanter ve gelir-gider durumunu gösteren hesaplar tutulmuştur. Batıda Kral I. Edward zamanında, devlet gelirlerini tahsil eden memurların, hesapları düzenli tutup tutmadıklarını belirlemek amacıyla denetçiler görevlendirilmiştir. Denetçi anlamında kullanılan “auditor” kelimesi ilk kez 1289 yılında kullanılmaya başlanmıştır (Uçma & Beycan, 2008). Bununla birlikte, işletmelerde finansal değişim yaratan faaliyetlerin kaydedilmesini, sınıflandırılmasını, yorumlanmasını ve raporlanmasını yapan muhasebe sürecinin 19. Yüzyılda kullanılması denetim kavramıyla ilişkilidir (Dinç, Gerekan & Bilal, 2008:26). Bugünkü anlamda denetim uygulaması ise ilk defa XIX. yüzyılın sonlarında İngiltere’de gerçekleşmiştir (Kavut & Adiloğlu, 2014).

Tarihsel perspektiften bakıldığında, II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan gelişmelerle birlikte iç denetimin rolü artmış; denetim konusu yalnızca finansal varlıkların denetimine ilişkin bir olgu olmaktan çıkıp faaliyet denetimini de kapsar hâle gelmiştir. Değişen yönetim anlayışı ve iç denetim faaliyetlerinde yaşanan gelişmeler de faaliyet denetimi uygulamalarının önünü açmıştır (Uzay, 2007:17). Bu doğrultuda, bir terim olarak *Faaliyet Denetimi* ifadesi ilk olarak 1948 yılında Arthur H. Kent'in The Internal Auditor dergisinde yayımlanan çalışmasında kullanılmıştır. Kavram, 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde yaygınlaşmış olup; 1975 yılında İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors –IIA) tarafından yapılan bir araştırmada katılımcıların %95'inin faaliyet denetimi çalışmalarını yürüttükleri ve bu çalışmaların denetim faaliyetlerine ayrılan toplam zamanın %51'ini aldığı sonucuna ulaşılmıştır (Flesher & Zarzeski, 2002:96). Yeni milenyumun başına geldiğinde ise faaliyet denetimine ilişkin olarak, 30 Temmuz 2002'de yürürlüğe konulan Halka Açık Şirketler Muhasebe Reformu ve Yatırımcıyı Koruma Yasası", diğer adıyla Sarbanes & Oxley Yasası karşımıza çıkmaktadır. ABD'de faaliyet denetimini ve şeffaflığı, ağır yaptırımları olan bir yükümlülük haline getirmekte olan bu yasa, Enron, Worldcom gibi büyük şirket skandallarının hissedarlarda muhasebe ve şirket açıklamalarına ilişkin bir güvensizlik yaratması üzerine, özellikle faaliyetlerde şeffaflığı sağlamayı amaçlamaktadır. İşletmelerin finansal raporlamaları üzerindeki kontrollerin sıkılaştırılarak belirli standartlara bağlanmasını ve etkin kurumsal yönetimi destekleyen bu yasa, ABD'de borsalarda işlem gören şirketlerin tamamını içermektedir (TKYD, 2003).

20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkarak, önemi 21. yüzyılın başlarında anlaşılmaya başlanan faaliyet denetiminin, üzerinde fikir birliğine varılmış net bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun muhtemel sebebi, faaliyet denetiminin farklı ülkelerde farklı şekillerde gelişmiş olmasıdır (Driessen & Molenkamp, 1992). Buna rağmen faaliyet denetimi, genel itibariyle, işletmelerin üretim süreçlerinin verimliliği ve etkinliğinin saptanarak, organizasyon politikalarına ilişkin sonuçların değerlendirilmesini ve faaliyetlerin iyileştirilmesi yönünde önerilerde bulunulmasını içeren kapsamlı bir süreç olarak görülmektedir (Akgül, 2009:9). Faaliyet denetimi, bir işletmenin fonksiyonları, mali yapısı ve destekleme sistemleri dâhil tüm yönlerini içeren bağımsız bir kontrol mekanizmasıdır. Faaliyet denetimi ile işletmenin tüm faaliyetleri veya faaliyetlerinin bir bölümü, spesifik hedeflere göre sistematik bir şekilde incelenmektedir (Uyar, 2018). İşlevsel perspektiften bakıldığında faaliyet denetimi, işletmelerin faaliyetlerinin verimliliğinin ve etkinliğinin sistematik bir şekilde değerlendirilmesini ifade etmektedir (Azad, 1994:12). Faaliyet denetimi kapsamında hedeflerin gerçekleştirilebilirliğine dair değerlendirmeler yapılmakta; faaliyet birimlerinin hedeflerine ne

düzeyle ulaştıkları, performans verileri baz alınarak analiz edilmekte; amaçlara ulaşmanın önündeki engeller ve tehditler belirlenmekte; kaynak verimliliği değerlendirilmektedir. Faaliyetlerin objektif bir biçimde önceden belirlenen objektif kriterlere göre değerlendirmeye tabi tutulduğu bu denetim biçiminde, faaliyetlerin ulaşılmak istenilen hedefler doğrultusundaki görece yeterliliği ve işletmeye katkısı incelenmekte ve bu yönde öneriler geliştirilmektedir (Başpınar, 2005:38). Bu geniş kapsamlı içeriği nedeniyle faaliyet denetimi; ‘yönetim denetimi’, ‘etkinlik denetimi’, ‘performans denetimi’, ‘iktisadi denetim’, ‘verimlilik denetimi’, ‘iktisadilik denetimi’ gibi isimlerle de anılmaktadır (Uzay, 2007:1-2).

Diğer denetim türleriyle karşılaştırıldığında, yabancı yazında “operational auditing” adıyla yer alan faaliyet denetiminin içerdiği “operasyonel” kelimesinin, faaliyet denetimini finansal denetim ve iç denetimden ayırdığı görülmektedir. Nitekim, bir finansal denetçinin hareket noktası bilanço ve kâr-zarar hesabının yapıldığı gelir tablosu iken, iç denetçinin hareket noktası ise işletmenin finansal bilgi arzının güvenilirliği ve örgüt içi kontroldür. Faaliyet denetiminin hareket noktası ise bu iki denetim türünden farklı olarak, işletme yönetimidir. Faaliyet denetimini gerçekleştiren denetçiler, yönetimin etkinliği, verimliliği ve kalitesi hakkında görüş bildirmektedir (Driessen & Molenkamp, 1992). Başka bir karşılaştırmaya göre ise faaliyet denetimi; faaliyetlerin, bilgi ve organizasyon sistemlerinin, yönetsel uygulamaların ve idari politikaların performansını analiz etmeyi amaçlarken; finansal muhasebe denetimi, kuruluşların hesaplarının ve finansmanının uygunluğunu analiz etmekte, uygunluk denetimi ise mevzuatın yerine getirilip getirilmediğinin kontrol edilmesini amaçlamaktadır (Freitas & Guimaraes, 2007). Faaliyet denetimi, bünyesinde finansal denetimi barındırır da finansal denetimden çok daha fazlasını içermektedir. Finansal denetimin temel amacı, denetimin gerçekleştirileceği faaliyetlerin iyileştirilmesi olup; bağımsız denetçiler, kamu denetçileri veya iç denetçiler tarafından gerçekleştirilebilmektedir (Carmichael, Willingham & Schaller, 1996:624). Bağımsız denetim sonuçları; yönetim, ortaklar, yatırımcılar, organizasyon çevresi, kamuoyu gibi ilgililer ile paylaşılırken, faaliyet denetiminde böylesi bir paylaşım yapılması zorunlu değildir. Faaliyet denetiminde, denetim sonuçlarına ilişkin raporların ilgili bölüm ile paylaşılması esastır. Bununla birlikte faaliyet denetimi birbirinden farklı alanlarda da gerçekleştirilebileceğinden, bulgular ve tavsiyelerin yer aldığı denetim raporu hazırlanmakta ve yönetime sunulmaktadır (Arens, 2002:773).

Tüm bu açıklamalardan sonra, faaliyet denetiminin, işletme fonksiyonları, finansal durumlar ve destek sistemleri de dâhil olmak üzere, bir örgütün tümünün veya belirli faaliyet

alanlarının hedeflere göre sistematik olarak değerlendirilmesini içeren bir denetim faaliyeti olduğu söylenebilir. Bu haliyle de üretim ve yönetsel başarı ile performansa yönelik tüm çalışmalar, faaliyet denetiminin kapsamında incelenebilmektedir. Bu anlamda, faaliyet denetimi, yönetsel verimliliğin ve etkinliğin yönetici olmayan personel tarafından periyodik olarak değerlendirilmesini içeren ve yönetsel verimlilik ile etkililiği iyileştirmenin yollarını bulmayı amaçlayan bir uygulamadır (Flesher & Zarzeski, 2012; Azad, 1994).

Faaliyet denetimi kapsamında yürütülen performans değerlendirme çalışmaları, gelişime açık alanların tespit edilerek, bunların iyileştirilmesine yönelik öneriler geliştirilmesi nedeniyle oldukça önemlidir (Doğan & Tanç, 2008:239-259). Bu açıdan örgüt performansının değerlendirilmesi ve nihayetinde iyileştirilmesi, faaliyet denetiminin temel hedefi olup; performans değerlendirme bazında *ekonomiklik, verimlilik ve etkinlik* kriterleri temel alınmaktadır (Can & Uyar, 2010:27; Kamyabi & Salahinejad, 2020). Bu açıdan bakıldığında, faaliyet denetiminin işletmelerin performansı üzerinde, özellikle de uzun vadede, önemli bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Literatür incelendiğinde, faaliyet denetimi ve performans arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Az sayıdaki bu ampirik çalışmalarda ise faaliyet denetimi ile performans arasındaki ilişkiye yönelik çelişkili bulgular ortaya çıkmaktadır. Faaliyet denetimi üzerine yapılan bir araştırma, araştırmaya katılan şirketlerin yüzde 83'ünün faaliyet denetimi uyguladığını, yüzde 34'ünden fazlasının ise faaliyet denetimi sonucunda yönetime verilen tavsiyeler aracılığıyla işletmelerin büyük maliyet tasarrufu sağladığını göstermiştir (Choi, 1971). Kamyabi ve Salahinejad (2020), İran'da kamu sektöründe yaptıkları bir araştırmada; faaliyet denetimi çerçevesinde, denetçilerin çalışma süresi, denetimde ücretlemenin planlanması ve koordine edilmesi ile denetçilerin etkinlik ve ilgili denetim standartlarını gözetme konusundaki mesleki yargılarını geliştirmek için risk temelli planlama yapılmasının, verimliliği artırdığını ve denetim operasyonlarında tasarruf sağladığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, faaliyet denetimi ve performans arasındaki ilişkinin nasıl meydana geldiğini ortaya koyan herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır.

İşletmeler açısından bakıldığında faaliyet denetimi kalitenin artırılması, bütçe tahsislerinin ve harcamalarının denetlenmesi, kaynak israfının minimizasyonu, işletmenin fırsat ve tehditlere karşı hazırlıklı hale getirilmesi, örgütsel tanınırlığın artırılması ve sürdürülebilirlik noktalarında önemli pozitif sonuçları da beraberinde getirmektedir (Sarıoğlu, 2011). Bahsedilen bu faktörler, rekabet ve rekabetçilik kavramlarını da içerisinde

barındırmaktadır. Hem doğal ortamda hem de iş dünyasında, var olma ve hayatta kalma savaşı olan rekabet, üstünlük sağlama amacı ile rakiplere karşı yürütülen etkinliklerin bütününe ifade etmektedir. Rekabetçilik ise işletmelerin diğerlerine, yani rakiplerine göre sağladıkları üstünlüklerin düzeyini ortaya koymaktadır (Yorgancılar, 2010; Yorgancılar, 2011). Diğer bir ifadeyle rekabetçilik; işletmelerin rakipleri ile maliyet, kalite, nitelik, hizmet, hız, yenilik gibi konularda yarışabilecek hatta onların önüne geçebilecek durumda olmasını ifade eder (Porter, 2000). Hızlı teknolojik değişimler ve şiddetli rekabet ortamı, yöneticilerin piyasalarda uygun koşulları sağlaması ve sürdürmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, işletme yönetimleri, rekabet edebilirlik açısından faaliyetlerinin etkinliği, verimliliği ve ekonomik açıdan tasarrufuna daha fazla önem vermektedir (Kamyabi & Salahinejad, 2020).

Bu çalışma; yönetim yazınında faaliyet denetimi ile performans arasındaki ilişkinin mekanizmasına dair boşluğu doldurabilmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu çerçevede, faaliyet denetimi ile performans arasındaki ilişkide, rekabetçilik aracı değişken olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda; faaliyet denetimi, rekabetçilik ve performans arasındaki ilişkiler ve rekabetçiliğin faaliyet denetimi ile performans arasındaki ilişkideki aracılık etkisi, son 5 yılda ortalama her yıl %7 büyüme ile Türkiye ekonomisindeki lokomotif sektörlerden biri olan akaryakıt sektörü kapsamında incelenmektedir. Türkiye, yaklaşık 35 milyon tonluk toplam akaryakıt satışı ile Avrupa ülkeleri arasında 6. sırada yer almaktadır. Uluslararası yatırımcılar sektördeki satışın 2020 itibari ile yaklaşık %50'sini gerçekleştirmektedir (PETDER, 2017).

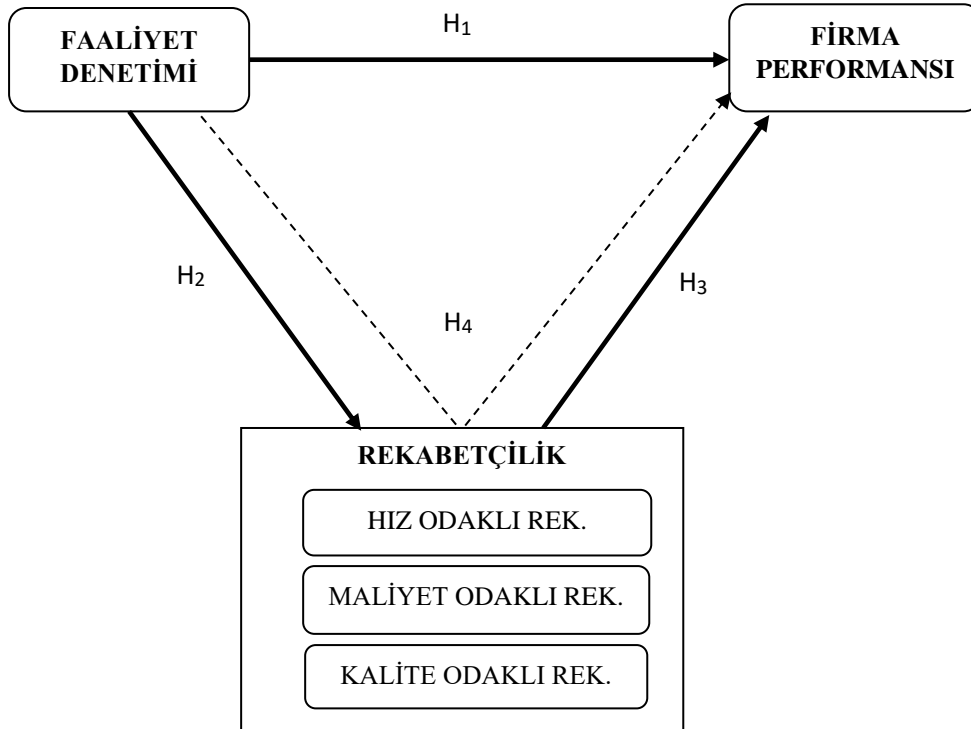
Bu araştırmanın amacı, ülkemiz açısından bu kadar önemli olan ve dış yatırımcıların ilgi odağında yer alan akaryakıt sektöründe, faaliyet denetiminin akaryakıt firmalarının rekabetçilikleri üzerinden performanslarını nasıl etkilediklerini ortaya koymaktır. Akaryakıt sektörünün kendi dinamikleri değerlendirildiğinde bu sektörde rekabetin hız, maliyet ve kalite üzerinden gerçekleştiği görülmekte; bu nedenle rekabetçilik değişkeni *hız, maliyet ve kalite odaklılık* olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Bu doğrultuda, araştırma bölümünde araştırma modeli ve hipotezler verilmekte, örneklem ve ölçeklerin tanıtılmasının ardından ise hipotez testlerine yer verilmektedir. Sonuç kısmında ise araştırmadan elde edilen bulgular yorumlanarak tartışılmaktadır.

2. Araştırma

2.1. Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırma kapsamında, akaryakıt sektöründe faaliyet denetimi, rekabetçilik ve firma performansı arasındaki ilişkileri test etmek ve faaliyet denetimi ile performans arasındaki ilişkide rekabetçiliğin aracı etkisinin olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda; aracı değişken, tahmin değişkeni (bağımsız değişken) ile sonuç değişkeni (bağımlı değişken) arasında yer alan ve tahmin değişkeninin sonuç değişkeni üzerindeki etkisini açıklayan değişken olarak tanımlanabilir. Aracılık etkisinin ortaya çıkabilmesi için tahmin değişkenindeki bir değişim, aracı değişkende, aracı değişkendeki söz konusu değişim ise sonuç değişkeninde bir değişime neden olmaktadır (Gürbüz, 2019:18). Dolayısıyla, bu araştırma kapsamında işletmelerde yürütülen faaliyet denetiminin, işletmelerin rekabetçiliği üzerinde olumlu bir değişim yaratacağı, rekabetçilikteki bu olumlu değişimin ise firma performansına pozitif bir biçimde yansıtacağı tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler aşağıda gösterilmektedir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

H₁: Faaliyet denetimi, firma performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₂: Faaliyet denetimi, rekabetçilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{2a}: Faaliyet denetimi, hız odaklı rekabetçilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir

H_{2b}: Faaliyet denetimi, maliyet odaklı rekabetçilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir

H_{2c}: Faaliyet denetimi, kalite odaklı rekabetçilik üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₃: Rekabetçilik, firma performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{3a}: Hız odaklı rekabetçilik, firma performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{3b}: Maliyet odaklı rekabetçilik, firma performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H_{3c}: Kalite odaklı rekabetçilik, firma performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₄: Faaliyet denetimi ve firma performansı arasındaki ilişkide rekabetçilik aracı rol oynamaktadır.

H_{4a}: Faaliyet denetimi ve firma performansı arasındaki ilişkide hız odaklı rekabetçilik aracı rol oynamaktadır.

H_{4b}: Faaliyet denetimi ve firma performansı arasındaki ilişkide maliyet odaklı rekabetçilik aracı rol oynamaktadır.

H_{4c}: Faaliyet denetimi ve firma performansı arasındaki ilişkide kalite odaklı rekabetçilik aracı rol oynamaktadır.

2.2. Yöntem

Şekil 1’de gösterilen araştırma modelinin test edilmesi amacıyla yapısal eşitlik modeli (PLS-YEM) kullanılmaktadır. PLS-YEM, bileşen tabanlı bir analiz yöntemi olarak çok değişkenli model analizlerini tek seferde yapmaya olanak tanıyan, bileşen tabanlı bir yaklaşımdır (Açıkgöz & Günsel, 2014).

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, Türkiye genelinde akaryakıt sektöründe yönetici konumunda çalışan personel oluşturmaktadır. Mevcut olan Covid-19 salgını kısıtlamaları nedeniyle, araştırma verileri sadece dijital araçlar kullanılarak internet üzerinden, çevrimiçi (online) anket yöntemiyle toplanmıştır. Ankete katılımın sağlanabilmesi için sosyal medya duyurularına ve anket linki paylaşımlarına başvurulmuştur. Araştırmacıların dijital ortamda katılımcıları belirlemesi mümkün olmadığından, veri toplamada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, bu yöntem veri toplama sürecini diğer örnekleme tekniklerine kıyasla daha kolay, daha az maliyetli ve daha hızlı hale getirmektedir. Kolayda örnekleme yöntemi ile 25 Mart – 7 Mayıs 2021 tarihleri arasında 101 adet akaryakıt sektörü yöneticisine ulaşılabildiği görülmüştür. Katılımcıların %87'si lisans ve lisans üstü eğitime sahip olup; %54'ü 26-40 yaş aralığında yer almakta ve %63'ü erkeklerden oluşmaktadır.

2.4. Veri Toplama Araçları

İlgili hipotezleri test edebilmek amacıyla, bu çalışmada geçmiş çalışmalarda kullanılarak geçerlik ve güvenilirlikleri test edilmiş ölçeklerden faydalanılmıştır. Faaliyet denetimini ölçmek amacıyla Veneranda ve Ferdinand'ın (2014) geliştirdiği yedi maddeden oluşan faaliyet denetimi ölçeği kullanılmıştır. Rekabetçiliği ölçmek için Çetindamar ve Fiş (2007), Awwad (2011) ile Tracey ve diğerlerinin (2004) çalışmalarından uyarlanan on soruluk rekabetçilik ölçeğinden, firma performansını ölçmek amacıyla ise Alpay ve diğerlerinin geliştirmiş olduğu sekiz soruluk firma performansı ölçeğinden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda, firma performansı değişkeni açısından, yıllık faaliyet raporları gibi somut çıktılara dayanan objektif bir performans değerlendirme değil, çalışmaya katılan yöneticilerin algılarına dayanan subjektif bir değerlemeye yer verildiğinin belirtilmesinde fayda vardır. Bu durum, araştırmanın kısıtlarında da ayrıca belirtilmektedir.

Ölçekler; (1) Hiç Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Pek Katılmıyorum, (4) Biraz Katılıyorum, (5) Katılıyorum, (6) Tamamen Katılıyorum şeklinde likert tipi olarak ankette yer almaktadır.

2.5. Bulgular

2.5.1. Geçerlilik ve Güvenirlilik

Hipotez testlerine geçmeden önce, araştırma verilerinin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Bunun için, Tablo 1`de de gösterildiği üzere, öncelikle Cronbach alfa, kompozit güvenilirlik (CR) ve açıklanan ortalama varyans değerleri (AOV) hesaplanmıştır (bkz. Tablo 1). Cronbach alfa, CR ile AOV değerlerinin tamamı, beklenen eşik değerlerini aşmaktadır. Bununla birlikte her bir sorunun kendi faktörü üzerine 0.60`ı aşan bir standardize yük ile yüklendiği de görülmektedir. Dolayısıyla araştırma verilerinin, içsel tutarlılık, yapısal geçerlilik ve yakınsak geçerliliği sağladığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 1. Değişkenlere Dair α , CR ve AOV Değerleri

	α	CR	AOV
Faaliyet denetimi	0,837	0,880	0,551
Hız odaklı rekabetçilik	0,881	0,926	0,807
Kalite odaklı rekabetçilik	0,878	0,925	0,803
Maliyet odaklı rekabetçilik	0,809	0,861	0,611
Firma performansı	0,878	0,903	0,541

Ayrışma geçerliliğini test etmek amacıyla kullanılan Fornell ve Lacker (1981) kriterleri sonuçları Tablo 2`de gösterilmiştir. Tabloda karekök AVE değeri çaprazlama verilmekte olup; her bir değişkene ait karekök AVE değerinin, değişken çiftleri arasındaki korelasyon değerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ölçümlerin ayrışma geçerliliğine sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 2. Ayrışma Geçerliliği

	1	2	3	4	5
1 Faaliyet denetimi	0,743				
2 Hız odaklı rekabetçilik	0,461	0,898			
3 Kalite odaklı rekabetçilik	0,345	0,447	0,896		
4 Maliyet odaklı rekabetçilik	0,119	0,374	0,259	0,782	
5 Firma performansı	0,364	0,575	0,540	0,400	0,735

2.5.2. Hipotez Testleri

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla her bir değişkenin net bir şekilde hesaplanmasına izin veren kısmi en küçük kareler (PLS) yol analizi kullanılmıştır. Hipotezlerin istatistiksel yönden anlamlılıklarını değerlendirmek amacıyla Smart-PLS 3.0 programında yeniden-örnekleme metodu (bootstrapping) kullanılmıştır. Bu yöntem, özgün verinin yerini almak üzere rastgele seçilmiş 5000 alt-örnekleme vakası oluşturmayı içermektedir. Rasgele seçilen her bir alt-örnekleme için yol katsayıları (β) ve t-istatistiği değerleri hesaplanmıştır (Açıkgöz & Günsel, 2014).

Tablo 3. Yol Analizi Sonuçları

Yol	β	Alt hipotez	Sonuç
Faaliyet denetimi → Firma performansı	0,083	H ₁	Desteklenmedi
Faaliyet denetimi → Hız o.r.	0,461**	H _{2a}	Desteklendi
Faaliyet denetimi → Maliyet o.r.	0,119	H _{2b}	Desteklenmedi
Faaliyet denetimi → Kalite o.r.	0,345**	H _{2c}	Desteklendi
Hız o.r. → Firma performansı	0,325**	H _{3a}	Desteklendi
Maliyet o.r. → Firma performansı	0,186*	H _{3b}	Desteklendi
Kalite o.r. → Firma performansı	0,318**	H _{3c}	Desteklendi
Yapısal Model			
Değişken	R²		
Firma performansı	0,463		
Hız odaklı r.	0,213		
Maliyet odaklı r.	0,014		
Kalite odaklı r.	0,119		
*: p<0.05 **: p<0.01			

Tablo 3'te araştırma hipotezlerine dair yol analizi sonuçları verilmektedir. Buna göre H₁ hipotezi desteklenmemiştir. Sonuçlar faaliyet denetimi ile hız odaklı rekabetçilik ($\beta = 0,461$, $p < 0,01$) ve kalite odaklı rekabetçilik ($\beta = 0,345$, $p < 0,01$) arasında pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermekte; H_{2a} ile H_{2c}'yi desteklemektedir. Bu durumda, H₂ ana hipotezinin kısmen desteklendiği söylenebilir. Rekabetçilik ile performans arasındaki ilişkilere bakıldığında ise hız odaklı rekabetçiliğin ($\beta = 0,325$, $p < 0,01$), maliyet odaklı rekabetçiliğin ($\beta = 0,186$, $p < 0,05$) ve kalite odaklı rekabetçiliğin ($\beta = 0,318$, $p < 0,01$), yani tüm rekabetçilik

boyutlarının işletme performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmekte; böylece H3 hipotezi tamamen desteklenmektedir.

Ancak bulgular, faaliyet denetimi ile firma performansı arasındaki direkt ilişkinin varlığına dair herhangi bir kanıt sağlayamamaktadır. Bu noktada, özellikle de değişkenler arasındaki yüksek korelasyon değerleri dikkate alındığında, acaba faaliyet denetimi firma performansını rekabetçilik üzerinden etkiliyor olabilir mi sorusu akıllara gelmektedir. SmartPLS dolaylı etkileri, yani aracı değişken analizini de gerçekleştirmekte olup; dolaylı etkilerin verildiği Tablo 4'e bakıldığında faaliyet denetiminin firma performansını hız odaklı rekabet ve kalite odaklı rekabet üzerinden etkilemekte olduğu; dolayısıyla hız odaklı rekabet ile kalite odaklı rekabetin faaliyet denetimi ile firma performansı arasındaki ilişkide tam aracı rol üstlendiği görülmektedir. Sonuç olarak, H_{4a} ve H_{4c} alt hipotezleri desteklenmiş, H_{4b} alt hipotezi ise desteklenememiştir. Böylece H4 ana hipotezinin kısmen desteklendiği söylenebilir.

Tablo 4. Dolaylı Etkiler

Yol	β
Faaliyet denetimi → Hız odaklı r. → Firma perf.	0,150*
Faaliyet denetimi → Maliyet odaklı r. → Firma perf.	0,022
Faaliyet denetimi → Kalite odaklı r. → Firma perf.	0,110*

* $p < 0.05$

Bununla birlikte tablo 3'te görüldüğü üzere yapısal model, etki çapı (R^2) ile değerlendirilmektedir. R^2 , 0-1 arasında bir değer almakta ve veri setinin regresyon doğrusunu ne ölçüde açıkladığını göstermektedir. R^2 küçük ($.02 \leq R^2 < .13$), orta ($.13 \leq R^2 < .26$) ve büyük ($.26 \leq R^2$) etki çaplı olarak kategorize edilmektedir (Açıkgöz ve Günsel, 2014). Sonuçlar firma performansı için $R^2 = .43$, hız odaklı rekabetçilik için $R^2 = .21$, maliyet odaklı rekabetçilik için $R^2 = .01$ ve kalite odaklı rekabetçilik için $R^2 = .12$ olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle model bir bütün olarak firma performansındaki değişimin %43'ünü, hız odaklı rekabetçilikteki değişimin %21'ini, maliyet odaklı rekabetçilikteki değişimin %1'ini ve kalite odaklı rekabetçilikteki değişimin %12'sini açıklamaktadır. Dolayısıyla, firma performansının etki çapı yüksek, hız odaklı rekabetçiliğin etki çapı orta ve maliyet ile kalite odaklı rekabetçiliklerin ise etki çapları düşük olarak hesaplanmıştır.

3. Sonuç

Bu çalışma kapsamında Türkiye'nin lokomotif sektörlerinden biri olarak kabul edilen akaryakıt sektöründe faaliyet denetimi, rekabetçilik ve performans arasındaki ilişkiler hem teorik hem de ampirik olarak incelenmektedir. Araştırma bulguları, her şeyden önce gelişmiş batı ülkelerinde geliştirilmiş olan faaliyet denetimi, rekabetçilik ve performans ölççeklerinin Türkiye gibi gelişmekte olan bir ekonomiye sahip ve doğu ile batı arasındaki bir geçiş niteliğindeki kültürel değerleri içeren bir ülkede de geçerlilik ve güvenilirliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte bulgular, hız, maliyet ve kalite anlamında rekabetçiliğin firma performansının temel belirleyicileri olduğunu göstermekte; böylece akaryakıt sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, performanslarını arttırmak amacıyla bu alanlarda rekabetçiliklerini güçlendirmek adına gerekli adımları atmalarının gerekliliğine işaret etmektedir.

Nihayetinde bulgular faaliyet denetiminin performansın önemli bir öncülü olduğunu; akaryakıt sektörü özelinde bakıldığında, faaliyet denetiminin işletmelerin hız ve kalite anlamında rakipleri üzerinde avantaj sahibi olmalarını sağlayarak firma performansını arttırdığını göstermektedir. Bu noktada günümüz işletmeleri için uzun vadede hayatta kalma ve başarılı olmanın yolunun sürdürülebilir rekabet avantajından geçtiği savı bir kez daha doğrulanmış olup; faaliyet denetimi ise özellikle akaryakıt sektöründe sürdürülebilir rekabet avantajının öncüllerinden biri olarak görülmektedir. Dolayısıyla akaryakıt sektörü işletmelerinin faaliyet denetimi konusunu çok ciddiye almaları ve faaliyet denetiminden elde ettikleri sonuçları hız ve kalite anlamında rekabetçiliklerini iyileştirmek üzere kullanmalarının hayati bir önem taşıdığı gözler önüne serilmektedir.

Araştırma sonuçlarının genellenebilirlik düzeyini etkilemekte olan bir kısım metodolojik kısıtlar bulunmaktadır. Her şeyden önce bu çalışma belirli bir sektör –akaryakıt sektörü- üzerinde uygulanmış olup; çalışma bulgularını başka sektörlerle genellerken okuyucuların dikkatli olması önerilmektedir. İkinci olarak bu çalışmadaki performans ölçümü, öz değerlendirme yoluyla elde edilmiştir. Yani, firma performansına ilişkin değerlemeler araştırma katılımcılarının subjektif değerlendirmelerine dayanmaktadır. Bir diğer kısıt ise bu çalışmanın anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen kesitsel bir çalışma olmasıdır. Nihayetinde de örneklem (n=101) nispeten küçüktür. Faaliyet denetimi ile performans arasındaki ilişki, yönetim literatürü açısından hala bakir bir alan teşkil etmektedir. Bahsedilen tüm bu kısıtlara

rağmen bu çalışma, pratikte oldukça yoğun bir şekilde kullanılan faaliyet denetiminin sonuçlarına dair teoride yer alan boşluğu kapatma noktasında bir adım atmış; faaliyet denetiminin örgütsel performansın önemli bir öncülü olduğunu ancak faaliyet denetiminin performansı rekabetçilik üzerinden etkilediğini göstermiştir. Gelecekte faaliyet denetimi üzerinde çalışacak araştırmacılara faaliyet denetimi, rekabetçilik ve performans ilişkisini farklı sektörlerde incelemeleri, ROA, ROE gibi objektif performans ölçütlerinden faydalanmaları, uzun vadeli boylamsal çalışmalar gerçekleştirerek faaliyet denetimi, rekabetçilik ve performans ilişkisinin uzun vadedeki gelişimini takip etmeleri ve örneklem sayısını genişletmeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz, A. & Günsel, A. (2014). Yeni Ürün Geliştirme Projelerinde Yönlendirici Yönetim Anlayışı, Motivasyon ve İnovasyon Becerisi. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, 3(2), 33-60.
- Akgül, B. A. (2000). *Türk Denetim Kurumları*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Alpay, G., Bodur, M., Yılmaz, C., Çetinkaya, S. & Arıkan, L. (2008). Performance Implications of Institutionalization Process in Family-Owned Businesses: Evidence from an Emerging Economy. *Journal of World Business*, 43(4), 435-448.
- Arens, A. A (2002). *Auditing and Assurance Services* (Tenth Edition). Boston: Prentice Hall.
- Awwad, A.S. (2011). The Influence of Tactical Flexibilities on the Competitive Advantage of a Firm: An Empirical Study on Jordanian Industrial Companies. *International Journal of Business and Management*, 6(1), 45-55.
- Azad, A.N. (1994). Operational Auditing in US Colleges and Universities. *Managerial Auditing Journal*, 9(2), 12-19.
- Başpınar, A. (2005). Türkiye’de ve Dünyada Denetim Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış. *Maliye Dergisi*, 148, 35-62.
- Bozkurt, P. (2013). Denetim Kavramı ve Denetim Anlayışındaki Gelişmeler. *Denetim*, (12), 56-62.
- Can, A.V. & Uyar, S. (2010). *İşletmelerde Faaliyet Denetimi*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım
- Carmichael, D. R., Willingham J. J. & Schaller C. A. (1996). *Auditing Concepts and Methods* (Sixth Edition). McGraw-hill.
- Choi, J. T. (1971). Operational auditing: Part 2. *Internal Auditor*, 28(1), 6-26.
- Çelebi, A. (2002). *Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik Mesleği*.
dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/12163
- Çetindamar, D. & Fiş, A. M. (2007). Örgüt Kültürü ile Kurumsal Girişimcilik İlişkisinde Girişimcilik Oryantasyonunun Bir Ara Değişken Olarak Rolü: Bir Kurumsal Girişimcilik Modelinin Analizi. Proje No: 106K213.

- Dinç, Y., Gerekan, A., & Bilal, G. (2008). İç Denetim Hizmetlerinin Dışarıdan Satın Alınması Kararını Etkileyen Faktörler ve Bazı Nitelikler Açısından Farklılıkların Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3).
- Doğan, N. & Taç, A. (2008). Konaklama İşletmelerinde Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Faaliyet Denetimi: Kapadokya Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 239-259.
- Driessen, A. J. G., & Molenkamp, A. (1993). The Perspective Of Operational Auditing: A New Management Tool. *Managerial Auditing Journal*, 8(5), 19-25.
- Ertekin, Y. (2004). Çağdaş Yönetim ve Denetim. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 55-67.
- Freitas, C. A. S. D., & Guimarães, T. D. A. (2007). Isomorphism, Institutionalization and Legitimacy: Operational Auditing at The Court of Auditors. *Revista de Administração Contemporânea*, 11(SPE1), 153-175.
- Flesher, D. L. & Zarzeski, M. T. (2002). The Roots of Operational (Value-for-Money) Auditing in English-Speaking Nations. *Accounting and Business Research*, 32(2), 93-104.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error: Algebra and Statistics. *Journal of Marketing Research*, 18, 382-388.
- Glickman, A. R. (1985). Operational Auditing Can Benefit Your Clients. *The CPA Journal*, 55, 90-91.
- Gökşen, M. (2018). İşletmelerde Kurumsal Yönetim Açısından Faaliyet Denetiminin Önemi: Bir Örnek Olay Çalışması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde Aracı, Düzenleyici ve Durumsal Etki Analizleri*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Hategekimana, V. & Nkikabahizi F. (2014). Operational Audit and Cost Allocation on Organizational Performance in Selected Industries-Kigali, Rwanda. *International Journal of Research in Social Sciences*, 4(2), 100-116.

- Kamyabi, Y. & Salahinejad, M. (2020). Using Data Envelopment Analysis to Examine Operational Auditing Efficiency in Audited Firms. *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science*, 9(1), 50-62.
- Kavut, L., & Adiloğlu, B. (2014) Türkiye’de Bağımsız Denetimin Gelişimi: Dünden Bugüne. *Editör: Prof. Dr. Göksel Yücel*, 35.
<https://cdn.istanbul.edu.tr/statics/muhasebe.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2014/01/Secmeler-2016.pdf#page=39>, Erişim Tarihi: 12.05.2021.
- Kıracı, M. (2003). Faaliyet Denetimi ile İç Kontrol İlişkisi. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 67-78.
- Moeller, R. & Witt, H. (1999). *Brink’s Modern International Auditing* (6th Edition). John Wiley & Sons Inc.
- PETDER (2017). Akaryakıt Dağıtım Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi. Alınan yer: (<https://www.pwc.com.tr/tr/sectorler/enerji/akaryakit-dagitim-sektorunun-gundemi/akaryakit-dagitim-sektorunde-turkiye-ekonomisindeki-yeri-ve-onemi.pdf>), Erişim Tarihi: 15.05.2021.
- Porter, M. (2000). *Rekabet Stratejisi* (Çeviren.Gülen Ulubilgen). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Tracey M., Vonderembse M. A. & Lim J. S. (1999). Manufacturing Technology and Strategy Formulation: Keys Toenhancing Competitiveness and Improving Performance. *Journal of Operations Management*, 17 (4), 411-428.
- Sarioğlu, M. F. (2011) İşletmelerde Faaliyet Denetimi Süreçleri ve Bir Uygulama. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seetharam Kandarpa (2017). How to Conduct a Quality Internal Audit. Alınan yer (<https://www.smartsheet.com/operational-audit-process>), Erişim Tarihi: 16.05.2021.
- Selimoğlu, S. K. (1999). Faaliyet Denetimi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1-2), 193-206.
- Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (2003). Alınan yer: (<http://tkyd.org/tr/sss-sarbanes-oxley-nedir.html>). Erişim Tarihi: 08.06.2021.
- Uçma, T & Beycan, M. (2008). Development Of Independent Auditing in State Banks in Turkey From Past to Future. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1711-1730.

- Uyar, M., (2018). Muhasebe Denetimi ve İç Kontrol Sisteminin İşletmelerde İnovasyon Yapma Yeteneğine Etkileri Üzerine Ampirik Bir İnceleme. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 149-168.
- Uzay, Ş. (2007). Faaliyet Denetimine Genel Bakış. 8. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu-Muhasebe Denetiminde Yeni Açılımlar, İstanbul: İSMMMO, 25-27 Nisan 2007, 1-24.
- Yorgancılar, F. N. (2011). Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği. Alınan yer: (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/185072>), Erişim Tarihi: 16.04.2018.
- Yorgancılar, F. N. (2010). Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği. Alınan yer: (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/185072>), Erişim Tarihi: 16.04.2018.

TÜRKİYE’DE ORGANİK TARIM UYGULAMALARININ SOSYO- EKONOMİK VE ÇEVRESEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kurtuluş MERDAN¹

Özet

Kimyasal gübre, zirai ve sentetik ilaçların aşırı kullanımı sonucu bozulan doğal dengeyi yeniden tesis etmek ve yeni nesillere yaşanacak bir dünya bırakabilmek adına doğayla uyumlu bir sistem devreye sokulmuştur. Bu durum çevreye dost bir üretim tekniğini gündeme getirmiştir. Böylece klasik tarımdan organik tarıma geçiş başlamıştır. Organik tarım; uygulamaları gelişmiş ülkelerde tüketicilerden ve çevre örgütlerinden gelen iç talebi karşılamaya yönelik, gelişmekte olan ülkelerde ise ithalatçı firmaların talepleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, organik tarım uygulamaları sosyo-ekonomik ve çevresel açıdan değerlendirilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular küresel anlamda organik tarım piyasasının sürekli büyüdüğünü, toplumların çevreye ve insan sağlığına olan duyarlılıklarının sürekli arttığını ortaya koymaktadır. Organik tarım uygulamaları; çevresel açıdan hava ve iklim değişikliğine, biyoçeşitliliğe, toprak ve su kaynaklarına, verimliliğe, genetiği değiştirilmiş organizmalara, insan sağlığına, gıda güvenliğine, ekolojik hizmetlere ve uzun vadede sürdürülebilirliğe, sosyo-ekonomik açıdan; kırsal alanda işgücü olanaklarına, çalışma ve sağlık koşullarının iyileştirilmesine, kırsal kalkınmanın sağlanmasına, organik pazarlarda üreticilerin kolayca kaynaşmasına, araçların ortadan kalkmasına, organik tarım yapan işletmelerin turizm imkânlarına sahip olmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu çalışma bağlamında; sosyo-ekonomik açıdan kırsal ve işletme odaklı uygulamalara, çevresel açıdan ise doğal kaynakların kullanımına yönelik uluslararası düzeyde politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pestisit, Biyoçeşitlilik, Organik Üretim, Kırsal Kalkınma

Jel Kodları: Q10, Q12, Q18

Alındığı Tarih: 18.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 03.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, kurtulus_m@hotmail.com.

Socio-Economic and Environmental Evaluation of Organic Agriculture Practices in Turkey

Abstract

In order to restore the natural balance that has been corrupted as a result of chemical fertilizers' overuse, pesticides, and synthetic drugs and to leave a world to live in for new generations, a system compatible with nature has been put in place. This situation has brought up an environmentally friendly production technique. Thus, the transition from classical agriculture to organic agriculture has begun. Organic agriculture practices have emerged in developed countries to meet the domestic demand from consumers and environmental organizations, and in developing countries in line with the demands of importer companies.

In this study, organic farming practices were evaluated from a socio-economic and environmental point of view. The findings obtained in this context reveal that the organic agriculture market is constantly growing globally and that societies' sensitivity to the environment and human health is constantly increasing. Organic farming practices environmentally make an important contribution to air and climate change, biodiversity, soil and water resources, productivity, genetically modified organisms, human health, food security, ecological services, and long-term sustainability; and in socio-economic terms to workforce opportunities in rural areas, improvement of working and health conditions, rural development, easy integration of producers in organic markets, the disappearance of intermediaries, and tourism facilities of organic farming enterprises. In the context of this study, there is a need for rural and business-oriented practices in socio-economic terms, and international policies for the use of natural resources in environmental terms.

Keywords: Pesticide, Biodiversity, Organic Production, Rural Development

Jel Codes: Q10, Q12, Q18

1. Giriş

Son yıllarda; ilaç, büyüme hormonları ve zirai ürünlerin yoğun kullanımına karşı oluşan tepkiler, kimyasal atıkların neden olduğu olumsuz etkiler, genetiği değiştirilmiş maddelerin kullanımında yaşanan artışlar organik tarım faaliyetini ön plana çıkarmıştır. Organik tarım; kimyasal gübre ve pestisit kullanımı engelleyen, yenilebilir kaynakların kullanılmasını, su,

hava, toprak ve enerjinin korunmasını sağlayan bir süreçtir (Lea ve Worsley, 2005: 855). Organik tarım; bozulan doğal dengeyi yeniden kurmayı amaçlayan, kimyasal ilaç ve gübre kullanımını yasaklayan ve bunun yerine yeşil gübreleme ve biyolojik mücadeleyi esas alan, bitkinin direncini ve ürün kalitesini artırmayı amaçlayan, insana ve çevreye dost olan sürdürülebilir bir tarım tekniğidir (Altieri, 1995; İlder ve Altındışli, 1998). Başka bir tanıma göre organik tarım, doğal dengeyi koruyan, doğal kaynakları kullanarak optimum verim elde eden, yabancı ot ve zararlıları kontrol altına alarak doğadaki canlıların sürdürülebilirliğini sağlayan bir üretim şeklidir (Ak, 2004). Birbirine benzer birçok tanımı yapılan organik tarım, üretimin doğal gübreleme yolu ile gerçekleşmesini savunan ve doğanın dengesini bozmadan sağlıklı gıdalar üretmeyi amaçlayan bir alternatif üretim biçimidir (Atiker, 2004:1). Doğal, organik, alternatif, ekolojik, yenilebilir, biyolojik ve bio- dinamik tarım ifadeleri terminolojide aynı anlamda kullanılmakla birlikte ‘organik tarım’ ifadesi daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Organik tarımın üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı olarak gerçekleştirilmektedir. Bu noktada organik tarım mevcut kaynaklarla doğayı kirletmeden, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumayı amaçlamaktadır (Er ve Başalma, 2008: 3). Organik tarım; en son bilgi ve teknolojiden yararlanan, işletme içinden girdileri kullanmayı hedefleyen, hayvansal ve bitkisel üretimi bir bütün olarak tasarlayan, kabul edilebilir bir maliyetle herkesin gıda ihtiyacının karşılanabileceği bir üretim tekniğidir (Marangoz, 2008: 4; Merdan, 2014: 6-7). Organik tarım; iklim değişikliği, erozyon ve çölleşmeye neden olan faktörlerin etkisinin en asgariye indirgenmesinde, kimyasal ilaç ve zehirli maddelerin kullanımının önlenmesinde ve biyolojik çeşitliliğin korunmasında önemli etkilere sahiptir (Demir ve Gül, 2004). Organik tarım; hayvan sağlığını ve toprağın verimliliğini amaç edinen, bilimsel ve teknolojik verilerden faydalanan, sağlık ve hayat formülü olarak da kabul edilen bir tarım sistemidir (Çınaroğlu ve Akçacı, 2018: 112). Organik tarım; sosyo-ekonomik ve çevresel açıdan sürdürülebilir, entegre bir tarım yöntemi oluşturma amacını güden bir üretim yaklaşımıdır (Onat ve Keskin, 2019).

Organik tarımın amacının sadece çevre ve insan sağlığını korumak olmadığı aynı zamanda üreticiler ve tüketiciler için ikna edici fayda- maliyet/kar ortamı sağlamak ve toplumun besin ihtiyacını güvenilir bir şekilde karşılamak olduğu ifade edilmiştir (Çınaroğlu ve Akçacı, 2018: 113).

Bu çalışma ile Türkiye’de organik tarım uygulamalarının sosyo-ekonomik ve çevresel etkileri ilgili kurumlardan elde edilen verilerden hareketle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu

kapsamda elde edilen bulgular küresel anlamda organik tarım piyasasının sürekli büyüdüğünü, toplumların çevreye ve insan sağlığına olan duyarlılıklarının sürekli arttığını ortaya koymaktadır.

2. Organik Tarımın Tarihçesi ve Organik Tarım Düşüncesi

İnsanoğlunun çevre ile olan diyalogu önceleri yavaş yavaş başlamış fakat ilerleyen zaman içerisinde fazlalaşan bir hızla sürekli artmıştır. Buharlı makilerin keşfiyle başlayan sanayi ve teknoloji alanındaki hızlı ilerlemeler tarımsal faaliyetlerin günümüzdeki stratejik yerini de etkilemiştir. Özellikle besin maddelerinin ve gübrelemenin etkisinin bilimsel olarak ortaya konulması, tarım tarihinde yeni bir sürecin başlangıcını oluşturmuştur. Bu başlangıç birim alandan daha fazla ürün elde edebilmek adına kimyasal girdilerin kullanımını tetiklemiştir. Dünya genelinde hızla artan nüfusun gıda gereksinimini karşılamak, maksimum verim elde etmeyi amaçlayan ve bunu ucuza mal etmeyi düşünen bir takım politikalar bazı tarımcılar tarafından fark edilmeye başlanmıştır (Kurt, 2006:1). Tarımın sürdürülebilirliği için bazı araştırmalara gidilmiş ve bazı bulgular ortaya konulmuş ve paylaşılmıştır. Ekolojik tarımın öncüleri arasında ilk olarak Sir Albert Howard (1873-1947) yer almıştır. Howard; tarımla ilgili eğitimini İngiltere’de almış, araştırmalarını Hindistan’da (1905-1931) yürütmüştür. Tarımsal araştırmaları ve gözlemleri sonucunda organik tarım felsefesini geliştirmiş, 1940 yılında “Tarımsal Vasiyatname” adlı kitabıyla görüşlerini daha da pekiştirmiştir. Howard çalışmalarında insan, hayvan ve ürün sağlığının organik tarımın temel ilkeleri arasında olduğunu ortaya koymuştur. Howard’ın ardından İngiliz tarımcı ve eğitmen olan Lady Eve Balfour organik ve organik olmayan tarımsal uygulamaları uzun yıllık denemelerle karşılaştırmış ve “The Living Soil” adlı kitabıyla organik tarımın tanınırlığını sağlamıştır. ABD’de ise organik tarımın yaygınlaşmasında ABD yayın kuruluşu Jerome Rodale kadar etkin rol üstlenmiştir. Avusturya asıllı Dr. Rudolf Steiner 1924 yılında verdiği seminerle biyodinamik tarımın temellerini oluşturmuştur. Günümüzde Türkiye’nin içerisinde yer aldığı birçok ülkede biyodinamik tarım yapılmakta, organik ürünler ‘demeter’ adı altında sertifikalandırılarak satılmaktadır (İlter, Aksoy ve Altındişli, 2012: 3-4).

Organik tarımın ilk örneklerine 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk dönemlerinde rastlamak mümkündür. Mevcut dönem içerisinde ozan tabakasında yaşanan inceleme, çevreye yönelik duyarlılık ve dünya geleceğinin tehlikeye girmesi gibi konular sık sık tartışılmaya başlanmıştır. Başlangıçta konuyla ilgili çeşitli teoriler ve yöntemler geliştirilmiş, ay ve yıldızı üretime katan ekoller ortaya atılmıştır. Bu ekollerin ortaya çıkışında ekolojik

dengeyi korumak istenmesi, üretimden tüketime kendi kendine yeterliliğin sağlanması, bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte aile işletmeciliği şeklinde yapılması hareket noktası olmuştur.

Küreselleşen pazar ekonomisi içerisinde teknolojik ve bilimsel gelişmelere dayalı hızlı bir sanayileşme süreci İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler geleneksel tarım yöntemlerinin neden olduğu tahribatı önlemek ve tarımsal üretimi sürdürülebilir hale getirmek için geliştirilen organik tarım tekniklerini kullanmaya başlamışlardır. 1950 yılından sonra organik tarım ABD'nin Marshall yardımı ile önemini yitirmiş, sağlanan desteklemeler ve ekonomik yardımlar ile entansif tarım süratle yayılmış, kimyasal ilaç ve gübre kullanımı hızla artmıştır. 1960'lı yılların sonunda ise Avrupa Topluluğu'nun uyguladığı tarımsal destekleme politikaları, 1970'lerde pestisitlerin ve gübrenin keşfi ile tarım ürünlerinde %100'e varan artışlar yaşanmıştır. Üretimde yaşanan bu patlama, yüzyılın en büyük teknolojik gelişmesi olarak literatüre girmiştir. Bu durum üretimde verimi artırmış ve maliyetleri düşürmüştür. Ancak 'Yeşil Devrim' de denilen tarım teknikleri ekosistemin bozulmasına ve sürdürülemez bir yapının eşliğine itmiştir. Bu durum; toprak, su ve havanın kirlenmesine, insanların başta kanser olmak üzere, ciddi sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Ak, 2004). Bu durum organik üretime yönelik ilgiyi daha da artırmıştır.

1970'li yıllarla birlikte birçok ülkede organik tarıma yönelik ulusal bazda çalışmalar yapılmış, 1970'li yıllardan sonra bu çalışmalar "Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu" (IFOAM) çatısı altında toplanmıştır. Hayvancılığa yönelik yönetmelik ise 1999 yılında yayımlanmış ve 2000 yılında yürürlüğe girmiştir (Taşbaşı ve Zeytin, 2003).

Günümüzde organik olarak etiketlenen ve pazara sunulan ürünler yönetmeliklere uygun şekilde organik ve inorganik doğal girdiler kullanılarak üretilmektedir. Türkiye'de üretilen ürünlerin organik koşullara uygunluğu ve sertifikalandırılma işlemi Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetki verilen bağımsız kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir.

3. Türkiye'de Organik Tarım Uygulamaları

Türkiye'de organik tarıma yönelik uygulamalar 1984-1985 yıllarında başlamıştır. İthalatçı firmaların ihracatçı firmalardan bağımsız olarak üretim yapmak amacıyla ortaya koyduğu projelerle başlayan uygulamalar firmaların kendi pazarlarını oluşturması süreciyle devam etmiştir. Bu kapsamda organik tarım uygulamasına ilk defa Ege Bölgesi'nde

rastlanmıştır. Organik tarım faaliyetinin ülke içerisinde yayılmasında ise Avrupalı özel organik şirketlerin önemli etkileri olmuştur (Demiryürek, 2011).

Son yıllarda organik ürünler dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’de de giderek çeşitlenmekte ve hızlı bir yayılım göstermektedir. Ürün yelpazesi giderek genişlemekte, baklagilden pamuğa, tıbbi ve aromatik bitkilerden kurutulmuş meyvelere kadar uzanmaktadır. Organik bal; uzun yıllar üretimi yapılan tek organik hayvansal ürün iken, son yıllarda organik et, süt ve yumurtada ürün çeşitliliğine dahil edilmiştir. Yurt içinden ve yurt dışından gelen taleple birlikte organik hayvansal ürünlere olan ilgi sürekli artmıştır (Demiryürek, 2016: 6).

1990’lı yıllarla birlikte organik tarım alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bitkisel ve hayvansal üretimle ilgili yönetmeliklerin yürürlüğe girmesiyle organik alan, ürün ve üretici sayısında ciddi oranlarda bir artış yaşanmıştır. Organik ürünler bazı market reyollarında, aktarlarda ve bağımsız organik tarım dükkanlarında doğal ürün şeklinde satılmaya başlamıştır. Son dönemlerde ise bazı ekolojik dernek ve STK’lerin çabaları ile İstanbul, Ankara, Bursa, Samsun ve Antalya gibi büyük şehirlerde ekolojik halk pazarları kurulmuş ve ekolojik pazar ağı genişlemiştir. Türkiye, organik üretim için yüksek ihrac potansiyeline ve uygun üretim şartlarına sahip olmasına rağmen dünya organik gıda pazarından aldığı pay oldukça düşüktür. Özellikle organik ürünlerin fiyatlarının yüksek oluşu, organik ürünler konusunda bilgi yetersizliği ve organik pazarda ürün çeşitliliğinin sınırlı oluşu gibi etkenler iç pazarda organik ürünlerin çeşitlenmesini ve tüketimin yaygınlaşmasını sınırlandırmaktadır. Bu olumsuz etkenlere karşılık göreceli olarak gelir ve eğitim seviyesi yüksek, çevreye ve insan sağlığına duyarlı orta yaşlı tüketiciler arasında ise organik ürünlere olan talep giderek artmaktadır.

2000’li yıllarla birlikte organik üretim inişli çıkışlı bir dalgalanma göstermekle birlikte genel olarak artış eğilimindedir. Organik üretim miktarı 2005 yılında 421.934 ton olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılına gelindiğinde ise organik üretim miktarı 2.030.466 ton olmuştur. Organik ürün miktarı 2008, 2013, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında bir önceki yıla göre bir azalma göstermiştir. Kalan diğer yıllarda ise sürekli artmıştır. En büyük artış 2009 yılında yaşanmıştır. Organik ürün sayısı ise 2005 yılında 205 adet iken 2019 yılında 213 adete çıkmıştır. 2005 yılında 14.401 adet olan organik çiftçi sayısı 2019 yılında 79.563’e yükselmiştir. Organik çiftçi sayısı açısından bazı yıllar düşüş gösterse de sürekli artış eğilimindedir. Organik çiftçi sayısında en büyük artış 2009 yılında yaşanmıştır (%138,3). Üretim alanı 2005 yılından 2019 yılına

kadarki dönem içerisinde 2.5 kattan daha fazla artış göstermiş, 203.811 hektardan 545.870 hektara yükselmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Organik Bitkisel Üretim Verileri (2005-2019)

Yıllar	Ürün Sayısı (Adet)	Çiftçi Sayısı (Adet)	(%)	Üretim Alanı (Hektar)	(%)	Üretim Miktarı (Ton)	(%)
2005	205	14 401	-	203 811	-	421 934	-
2006	203	14 256	-1,0	192 789	-5,4	458 095	8,6
2007	201	16 276	14,2	174 283	-9,6	568 128	24,0
2008	247	14 926	-8,3	166 883	-4,2	530 224	-6,7
2009	212	35 565	138,3	501 641	200,6	983 715	85,5
2010	216	42 097	18,4	510 033	1,7	1 343 737	36,6
2011	225	42 460	0,9	614 618	20,5	1 659 543	23,5
2012	204	54 635	28,7	702 909	14,4	1 750 127	5,5
2013	213	60 797	11,3	769 014	9,4	1 620 387	-7,4
2014	208	71 472	17,6	842 216	9,5	1 642 235	1,3
2015	197	69 967	-2,1	515 268	-38,8	1 829 291	11,4
2016	238	67 878	-3,0	523 777	1,7	2 473 600	35,2
2017	214	75 067	10,6	543 033	3,7	2 406 606	-2,7
2018	213	79 563	6,0	626 885	15,4	2 371 612	-1,5
2019	213	74 545	-6,3	545 870	-12,9	2 030 466	-14,4

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı (https://tuikweb.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1001,04.02.2021).

Yaşanan tüm bu gelişmelere rağmen ihraç edilen organik ürün miktarında ve ihracat değerlerinde istenilen hedeflere ulaşamamıştır. Organik ürün ihracatında beklenen hedeflerin gerisinde kalınmasında; iç pazarın yeterince gelişmemesi, pazarlama stratejilerinin yetersizliği, yaşanan verim kayıpları, ambalajlama ve reklam gibi pazarlama araçlarının kullanımında uluslararası standartların yakalanamamasının önemli etkileri bulunmaktadır. Karabaş ve Gürler, (2011) çalışmalarında bu olumsuzlukları destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuşlardır. Türkiye’de organik tarım faaliyetinin dış pazara yönelik gelişme gösterdiği, bu durumun iç pazarın gelişmesini engellediği dile getirilmektedir. Üreticiler organik tarım faaliyetini çok fazla tercih edememelerinin gerekçesini yaşanan verim kayıplarına bağlamaktadırlar. Ayla ve Altıntaş (2017), organik tarım ürünlerine yönelik talebin gerek dünya da gerekse Türkiye’de sürekli arttığını dile getirmektedirler. Ayrıca tüketici taleplerinde sağlıklı ve güvenilir gıdaların tercih edilmesi yönünde önemli değişiklikler olduğu ifade edilmektedir. Tüketiciler, talep ettikleri ürünlerin insan sağlığına uygunluğunu önemsemekte ve ürünlerin güvenilir yöntemlerle üretildiğinden emin olmak istenmektedirler. Çalışmanın sonunda iç pazarın yeterince gelişmemesini ürün fiyatlarının yüksek oluşuna, pazarlama stratejilerinde

yaşanan eksikliğe, tüketicilerin bilinçsiz davranmasına ve gelir düzeyinin düşüklüğüne bağlanmaktadır. İnci ve arkadaşlarının (2017) gerçekleştirdiği başka bir çalışmada ise tüketici ve çevre odaklı yaklaşımların tüketicileri daha fazla organik ürün satın almaya yönelttiği, üreticileri ise daha fazla organik ürün üretmeye sevk ettiği ortaya konulmaktadır.

4. Organik Tarım Uygulamalarının Çevresel Açından Değerlendirilmesi

Ekonomik sistem içerisinde çevre faktörü aktif bir rol üstlenmektedir. İnsanlar yaşamlarını sürdürülebilmek amacıyla üretim sürecinde kaynakları doğal, yenilebilir ve yenilebilir olmayan şekilde ayırma tabi tutmaktadırlar. Bu ayırımın temelinde kaynakların yetersiz ve yenilemez olması yatmaktadır. İnsan yaşamının sürdürülebilirliği için ihtiyaç duyulan çevre sürekli tahrip edilmektedir (Kaypak, 2013). Bu durum günümüzde çevresel sürdürülebilirliğin önem kazanmasına neden olmuştur. Çevresel sürdürülebilirlik, insan sağlığının, toprak, su ve havanın, bitki sağlığının ve doğal kaynaklarının sürekliliğinin korunmasını amaçlamaktadır.

İnsanlar tarım ürünlerinden daha fazla verim elde edebilmek için aşırı derecede kimyasal gübre kullanmakta, bu durum toprağı büyük ölçüde kirletmektedir. Benzer şekilde aşırı derecede zirai mücadele ilaçlarının kullanılması da çevrenin tahrip edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu olumsuz gelişmelere ek olarak erozyona uğramış toprakların kullanılmaması ve verimli arazilerin tarım dışı amaçlar için kullanılması gibi etkenler çevresel sürdürülebilirliği engellemektedir. 1997-2002 yılları arasında Avustralya'da çevrenin tahrip olmasına bağlı olarak ortaya çıkan maliyetler, su ve toprak kaynakları ölçek alınarak tespit edilmiştir. Ülke içerisinde toprağın ve suyun bozulmasından doğan maliyet 1 milyar doları aşmaktadır. Bunun yanında toprağın asitli olmasından doğan maliyet yıllık 134 milyon dolar, kuru alanların tuzlu olmasından kaynaklanan maliyet yıllık 270 milyon dolar, toprağın kalitesindeki bozulmanın neden olduğu zarar ise yıllık 663 milyondur (Turhan, 2005).

2002-2016 yıllarını kapsayan dönem içerisinde Türkiye'de en fazla azotlu gübreler kullanılmıştır. 2002 yılında azotlu gübre kullanımı 45.11 kg ha-1 iken, bu oran %77.28 artarak 2016'da 79.97 kg ha-1 olmuştur. Türkiye'de azotlu gübre kullanımının yanında pestisit kullanımında da artış yaşanmıştır.

Pestisit kullanım miktarı 2002 yılında 27.92 bin ton iken 2016 yılında 42.97 bin tona ulaşmıştır. İnsektisit kullanımı ise aynı yıllar arasında büyük bir düşüş göstermiştir. 2002 yılında %46.88 olan insektisit kullanım oranı 2016 yılında %28.97'ye düşmüştür. Türkiye'de herbisit kullanımı 2012-2016 yılları arasında çok az miktarda artış göstermiş ve bu durum toplam pestisit kullanımını içerisindeki payını çok fazla değiştirmemiştir. Türkiye'de son yıllarda

en fazla kullanılan pestisit türü fungusit olup 2002 yılında %30.57 olan bu kullanım oranı 2016 yılında %47.68'e kadar çıkmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye’de Yıllara Göre Pestisit Kullanımı

Yıllar	İnsektisit		Herbisit		Fungusit		Toplam
	Bin Ton	%	Bin Ton	%	Bin Ton	%	Bin Ton
2002	13.09	46.88	6.30	22.55	8.33	30.57	27.92
2003	11.91	36.02	9.87	29.83	11.30	34.15	33.08
2004	13.77	47.75	8.71	30.20	6.36	22.05	28.83
2005	16.03	39.75	11.72	29.05	12.58	31.20	40.33
2006	8.53	31.11	8.17	29.79	10.72	39.10	27.42
2007	22.01	48.50	6.67	14.69	16.71	36.81	45.39
2008	9.99	29.35	6.18	18.15	17.86	52.50	34.03
2009	11.45	32.89	5.96	17.13	17.40	49.98	34.80
2010	8.22	24.74	7.45	22.44	17.55	52.83	33.21
2011	7.18	21.95	7.41	22.64	18.12	55.40	32.71
2012	8.12	26.20	7.35	23.71	15.53	50.08	31.00
2013	8.60	26.72	7.34	22.79	16.25	50.49	32.18
2014	9.10	27.11	7.79	23.22	16.67	49.67	33.57
2015	9.69	28.93	7.83	23.37	15.98	47.70	33.50
2016	12.45	28.97	10.03	23.34	20.49	47.68	42.97

Kaynak: (Anonymous, 2016; Eryılmaz vd., 2019: 358)

Organik tarım uygulamaları çevresel açıdan bazı faktörlere önemli etkilerde bulunmaktadır. Bunları sıralayacak olursak:

- **Hava ve İklim Değişikliği:** Organik tarım faaliyeti, kimyasal ilaç kullanımını azaltmakta, yenilemeyen enerji kullanımını en aza indirmektedir. Organik tarım uygulamaları toprakta karbonu tutma ve depolama kabiliyetinin yanı sıra sera gazı ve küresel ısınmanın azaltılmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.

- **Doğal Süreç ve Biyoçeşitlilik:** Organik üreticiler, biyoçeşitliliğin hem koruyucusu hem de kullanıcısı konumundadır. Organik tarımda hastalıklara ve iklim değişikliklerine dayanıklı yerel tohumlar kullanılarak biyoçeşitlilik korunmakta, farklı ekim nöbetleri ile bitkilerin besin ve enerji döngüsü sağlanmakta, çeşitli bitki ve hayvan kombinasyonları optimize edilmektedir. Organik uygulamalar; ekosistem düzeyinde kimyasal girdilerin

kullanılmamasını, doğal alanların korunmasını ve yaban hayatı için uygun yaşam alanlarının oluşmasını sağlamaktadır.

- **Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO):** GDO teknolojisi, ürünlerin verimliliklerini ve raf ömürlerinin artmakta, tarım ürünlerinin çeşitli iklim koşullarına göre yetişmesini sağlamakta ve geleneksel tarıma göre ilaç kullanımını azaltmaktadır. Aynı zamanda GDO'lu ürünlerin küresel açlığa çare olabileceği de düşünülmektedir (Öztürk vd., 2014). Organik gıda üretimi ve işlenmesi esnasında GDO'ların organik uygulamalar içerisinde kullanımına izin verilmez.

- **Uzun vadede sürdürülebilirlik:** Doğada meydana gelen değişimler uzun vadede gerçekleşmektedir ve bu değişimin etkileri zaman içinde görülmektedir. Organik tarım çevre ve doğal kaynakların uzun vadede korunmasını sağlamakta; sosyo-ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilir bütünsel bir yaklaşım sergilemektedir.

- **Toprak ve Verimlilik:** Organik tarım toprağın sağlıklı kalmasına yardımcı olmaktadır. Organik gübre, kompost, ekim nöbeti gibi organik tarım yöntemleri bitki ve hayvan çeşitliliğini artırmakta, toprağın yapısını zenginleştirmektedir. Bu durum, toprağın su ve besin tutma kapasitesini artırmakta ve bu sayede toprak erozyonunu da önlenmektedir. Organik tarım uzun vadede toprağın verimliliğini artırmayı, besin kaybını önlemeyi ve zararlı bitkilerden ekolojik dengeyi korumayı amaçlamaktadır.

- **Su Kaynakları:** Organik tarım faaliyeti içerisinde kimyasal girdi yerine organik gübre kullanılması toprak yapısını zenginleştirmekte ve su tutma kapasitesini artırmaktadır. Böylece kimyasalların su kaynaklarını kirletmesi de önlenmiş olur. Organik tarımda önerilen damlama, yağmurlama ve pilot sulama gibi basınçlı sulama sistemleri ile suyun bilinçli ve ekonomik bir şekilde kullanımı sağlanır. Besin tutma yeteneğine sahip, iyi yönetilen organik sistemler, yeraltı suyu kirliliği riskini de büyük ölçüde azaltır.

- **Gıda Güvenliği ve İnsan Sağlığı:** Organik tarım ve hayvancılık faaliyetinin her aşamasında hormon, ilaç ve antibiyotiklerin kullanımı yasaktır. Son yıllarda tarımsal faaliyetlerde kimyasalların kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan zararlı maddeler ve kalıntılar hem insan sağlığında hem de çevre sağlığında olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bilimsel araştırmalar organik tarım yöntemlerinin insan bünyesine giren kimyasal ve toksit kalıntılarını önemli oranda azalttığını ortaya koymaktadır.

- **Ekolojik hizmetler:** Organik tarım faaliyeti, toprağın oluşması ve yumuşatılmasında önemli katkılar sunmaktadır. Aynı zamanda toprak stabilizasyonu, besin maddelerinin

döngüsü, atık geri dönüşümü, tozlaşma, karbon tutulması, avlanma ve habitatlar gibi ekolojik hizmetler sağlamaktadır (URL1).

Organik tarımda dışarıdan girdi kullanımına izin verilmemekte, doğal madde ve besin döngüsünden yararlanılmaktadır. Bu durum, toprak ve su kaynaklarının kirlenmesini önlemektedir. Organik tarım; verimliliğin korunmasına, toprağın mineral yapısının güçlenmesine, yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanılmasına, toprak erozyonunun önlenmesine ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır (Kırımhan, 2005).

Konvansiyonel tarımda birim alan başına daha fazla verim elde edilmektedir. Organik tarımda ise bu durum biyoçeşitlilik korunarak sağlanmaktadır. Organik tarımda sentetik ve kimyasal girdilerin kullanılmaması, hem maliyeti azaltmakta hem de doğal kaynakları korumakta ve bu şekilde verimlilik artışı sağlamaktadır.

Tarımsal ürünlerde ve içme sularında tespit edilen kalıntılar insan sağlığı başta olmak üzere tüm çevreyi tehdit etmektedir. Kimyasal gübre ve zirai mücadelede yapılan yanlışlar toprakta tuzlanma, ozon tabakasında incelme, mikroorganizmada bozulma, nitrat birikimi, besin maddelerinde dengesizlik, zararlı gazların havaya salınması gibi çevresel sorunları ortaya çıkarmaktadır (Sönmez vd., 2008).

Doğal kaynakların aşırı kullanımı zamanla çevresel riskleri beraberinde getirmiştir. Bu durum toplumsal duyarlılığın gelişmesinde, vergi ve teşvik gibi ekonomik politikaların oluşmasında etkili olmuştur. Geçmişte sadece doğal kaynakların kullanımına yönelik ulusal düzeyde önlem alınırken günümüzde ise çevresel problemlerin küresel boyutlara ulaşmasıyla birlikte uluslararası düzeyde de önlemler alınmasına gereksinim duyulmaktadır.

5. Organik Tarım Uygulamalarının Sosyo-Ekonomik Açından Değerlendirilmesi

Toplumsal değer ve ihtiyaçlar ekonomik sürdürülebilirliğin kalitesini belirleyen en etkili faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal değerlerin korunmasını içeren sosyal sürdürülebilirlik; sosyal sınıf, istihdam, eğitim ve ahlak gibi soyut konuları kapsamaktadır. Bununla birlikte toplumun beslenme, giyim gibi temel ihtiyaçları da sürdürülebilirliğin önemli bir parçası olarak görülmektedir. Tarımda sosyal sürdürülebilirlik, insanı esas alan bir gelişmenin desteklenmesine, kırsal kesimde yaşayanların refah düzeylerinin artırılmasına dayanmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik; çiftçi ve aileleri ile olan eğitim, yaşam kalitesi ve çalışma şartları şeklinde kriterlere ayrılırken toplumsal sürdürülebilirlik ise ürün güvencesi, ürün kalitesi, çok işlevsellik ve kabul edilebilir tarımsal uygulamalar olarak sınıflandırılmaktadır (Lebacqz vd., 2013). Sosyal sürdürülebilirliği Calker vd., (2005) iç ve dış

sosyal sürdürülebilirlik olmak üzere iki grupta incelemiştir. Bu sınıflandırmaya göre iç sosyal güvenilirlik çalışma koşullarından ve kârlılıktan, dış sosyal sürdürülebilirlik ise gıda güvenliği, istihdam genetik modifikasyon ve hayvan refahı gibi konulardan oluşmaktadır.

Sürdürülebilir tarım, doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda organik tarım faaliyeti; çalışma ve sağlık koşullarının iyileştirilmesi, eğitimde kalitenin artırılması, kırsal kalkınmanın sağlanması ve göçün azaltılması gibi sosyal faydalar sağlamaktadır. Organik tarım kırsal toplumun kalkınmasına katkı sağlamakla birlikte, sürdürülebilir kırsal kalkınmaya sosyo-ekonomik açıdan da önemli faydaları bulunmaktadır.

Bunları sıralayacak olursak:

- **Kırsal Alanda İstihdam Olanakları**

Organik tarım faaliyetinde, kimyasal girdilerin yerine organik girdilerin kullanılması ve tarımsal faaliyetin belirli kriterlere göre yürütülmesi emeğe olan talebi artırmaktadır. Genel olarak, organik tarım işletmelerinde işgücü ihtiyacı klasik tarım işletmelerine göre daha fazladır. Organik tarımda yabancı ot kontrolü ve ıslahının genellikle elle yapılması işgücüne olan talebi daha da artırmaktadır. Bunların yanı sıra organik tarım yapan işletmelerde organik ürünlerin satışa hazır hale getirilmesi de önemli oranda işgücünü gerektirmektedir. Diğer taraftan, kırsal alanda gerçekleştirilen organik tarım faaliyeti çoğunlukla kadınlar tarafından yürütülmekte ve bu durum istihdama olumlu yansımaktadır. Tüm bu gelişmelere ek olarak organik ürünlerden elde edilecek değer artışı ve bunun el emeğine yansması, kırsal alanda istihdamın artmasına ve aynı zamanda küçük aile işletmelerinin üretimi sürdürülebilir hale getirmesine de olanak sağlayacaktır.

- **Yerel organik pazarlarda tüketicilerle üreticilerin kolayca iletişim kurabilmesi ve aracının ortadan kalkması**

Organik ürün pazarlama kanallarından biri de yerel organik pazarlardır. Bu pazarlarda çiftçiler ile tüketiciler sosyal ilişkilerini geliştirmekte ve aracılığı ortadan kaldırmaktadır. Bu pazarlar aynı zamanda yerel kültürlerin geniş çevrelere yayılmasına imkân tanımakta, üreticiler ile tüketiciler arasındaki kültürel etkileşimi sağlamaktadır. Bu pazarlarda tarımsal ürünlerin ticari değerlerine ekolojik, sosyal ve kültürel değerler eklenmektedir (Boz ve Rasulov, 2018). Organik pazar ağının genişlemesinde el yapımı gıdalar ile hediyelik eşyalar önemli yer tutmaktadır. Bu durum, organik pazarlarda ürün çeşitliliğini artırmakta ve yerel kültürün geniş kitlelere yayılmasına olanak sağlamaktadır (Demir ve Boz, 2017).

- **Organik tarım yapan işletmelerin ekolojik turizm imkanlarına sahip olması**

Son zamanlarda insanlar büyük şehirlerin gürültüsünden ve stresli yaşamından uzaklaşmak için belirli aralıklarla ortam değiştirmek istemektedirler. Bu durum ekolojik tarım faaliyetinde bulunan işletmeler aracılığıyla köy hayatının daha geniş kitlelere yayılmasına olanak sağlamaktadır (Boz vd., 2018). Son yıllarda özellikle kırsal bölgelerde ekolojik tarım çiftliklerine yönelik turizm hareketliliği yaşanmaktadır. Bu noktada çiftlik turizmi alternatif bir turizm türü olarak görülmektedir. Ekolojik tarım çiftlikleri şehir hayatından uzaklaşmak isteyen insanlara gününbirlik ya da belirli bir süre konaklamalı şekilde tarımsal faaliyetlere katılma, doğa ile baş başa kalma imkânı sunmaktadır (Üzümcü ve Koç, 2017).

Ekolojik turizmin en önemli örneklerine İtalya’da rastlamak mümkündür. Turizm faaliyetinde bulunan ziyaretçiler işletmelerde hafta sonları konaklayabilmekte, yemek ihtiyacını karşılayabilmekte, tarımsal faaliyetlere katılabilmekte ve geleneksel el sanatları atölyelerinde çalışma imkânı bulabilmektedir (D’Amario vd., 2005). Bu tür çalışmaların Türkiye’de de yaygınlaştırılması, kent ile kır arasındaki kültür değişimine, organik tarım yapan işletmelerin üretim ve istihdam olanaklarını artırmalarına, çalışma ve sağlık koşullarını iyileştirilmelerine önemli katkıları olacaktır.

6. Sonuç Yerine

Organik tarım; yerel koşullara, ekolojik süreçlere ve biyolojik çeşitliliğe uyum sağlamış argümanlara dayanmaktadır. Organik tarım, insan sağlığını korumayı, yaşam kalitesini artırmayı ve içinde bulunulan çevreye fayda sağlamayı amaçlamaktadır. Organik tarım; faaliyeti sadece toprağın işlenmesi ile ilgili sınırlı bir süreç olmayıp, üretimden tüketime kadar tüm (yetiştirme, işleme, etiketleme, paketleme ve depolama gibi) işlemlerin yerine getirilmesinde sürdürülebilir niteliklere sahip bir uygulamadır.

Organik tarım, uzun vadede sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Doğada meydana gelen değişimler uzun vadede gerçekleştiği için bu değişimler zaman içerisinde gözlemlenebilir. Organik tarım; uzun vadede doğal kaynakların korunmasını sağlayan, sosyal, ekonomik ve çevresel olarak sürdürülebilir bütünsel bir yaklaşımdır.

Organik tarımda sentetik ve kimyasal ilaçların kullanımının yasaklanması hem maliyeti düşürmekte hem de uzun vadede toprak ve su gibi doğal kaynakları koruyarak verimliliği artırmaktadır. Organik tarım maliyet artışına neden olmadan işgücüne daha fazla harcama yapılmasını ve daha çok istihdam yaratılmasını sağlamaktadır.

Organik tarım faaliyeti çevresel açıdan hava ve iklim değişikliğine, biyoçeşitliliğe, toprak ve su kaynaklarına, verimliliğe, genetiği değiştirilmiş organizmalara, insan sağlığına, gıda güvenliğine, ekolojik hizmetlere ve uzun vadede sürdürülebilirliğe önemli etkilerde bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında organik tarım faaliyetinin yaygınlaştırılması için öncelikle çiftçilerle çevre bilincinin yaygınlaştırılması için eğitim çalışmalarının artırılması, çevresel sorunların küresel boyutlara ulaşmasıyla doğal kaynakların kullanımına yönelik uluslararası önlemlerin alınması gerekmektedir.

Organik tarım uygulamaları sosyo-ekonomik açıdan kırsal alanda işgücü olanaklarına, çalışma ve sağlık koşullarının iyileştirilmesine, eğitimde kalitenin artırılmasına, kırsal kalkınmanın sağlanmasına ve göçün azaltılmasına, organik pazarlarda üreticilerin kolayca kaynaşmasına, araçların ortadan kalkmasına, organik tarım yapan işletmelerin turizm imkânlarına sahip olmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Sonuç olarak, küresel anlamda organik tarım piyasasının sürekli büyüdüğü, toplumların çevreye ve insan sağlığına olan duyarlılıklarının sürekli arttığı, sosyo-ekonomik açıdan kırsal ve işletme odaklı uygulamalara, çevresel açıdan da uluslararası düzeyde önlemlere ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmaktadır.

Kaynakça

- Ak, İ. (2004). Apolyont Doğal Tarım ve Hayvancılık Projesi. *I.Uluslararası Organik Hayvansal Üretim ve Gıda Güvenliği Kongresi*. 28 Nisan–1 Mayıs, 2004, s.144.
- Atiker, M. (2004). *Organik Tarım Nedir?* Konya Ticaret Odası Etüt- Araştırma Servisi, Konya.
- Altieri, M. A. (1995). *Agroecology: The Science of Sustainable Agriculture*, Intermediate Technology Publications, London.
- Ayla, D., & Altıntaş, D. (2017). Organik Üretim ve Pazarlama Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4),7-17.
- Boz, İ., & Rasulov, A. (2018). The effects of local bazaars on marketing of organic products: The cases of Turkey and Uzbekistan. *Development of Organic Agriculture in Central Asia, Tashkent & Samarkand*, Uzbekistan
- Boz, İ., Kılıç, O., & Kaynakçı, C. (2018). Rural tourism contributions to rural development in the Eastern Black Sea Region of Turkey. *International Journal of Scientific Research and Management*, 6(4), 114-120.
- Calder, K. J. V., Berentsen, P. B. M., Giesen, G. W. J., & Huirne, R. B. M. (2005). Identifying and ranking attributes that determine sustainability in Dutch dairy farming. *Agriculture and Human Values*, 22, 53–63.
- D'Amario, A., Marzoli, F., Martino, F., & Morettini, M. (2005). Social aspect of organic farming. Choosing Papers on Organic Farming. *4th ENAOS Summer Meeting*.
- Demir, A., & Gül, U. (2004). Organik Tarım. *Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü Bakış Dergisi*, Sayı 5, Nüsha 3, Ankara
- Demir, B., & Boz, İ. (2017). Bursa ili Yıldırım ilçesi Cumalıkızık köyünde kırsal turizm çalışmalarının kırsal kalkınma açısından değerlendirilmesi. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 10(1), 50-55.
- Demiryürek, K. (2011). Organik Tarım Kavramı Ve Organik Tarımın Dünya Ve Türkiye'deki Durumu. *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 27-36.
- Demiryürek K. (2016). *Organik Tarım ve Ekonomisi*. T.C. Kalkınma Bakanlığı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, ISBN: 978-605-9041-80-5, Giresun, 112s.

- Er, C., & Başalma, D. (2008). *Organik Tarımdaki Gelişmeler*. Nobel Yayın Dağıtım No:1354, Ankara.
- Eryılmaz, G. A. Kılıç, O. Boz, İ. (2019). Türkiye’de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29(2), 352-361
- İlter, E., & Altındışli, A. (1998). *Ekolojik (Organik, Biyolojik) Tarım*, Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği (ETO), Bornava, İzmir.
- İlter, E., Aksoy, U. Altındışli, A. (2012). *Organik Tarım*, Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği (ETO), Genişletilmiş İkinci Baskı. Ankara
- İnci, H., Karakaya, E. Şengül, A. Y. (2017). Organik Ürün Tüketimini Etkileyen Faktörler (Diyarbakır İli Örneği). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(2), 137- 147.
- Kurt, Z. (2006). *Organik Tarım Ürünleri Pazarlaması ve Uygulamalar*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.
- Karabaş,S., & Gürler, A. Z. (2011). Organik tarım ve konvansiyonel tarım yapan işletmelerin karşılaştırmalı analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21),75-84.ISSN: 1309-9132.
- Kırımhan, S. (2005). *Organik Tarım Sistemleri ve Çevre*, Turhan Kitabevi Ofset Matbaacılık Tesisleri, Ankara.
- Lea, E., ve Tony W; (2005), “Australians Organic Food Beliefs, Demographics and Values”, *British Food Journal*, 107(11), ss. 855-869.
- Lebacqz, T., Baret, P. V., & Stilmant, D. (2013). Sustainability indicators for livestock farming. A review. *Agronomy for Sustainable Development*, 33, 311-327.
- Marangoz, M. (2008). *Organik Ürünlerin Pazarlanması*. Bursa: Ekin Kitabevi
- Merdan K. (2014). *Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Analizi: Doğu Karadeniz Uygulaması*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum, 202s.
- Onat, G., & Keskin, E. (2019). Organik Gıda Kavramının Kelime İlişkilendirme Testi Aracılığıyla Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 3275-3289.

Öztürk, S., Şahin, S. A., Tüfekci, F. G., (2014). “Annelerin Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara Yönelik Bilgi Durumları Ve Tutumları”, *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 4(2), 117-122.

Sönmez, İ., Kaplan, M., & Sönmez, S. (2008). Kimyasal gübrelerin çevre kirliliği üzerine etkileri ve çözüm önerileri. *Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Derim Dergisi*, 25(2), 24-34. ISSN: 1300-3496.

Taşbaşlı, H & Zeytin, B. (2003). *Organik Tarımın Genel İlkeleri*. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Mart 2003, Ankara.

Üzümcü, O. O., & B. Koç (2017). “Ekolojik Turizm Kavramı: Fethiye Örneği”. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 10(1), 14-19.

URL 1: <https://tarlamvar.com/organik-tarimin-ekolojiye-ve-insan-sagligina-katkilari/>,
03.04.2021

VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ GİDERİLMESİNDE İDARİ BİR ÇÖZÜM YOLU: HATA DÜZELTME

Muhammed Hakan OKÇU¹

Özet

Vergi uyuşmazlıkları, vergi mükellefi ve vergi idaresi arasında, vergilendirme işlemleri esnasında ortaya çıkan uyuşmazlıklardır. Bu uyuşmazlıklardan bazıları, genel olarak vergi hatası olarak tanımlanan, hesap hataları ve vergilendirme hatalarıdır. Vergi hataları, yargı yoluna gidilerek çözümlenebileceği gibi idari aşamada da çözüme kavuşturulabilir. Vergi hatalarının idari aşamada çözülmesi hata düzeltme yoluna gidilmesiyle mümkündür. Vergi hataları ve hata düzeltme kurumu, Vergi Usul Kanunu 116 ve 126'ncı maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu çalışmada tespiti ve çözülmesi diğer vergi uyuşmazlıklarına göre daha kolay olan vergi hataları incelenecek, devamında bu basit uyuşmazlıkların idari aşamada çözüm yolu olan hata düzeltme kurumu açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi uyuşmazlığı, Vergi hatası, Hesap hataları, Vergilendirme hataları, Hata Düzeltme

Jel Kodları: H20, K34

Alındığı Tarih: 20.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 16.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

---

¹ Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk ABD, m.hakanokcu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6361-1576.

An Administrative Solution to Resolution Tax Disputes: Error Correction

Abstract

Tax disputes are disputes between the taxpayer and the tax administration that arise during taxation transactions. Some of these disputes are accounting errors and taxation errors, which are generally defined as tax errors. Tax errors can be resolution by taking judicial action, as well as at the stage of administrative. Tax errors can be resolution at the stage of administrative by applying to the error correction agency. Tax errors and error correction agency is regulated between articles 116 and 126 of the Tax Procedures Code. In this study, tax errors, which are easier to identify and resolution than other tax disputes, will be examined, and then the error correction agency, which is the solution for these simple disputes at the stage of administrative, will be explained.

Key Words: Tax dispute, Tax error, Accounting errors, Taxation errors, Error correction.

Jel Codes: H20, K34.

1. Giriş

Uyuşmazlık; karşılıklı tarafların çeşitli nedenlerle, bir konu üzerinde yaşadıkları anlaşmazlıktır. Vergisel uyuşmazlık (vergi uyuşmazlığı) ise; vergilendirme işlemlerinin herhangi bir aşamasında vergi mükellefi ve vergi idaresi arasında oluşan uyuşmazlık durumudur (Kızılot, Şenyüz, Taş & Dönmez, 2007: 225).

Vergisel uyuşmazlıklar, diğer hukuki uyuşmazlıklar gibi, yargı yoluna gidilerek çözüme kavuşturulabilir. Özellikle vergisel uyuşmazlıkların çoğunlukla vergi idaresinin bir işleminden kaynaklandığı varsayılırsa bu hususun Anayasa m. 125 bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda vergi idaresinin vergisel bütün eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olması anayasal bir haktır. Bununla birlikte vergisel uyuşmazlıklarda tek çözüm yargı yoluna gidilmesi değildir. Mükellef ve idare, kendi menfaatleri doğrultusunda, var olan uyuşmazlığı yargı yoluna taşımadan önce çeşitli yollara başvurabilir. Buna göre, tarafların yargı yoluna gitmeden, idarenin re'sen veya mükellefin başvurusu üzerine uyuşmazlıkların çözülmesine “idari çözüm yolları (barışçıl çözüm yolları)” denilmektedir (Karakoç, 2019: 571).

Öncelikle belirtmelidir ki mükellefin yargısal yollara başvurmadan önce idari çözüm yollarına başvurma gibi bir zorunluluğu (ön şartı) bulunmamaktadır (Öncel, Kumrulu & Çağan,

2018: 176). Yani mükellef bu yollara başvurmadan doğrudan yargı yoluna gidebilir. Ayrıca idari çözüm yollarına başvurmak yargı yolunu kapatmaz. Buna göre idari başvuruda, lehine sonuç alamayan mükellefler yargı yoluna başvurabilir.

Hukuk sistemimizde vergisel uyuşmazlıklarda idari çözüm yolu olarak uzlaşma, pişmanlık ve ıslah, cezalarda indirim, izaha davet ve kanun yolundan vazgeçme gibi yöntemler mevcuttur. Bu çalışmada ise hata düzeltme idari çözüm yolu incelenmiştir. Çalışmanın başında hata düzeltme yolunun uyuşmazlık konusu olan “vergi hataları” açıklanmaya çalışılmıştır.

2. Vergi Hatası

2.1. Tanım

Vergi hatası, Vergi Usul Kanunu (VUK) m. 116’da “...vergiye mütaallik hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar yüzünden haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınmasıdır.” şeklinde tanımlanmıştır. İlgili kanun hükmü vergi hatasını tanımlarken genel bir çerçeve çizmiştir. Kumrulu; vergi hatasını daha açık bir şekilde, “doğrudan vergi miktarını etkileyecek fazla, eksik vergi tarhi, tahakkuku ve tahsiline yol açan maddi yanlışlıklar ya da vergi yükümlülüğünün saptanmasına ilişkin değerlendirme yanlışlıkları” şeklinde tanımlamıştır (Kumrulu, 1976’den aktaran Bayar, 2015: 42). İlgili kanun hükmünden ve yapılan tanımlamadan anlaşılacağı üzere vergi hatasının elde edilecek vergi tutarını doğrudan etkilemesi gerekmektedir (Kızılot & Kızılot, 2014: 109).

2.2. Vergi Hatalarının Unsurları

2.2.1. Haksız ve Hukuka Açıkça Aykırı Bir İşlemin Varlığı

Vergi hatasından bahsedilebilmesi için öncelikle haksız bir işlemin varlığı gerekmektedir. Haksız olma kavramı, hukuka ve yasalara aykırı olma durumunu ifade eder (Öncel vd., 2018: 181). Vergilendirme süreci esnasında böyle bir işlemin yapılmış olması vergilendirme sürecini konu ve sebep yönünden sakatlamaktadır (Kaşıkçı, 2011: s.31). Haksız işlem, bu kapsamda fazla ya da eksik vergi alınması ya da istenmesi biçiminde ortaya çıkabilir. Bahsi geçen haksız işlemin; herhangi bir işlem değil, VUK m. 117 ve 118’de bahsedilen türden hukuka aykırılıkları barındıran bir işlem olması gerekir.

VUK m. 117 ve 118’de sayılan hukuka aykırılıklar; tespiti kolay, açık ve basit sakatlık durumlarıdır (Öncel vd., 2018: 181). Kanun koyucu bu denli basit durumların yargıya intikal etmemesi için hata düzeltme gibi idari bir yol öngörmüştür. Gerçekten de VUK m. 117 ve m. 118’deki durumlar tartışmaya açık olmayan, yargı yerlerinin yorumuna gerek duyulmayacak sakatlıklardır. Açık bir hukuka aykırılık değil de tartışmalı, değerlendirilmesi için yorum

yapılması gereken bir hukuka aykırılık mevcutsa bu durumda yargıya intikal ettirilmesi icap eden bir hukuki uyuşmazlık ortaya çıkmış demektir.

2.2.2. Kesin ve Yürütülmesi Zorunlu Bir Bireysel İşlemin Bulunması

Vergi hatasının meydana gelebilmesi için konu edilen işlemin kesin ve yürütülmesi zorunlu bir bireysel işlem olması gerekmektedir (Öncel vd., 2018: 181). Bu durum da ancak tek yanlı olarak hüküm doğuracak bir işlemle olabilir (Bilmen, 2010: 38). Tarh ve tahakkuk tek yanlı, kesin ve yürütülmesi zorunlu işlemlerdir. Bunun yanında idarenin düzenleyici işlemleri de kesin ve yürütülmesi zorunlu olmakla beraber bireysel işlem olmamaları sebebiyle vergi hatası barındıramazlar (Öncel vd., 2018: 182).

2.2.3. VUK m. 117 ve 118’de Sayılan Hata Türlerinden Biri Olması

Vergilendirme işleminin bir vergi hatası barındırması için VUK m. 117 ve m. 118’deki hataların birinin varlığı gerekir. Bu açıdan vergi hatalarını diğer hukuka aykırılıklardan ayıran en önemli niteliklerinden biri tahdidi olarak sayılmış ve kapsamı itibariyle sınırlandırılmış olmasıdır (Bayar, 2015: 42). Bunlar dışındaki hukuka aykırılıklar vergi hatası olarak nitelendirilemez.

2.3. Vergi Hatası Çeşitleri

Vergi Hataları, VUK m. 117’de düzenlenen “hesap hataları” ve m. 118’de tanımlanan “vergilendirme hataları” olmak üzere iki gruba ayrılır. Hesap hataları; matrah hataları, vergi miktarında hatalar ve verginin mükerrer olmasıdır. Vergilendirme hataları ise; mükellefin şahsında hata, mükellefiyette hata, mevzuda hata ve vergilendirme veya muafiyet döneminde hatayı kapsar.

2.3.1. Hesap Hataları (Aritmetik Hatalar)

Hesap hataları kanunda tanımlanmamıştır. Bununla beraber hesap hataları, “*vergi miktarını etkileyen maddi hatalar ve hesaplama yanlışlıkları*” (Öncel vd., 2018: 184) olarak tanımlanabilir. Bu hata türü; tespiti ve çözümünü kolay, vergi miktarını etkileyen aritmetik yanlışlardan kaynaklanmaktadır. Hesap hataları hem vergi yükümlüsü hem de vergi idaresi tarafından meydana getirilebilir (Öncel vd., 2018: 184).

2.3.1.1. Matrah hataları

Matrah hataları, VUK m. 117’de “*vergilendirme ile ilgili beyanname, tahakkuk fişi, ihbarname, tekalif cetveli ve kararlarda matraha ait rakamların veya indirimlerin eksik veya fazla gösterilmiş veya hesaplanmış olmasıdır.*” denilerek tanımlanmıştır. Bu hatalar oldukça

basit hesaplama hatalarıdır. Bu hatalara örnek olarak herhangi bir vergi beyannamesinde bir toplama veya çıkarma işlemi sonucunda matrahın olması gerekenden fazla ya da az belirlenmesi gösterilebilir (Mutluer, 2011: 117).

2.3.1.2. Vergi miktarında hatalar

Vergi miktarında hatalar, VUK m. 117’de “*vergi nispet ve tarifelerinin yanlış uygulanması, mahsupların yapılmamış veya yanlış yapılmış olması, birinci bentte yazılı vesikalarda verginin eksik veya fazla hesaplanmış veya gösterilmiş olmasıdır.*” denilerek tanımlanmıştır. Örneğin; artan oranlı vergilerde dilimlerin yanlış uygulanması sonucu vergi miktarının fazla ya da az çıkması vergi matrahında hatadır.

2.3.1.3. Verginin mükerrer olması

Verginin mükerrer olması, VUK m. 117’de “*aynı vergi kanununun uygulanmasında belli bir vergilendirme dönemi için aynı matrah üzerinden bir defadan fazla vergi istenmesi veya alınmasıdır.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu konuda üzerinde durulması gereken husus, madde hükmünde belirtilmek istenenin aynı yasal dayanaktan doğan ve aynı dönem içinde verginin iki veya daha fazla alınması durumudur. Böyle bir durumda hata sonucu ortaya çıkan mükerrer vergilendirme, düzeltme yoluyla kaldırılmalıdır (Karakoç, 2019: 602).

2.3.2. Vergilendirme Hataları

Vergilendirme hataları, mükellefin belirlenmesi konusunda yapılan hatalardır (Kızılot & Kızılot, 2014: 115). Bu hata türü hesap hatalarına göre daha çok verginin esasına yönelik hatalardır. Bu yönüyle tespit edilmesi hesap hatalarına oranla daha zordur. Bu özellikleri itibarıyla vergilendirme hatalarının, hesap hatalarına göre hukuki uyumsuzluklarla karıştırılma ihtimali de daha yüksektir (Öncel vd., 2018: 185).

2.3.2.1. Mükellefin şahsında hata

Mükellefin şahsında hata VUK m. 118’de “*bir verginin asıl borçlusu yerine başka bir kişiden istenmesi veya alınmasıdır.*” şeklinde tanımlanmıştır. Vergiyi doğuran olayla hiçbir ilişkisi olmayan bir şahıstan verginin istenmesi veya alınması mükellefin şahsında hatayı meydana getirir. Örneğin ad veya soyadı benzerliği nedeniyle verginin mükellef yerine başkasından istenmesi mükellefin şahsında hatadır (Karakoç, 2019: 603).

2.3.2.2. Mükellefiyette hata

Mükellefiyette hata, VUK m. 118’de “*açık olarak vergiye tabi olmayan veya vergiden muaf bulunan kimselerden vergi istenmesi veya alınmasıdır.*” şeklinde tanımlanmıştır. Diğer hatalardan ayrı olarak mükellefiyette hata için açıklık şartı aranmıştır. Mükellefiyetin kişide

oluşup oluşmaması durumu diğer hata türlerine göre hukuki uyumsuzluğa girme noktasında daha yatkınlık gösterir.

Mükellefiyette hata ile mükellefin şahsında hata hem isim benzerliği hem de esasa dayanan benzerlikten dolayı karıştırılabilir. Mükellefiyette hata şahsın üzerinde bir yükümlülük doğup doğmaması noktasında bir hukuka aykırılık oluştururken, mükellefin şahsında hata vergi yükünün yanlış kişi üzerine doğması üzerine meydana gelir. Yani mükellefiyette hatada yükümlülük hiç doğmazken, mükellefin şahsında hata da ise yükümlülük vardır fakat başkası üzerine doğar. Mükellefiyette hataya örnek olarak kanuna göre kurumlar vergisinde muaf olan kurumlardan kurumlar vergisinin talep edilmesi verilebilir (Saraçoğlu & Pürsünlerli Çakar, 2017: 228).

2.3.2.3. Mevzuda hata

Mevzuda hata, VUK m. 118'de "*açık olarak vergi mevzuuna girmeyen veya vergiden müstesna bulunan gelir, servet, madde, kıymet, evrak ve işlemler üzerinden vergi istenmesi veya alınmasıdır.*" şeklinde tanımlanmıştır. Bu hata türünde de kanun koyucu açıklık şartı aramıştır. Madde hükmünde vergi idaresinin vergiyi doğuran olayla ilgili açık bir şekilde yanılığa düşmesi sonucu, vergiyi doğuran olay gerçekleşmeden, mükellefiyetin tesis edilmesi durumu açıklanmıştır (Karakoç, 2019: 604). Örneğin; bir evin çıplak mülkiyeti önceden babasından kendisine bağış yoluyla intikal eden (bu intikal sırasında veraset ve intikal vergisi ödenmiş) fakat intifa hakkı babasında kalan muristen, babasının ölümünden sonra veraset ve intikal vergisi istenmesi durumunda mevzuda hata vardır. Çünkü intifa hakkı intikal edebilen bir hak olmaması sebebiyle verginin hiç doğmaması gerekmektedir.

2.3.2.4. Vergilendirme ve muafiyet döneminde hata

Vergilendirme ve muafiyet döneminde hata VUK m. 118'de "*aranan verginin ilgili bulunduğu vergilendirme döneminin yanlış gösterilmiş veya süre itibariyle eksik veya fazla hesaplanmış olmasıdır.*" şeklinde tanımlanmıştır. Örneğin emlak vergisinin geçici muafiyet döneminin yanlış hesaplanarak vergi istenmesi bu hata türünün içine girer (Karakoç, 2019: 604; Saraçoğlu & Pürsünlerli Çakar, 2017: 228).

3. Hataların Düzeltilmesi

3.1. Hata Düzeltme Kavramı ve Kapsamı

Vergi hataları tespiti ve giderilmesi kolay yanlışlıklar olması bakımından kanun koyucu bu hataların giderilmesi için daha pratik bir yol olan, VUK m. 116-126 maddeleri arasında yer alan hata düzeltme kurumunu düzenlemiştir (Öncel vd., 2018: 181). Vergi hukuku çerçevesinde

hata düzeltme kurumu; vergi hataları gibi basit hukuka aykırılıkların yargı yoluna gidilmeden, hatayı yapan vergi idaresi tarafından ortadan kaldırılması olarak tanımlanabilir (Kaşıkçı, 2011: 60).

VUK m. 116-118 arasında yer alan “vergi asıllarındaki hatalar” ve m. 375’te düzenlenen “vergi cezalarındaki hatalar” düzeltme kapsamındadır. Kanunun 378’inci maddesine göre hata düzeltme yolu, mükelleflerin kendilerinin beyan ettikleri matrahlar ve bu matrahlar üzerinden tarh edilen vergilere karşı dava açamamalarının bir istisnasıdır.

Vergi hataları, vergi idaresi tarafından re’sen ya da mükellefin başvurusu üzerine yine vergi idaresi tarafından düzeltilebilir. Mükellefin hata düzeltme başvurusu reddedildiği takdirde ise mükellef şikâyet yoluna başvurabilir. Bu aşamalarda VUK kapsamında hata düzeltme, idari denetim türlerinden istitaf başvurusu (işlemi yapan mercie başvuru); şikâyet yoluna gidilmesi ise hiyerarşik başvuru niteliğindedir (Öncel vd., 2018: 179).

İdare hukuku açısından hata düzeltmenin bir idari işlemin geri alınması niteliğinde olduğu kabul edilir. Bu yönüyle hata düzeltme, vergilendirme işlemleri üzerinde idarenin bir denetim mekanizması konumundadır (Öncel vd., 2018: 180). Buna karşın doktrinde hata düzeltmenin geri alma işlemine benzemekle beraber tam anlamıyla bir geri alma işlemi olmadığı, başka idari işlemlerle de benzerlik gösterdiği (başka bir tarh türü, düzeltme vb.) görüşleri de mevcuttur (Bayar, 2015, s.56-58). Bazı görüş farklılıkları olmakla beraber hata düzeltme yolunun vergi yargılaması için de geçerli olan İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun (İYUK) ilgi hükümleri ile birlikte işletilmesi gerekmektedir (Öncel vd., 2018: 190).

3.2. Hataların Tespiti ve Düzeltilmesi

3.2.1. Vergi Hatalarının Ortaya Çıkarılması

Vergi hatalarının ortaya çıkabilme durumları VUK m. 119’da sıralanmıştır Buna göre Vergi hataları;

- İlgili memurun hatayı bulması veya görmesiyle,
- Üst memurların yaptıkları incelemeler neticesinde hatanın görülmesiyle,
- Hatanın teftiş sırasında meydana çıkarılmasıyla,
- Hatanın vergi incelenmesi sırasında meydana çıkarılmasıyla,
- Mükellefin müracaatıyla tespit edilebilir.

Madde hükmüne göre; hataların idare tarafından ortaya çıkarılmasının dört, mükellef tarafından ortaya çıkarılmasının ise bir yolu vardır.

3.2.2. Vergi Hatalarını Düzeltme Yetkisi

VUK m. 120'ye göre vergi hatalarının düzeltilmesine hatalı vergiyi tarh eden veya hatalı cezayı kesen vergi dairesi müdürü yetkilidir. Bu yetki düzeltme fişine dayanılarak kullanılır. Hata, mükellef aleyhine bir durum meydana getirmişse fazla vergi veya ceza, düzeltme fişine dayanılarak terkin edilir. Tahsil edilmiş ise mükellefe iade edilir. Tahsil edilen vergi veya cezanın iade edilmesi için düzeltme fişinin bir nüshası gerekli bilgiler belirtilerek mükellefe tebliğ edilir. Tebliğden sonra bir yıl içinde müracaat gerçekleştirilerek fazla tahsil edilen meblağ iade alınmalıdır. Bir yıllık süre hak düşürücü süredir (Karakoç, 2019: 615 ve Oktar, 2020: 166).

3.2.3. Vergi Hatalarını Düzeltme Yolları

VUK'a göre "re'sen düzeltme" ve "mükellefin talebi üzerine düzeltme" olmak üzere iki tür hata düzeltme yolu vardır.

3.2.3.1. Re'sen düzeltme

Re'sen düzeltme, VUK m. 121'de düzenlemiştir. Madde hükmüne göre açık ve mutlak vergi hataları vergi idaresi tarafından re'sen düzeltilir. Bu düzeltme sonucu mükellef aleyhine bir durum ortaya çıkmışsa vergi mahkemelerinde otuz gün içinde dava açılabilir.

Re'sen düzeltme yolu, idarenin vergilendirme işlemi üzerindeki denetiminin bir örneğidir (Öncel vd., 2018: 188). Vergi idaresi re'sen düzeltme yetkisini sadece beş yıllık zamanaşımı süresi içinde kullanabilir.

3.2.3.2. Talep üzerine düzeltme

Talep üzerine hatanın düzeltilmesi, VUK m. 122'de düzenlenmiştir. Buna göre mükellefler vergilendirilme işlemleri esnasında bir hata olduğu kanısındaysalar hatanın düzeltilmesini, vergi idaresinden, yazılı dilekçeyle veya taahhütlü postayla talep edebilir.

Hata düzeltme talebinin hangi süre zarfında yapılması gerektiği VUK m. 126'da düzenlenmiştir. Bu madde hükmünde zamanaşımı süresi hususunda VUK m.114'e atıf yapılmıştır. Buna göre hata düzeltme zamanaşımı, tahakkuk zamanaşımı olan beş yıllık zamanaşımına bağlıdır. Bu zamanaşımı sonrasında hata düzeltme başvurusu yapılamaz. Kanunda zamanaşımı ibaresi kullanılsa da bu sürenin aslında hak düşürücü süre olduğu yönünde görüşler de vardır (Öncel vd., 2018: 189).

VUK m. 126'da düzenlenen bazı durumlar için zamanaşımı süresi dolduktan sonra zamanaşımı süresine yapılacak eklemenin bir yıldan az olamayacağı düzenlenmiştir. Bu durumlar;

- Zamanaşımı süresinin son yılı içinde tarh ve tebliğ edilen vergilerde hatanın yapılması,
- İlan yolu ile tebliğ edilip vergi mahkemesinde dava konusu yapılmaksızın tahakkuk eden vergilerde mükellefe ödeme emrinin tebliğ edilmesi,
- İhbarname ve ödeme emri ilan yoluyla tebliğ edilen vergilerde Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'a (AATUHK) göre haczin yapılmasıdır.

Bu şartlar gerçekleştiğinde zamanaşımı süresi ek bir yıl da hesaba katıldığında altı yıla kadar uzayabilmektedir.

Mükellefin hata düzeltme talebi, istitaf (aynı mercie başvuru) idari başvurusu niteliğindedir (Öncel vd., 2018: 179; Karakoç, 2019: 600). Başvuru kabul edilirse, vergi idaresi hatayı düzelterek anlaşmazlığa son verir. Talep kabul edilmezse mükellef, VUK m. 124'e göre şikâyet yoluyla üst mercie başvurabilir. Genel şikâyet mercii Hazine ve Maliye Bakanlığı olmakla beraber, il özel idare vergileri için valiliğe, belediye vergileri içinse belediye başkanlığına müracaat edilir.

3.2.4. Hata Düzeltme Talebinin Sonuçları

Hata düzeltme başvurusunun sonuçları, başvurunun dava açma süresi içinde ve dışında yapılmasına göre ayrı özellikler göstermektedir.

3.2.4.1. Dava açma süresi içinde düzeltme talepte bulunulması

İYUK m. 7'ye göre vergi mahkemelerinde dava açma süresi otuz gündür. Bu süre içinde vergi idaresine hata düzeltme başvurusunda bulunulması, dava açma süresini durdurur (Candan, 2011: 433). Bu çıkarım VUK hükümlerinden değil, İYUK m. 11 uyarınca yapılmaktadır (Öncel vd., 2018:190). Buna göre vergi idaresi hata düzeltme talebini reddetmesi ya da altmış gün içerisinde cevap vermemesi üzerine vergi mahkemelerinde dava açma süresi olan otuz günlük süre kaldığı yerden işlemeye devam eder. Kalan süre içinde dava açılması mümkündür. Açılacak bu davanın konusu hata düzeltme başvurusunun reddi değil, doğrudan vergilendirme işlemidir (Karakoç, 2019: 612).

Doktrinde vergi idaresi tarafından hata düzeltme talebinin reddi veya reddedilmiş sayılması sonrasında mükellefin dava açma süresi içinde vergi idaresine dava mı açması gerektiği yoksa şikâyet başvurusu yoluyla Hazine ve Maliye Bakanlığı'na mı başvurusu

gerektiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Danıştay'ın bu konuda farklı yönde içtihatlarının olmasına karşın VUK m.124/I'de açıkça şikâyet yoluna dava açma süresi geçtikten sonra başvurulabileceği belirtilmiştir. Bu kanun hükmü ışığında hata düzeltme başvurusunun vergi idaresince reddedilmesi veya reddedilmiş sayılması durumunda dava açma süresi geçmemişse vergi mahkemesinde dava açılması gerektiği kabul edilmelidir.

3.2.4.2. Dava açma süresi geçtikten sonra düzeltme talebinde bulunulması

Dava açma süresi geçtikten sonra başvuruda bulunulan hata düzeltme talebi reddedilirse veya altmış günlük süre içinde talebe cevap verilmezse şikâyet yoluyla Hazine ve Maliye Bakanlığı'na başvurulabilir. Şikâyet üzerine gerekli değerlendirme yapıldıktan sonra hata düzeltme talebi haklı bulunursa, düzeltme işlemlerinin yapılması için ilgili vergi dairesi başkanlığına veya defterdarlığa durum uygun bir yazıyla iletilir (GİB, 2019: 3). Bunun yanında şikâyet başvurusu; il özel idaresi vergileri için valiliklere, belediye vergileri içinse belediye başkanlıklarına yapılır (VUK m. 124).

Şikâyet başvurusu reddedilen mükellefler vergi mahkemesinde dava açabilirler. Dava açma süresini kaçıran mükellefler için hata düzeltme yolu adeta ikinci bir şans olmaktadır. Bunun yanında yukarıda da belirtildiği üzere hata düzeltme yolunun denetim alanı oldukça sınırlıdır. Vergi hatası kapsamına girmeyen bir hukuka aykırılığı karşı hata düzeltme yolu kapsamında yapılan şikâyet reddedilip bu işlemin iptali için dava açılması durumunda mahkemenin esasa girmeden usulden davayı reddetmesi sonucu doğacaktır.

3.2.5. Hata Düzeltmenin Kapsamı

VUK m. 125'e göre; ilk derece mahkemesi, bölge idare mahkemesi ve Danıştay incelemesinden geçmiş olan vergileme işlemlerde vergi hataları bulunuyorsa, karar kesinleşmiş olsa bile bu vergi hataları düzeltilebilir. Ancak söz konusu kararlarda düzeltme yoluna gidilecek vergi hataları için bir karar verilmemiş olmalıdır.

Doktrinde vergi hatalarının tarh aşamasında meydana gelebileceği gibi tahsil aşamasında da meydana gelebileceği yönünde yaygın bir kanı vardır (Öncel vd., 2018: 181). Bu görüşün dayanak noktası VUK m. 116'da geçen "...haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınmasıdır." ifadesidir. "Alınmasıdır" ifadesinin tahsil aşamasını belirttiği düşünülmektedir. Bu konuda şu hususa değinilmelidir ki tahsil aşamasında vergi hatasının meydana gelebileceği görüşünden tahsil aşamasında hata düzeltme yoluna gidilebileceği anlamı çıkarılmamalıdır (Bayar, 2015: 43). Öyle ki tahsil aşamasında vergi için gönderilen ödeme emrine karşı itiraz için AATUHK m. 58 düzenlenmiştir. Doktrinde hata düzeltme yoluna tarh

işlemi sırasında ve tahsil işlemi aşamasından sonraki süreçte gidilebileceği (Öncel vd., 2018: 188) yönünde görüşler olduğu gibi bu görüşün aksine ödeme emri aşaması esnasında hata düzeltme yoluna gidilebileceği yönünde görüşler de vardır (Karakoç, 2019: 609).

4. Sonuç

Vergi uyuşmazlıklarının çözüme kavuşturulmasında tek çözüm noktası yargı yolu değildir. İdare hukukunun bir parçasıyken sonradan sonraya müstakil bir yapı kazandığı kabul edilen vergi hukukunda alternatif bazı idari çözüm yolları mevcuttur. Bunlardan biri de VUK m. 116 ile m. 126 arasında düzenlenen hata düzeltme yoludur.

Hata düzeltme kurumu sadece VUK m. 116 ile m. 126 arasındaki düzenlemelerden ibaret değildir. Hata düzeltme başvurusunun zamanaşımını düzenleyen VUK m. 126, aynı kanunun 114'üncü maddesine atıf yapma yöntemiyle düzenlenmiştir. Ayrıca, aynı kanunun 375'inci maddesinde hata düzeltme yolunun vergi cezalarında da işlerlik alanı olduğu hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte hata düzeltmenin, idari bir çözüm yolu olan ihtiyari başvurunun özel bir görünümü olması sebebiyle İYUK'un 10 ve 11'inci maddeleriyle de ilişkili olduğu belirtilmelidir. Bu ilişkinin sebebi vergi yargılamalarının usule ilişkin tabi olduğu kuralların İYUK'ta düzenlenmiş olmasıdır.

Vergi hataları VUK m. 116'da tanımlanmıştır. Buna göre vergi hataları doğrudan vergi miktarını etkileyen basit, açık ve tartışmaya mahal vermeyen hesap ve vergilendirme hatalarıdır. Kanun koyucu bu denli basit hataların yargı yolunu meşgul etmemesi için hata düzeltme idari çözüm yolunu düzenlemiştir. Vergi hatalarının meydana gelebilmesi için haksız ve hukuka açıkça aykırı, kesin ve yürütülmesi zorunlu bir işlemin varlığı gerekmektedir. Vergi hataları; kapsamı oldukça sınırlı, tahdidi olarak sayılmış hukuka aykırılıklardır. Öyle ki bir vergi hatasından bahsedebilmemiz için VUK m. 117'de düzenlenen "*hesap hataları*" ve m. 118'de düzenlenen "*vergilendirme hataları*" kapsamındaki hukuka aykırılıklardan biri olmalıdır.

VUK m. 119'a göre vergi hatası; vergilendirme işlemi esnasında ilgili memurun hatayı bulması veya görmesiyle, üst memurların yaptıkları incelemeler neticesinde hatanın görülmesiyle, hatanın teftiş sırasında meydana çıkarılmasıyla, hatanın vergi incelenmesi sırasında meydana çıkarılmasıyla ve mükellefin müracaatıyla tespit edilebilir. Hata düzeltme yetkisi, hatalı vergiyi tarh eden veya hatalı cezayı kesen vergi dairesi müdüründedir. Vergi dairesi müdürü bu yetkisini düzeltme fişine dayanarak kullanır. Hata sonucu tahsil edilen vergi veya cezanın iade edilmesi için düzeltme fişinin bir nüshası gerekli bilgiler ve bir yıl içinde

müracaat etmesi gerektiği bildirilerek mükellefe tebliğ edilir. Burada düzenlenen bir yıllık süre hak düşürücü süredir. Hata düzeltme işlemi VUK m. 121'e göre vergi idaresi tarafından re'sen yapılabileceği gibi m. 122'ye göre mükellefin talebi üzerine de gerçekleştirilebilir.

Hata düzeltme zamanaşımı VUK m. 126'da düzenlenmiştir. Buna göre m. 114'e yapılan atıf doğrultusunda hata düzeltmede zamanaşımının beş yıllık tahakkuk zamanına tabi olduğu hüküm altına alınmıştır. Ayrıca VUK m. 126'da zamanaşımı süresinin son yılı içinde tarh ve tebliğ edilen vergilerde hatanın yapılması, ilan yolu ile tebliğ edilip vergi mahkemesinde dava konusu yapılmaksızın tahakkuk eden vergilerde mükellefe ödeme emrinin tebliğ edilmesi ve ihbarname ve ödeme emri ilan yoluyla tebliğ edilen vergilerde AATUHK'a göre haczin yapılması durumlarında zamanaşımı süresinin bir yıldan az olamayacağı düzenlenmiştir. Buna göre zamanaşımı süresi bazı durumlarda altı yıla kadar çıkabilmektedir.

Hata düzeltme başvurusu dava açma süresinde ve dava açma süresi geçtikten sonra yapılabilir. Buna göre mükellef bir vergi hatası sonucu aleyhine bir durumun geliştiğini düşünüp dava açma süresi içinde hata düzeltme talebinde bulunursa, otuz günlük dava açma süresi durur. Bu süre zarfında vergi idaresi hatayı düzeltme kararı alırsa uyuşmazlık ortadan kalkar. Buna karşın vergilendirme işlemi yapan mercinin talebi reddetmesi veya altmış gün içerisinde cevap vermemesi üzerine süre kaldığı yerden devam eder. Kalan süre zarfında vergi mahkemesinde dava açılabilir. Açılacak bu davanın konusu hata düzeltme talebi değil, doğrudan uyuşmazlık konusu olan vergilendirme işlemidir. Aynı şekilde dava açma süresi geçtikten sonra yapılan hata düzeltme başvurularında başvuru vergilendirme işlemi yapan merci tarafından kabul edilirse söz konusu uyuşmazlık ortadan kalkar. Buna karşın talebin reddedilmesi ya da altmış günlük süre içinde cevap verilmemesi durumunda ise mükellef şikâyet yoluyla Hazine ve Maliye Bakanlığı'na başvuruda bulunabilir. Başvuru kabul edilirse anlaşmazlık ortadan kalkar. Başvuru reddedilirse otuz gün içinde vergi mahkemesinde dava açma yoluna gidilebilir. Vergi mahkemesi böyle bir durumda önce dava konusunun vergi hatası olup olmadığını inceler. Eğer vergi hatası tespit edilmezse dava istemini zamanaşımı nedeniyle reddeder.

Kaynakça

- Bayar, İ. N. (2015). “Türkiye’de Düzeltme Yolu: Kapsam ve İçerik Tartışmaları”. Yaltı, B. (Ed.), *Uluslararası Vergi Hukuku Konferansları Serisi-3*, 31-70, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Bilmen, M. S. (2020) *Vergi Usul Kanunu ’nda Düzeltme Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Candan, T. (2011). *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu* (4. Baskı), Ankara: Adalet Yayınevi.
- Gelir Dairesi Başkanlığı (GİB) (2019). *Vergi Hatalarında Düzeltme İşlemleri Broşürü*, Yayın No: 321, Ankara.
- Karakoç, Y. (2019). *Vergi Hukuku* (6. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Kaşıkcı, N. (2011). *Vergi Usul Hukukunda Hata ve Düzeltme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızılot, Ş. & Kızılot, Z. (2014), *Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları* (23. Baskı). Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Kızılot, Ş., Şenyüz, D., Taş, M. Dönmez, R. (2007). *Vergi Hukuku* (2. Baskı). Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Kumrulu, A. (1976). *Vergi İşlemlerinde Hata ve Düzeltme*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mutluer, M. K. (2011). *Vergi Hukuku (Genel Ve Özel Hükümler)*, (3. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Oktar, A. (2020) *Vergi Hukuku* (15. Baskı), Ankara: Türkmen Kitabevi.
- Öncel, M., Kumrulu, A., Çağan, N., (2018). *Vergi Hukuku* (27. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Saraçoğlu, F., Pürsünlerli Çakar, E. (2017). *Vergi Hukuku* (3. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

SEMBOİK TEMSİL BAĞLAMINDA BÜROKRASİNİN GELECEĞİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Merve DURMUŞ¹

Özet

Çalışma, son zamanlarda oldukça önem atfedilen temsili bürokrasinin türlerinden olan ve “bürokratlar hiçbir eylemde bulunmasalar dahi sadece bürokratik temsilin sağlanmasıyla vatandaşlar üzerinde sembolik bir etki bırakacağı” savından hareket eden sembolik temsilin sağladığı faydalar bağlamında bürokrasinin geleceğini tartışmak amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda zamanla vatandaş nezdinde oldukça kötücül bir imaj oluşturmuş bürokrasinin meşruiyetinin sağlanması açısından oldukça etkin bir mekanizma olduğu iddia edilen sembolik temsile yönelik yapılan çalışmalar incelenmiş ve bu savın doğruluğu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak ise, sembolik temsilin sağlanması ile bürokrasi ve vatandaş arasındaki güvene dayalı ilişkinin tesis edilerek meşru bir bürokratik algı oluştuğu, ayrıca vatandaşlarda oluşan bu algının, onların bürokratlarla kamu hizmetinin üretilmesinde iş birliği yapması bağlamında istekli davranmasını sağladığı da görülmüştür. Böylece sembolik temsilin, bürokrasinin halk gözündeki pejoratif algısının olumluya döndürülmesinde önemli bir mekanizma olduğu kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Temsili Bürokrasi, Sembolik Temsil

Jel Kodları: H4, J71, J78

Alındığı Tarih: 22.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 04.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

---

¹ Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, mervedurmus4190@gmail.com.

An Evaluation Towards the Future of Bureaucracy in the Context of Symbolic Representation

Abstract

The study is carried out to discuss the future of bureaucracy in the context of the benefits of symbolic representation, which is one of the types of representative bureaucracy, which has recently been highly attached importance, and based on the argument that “even if bureaucrats do not take any action, only bureaucratic representation will have a symbolic effect on citizens.”. In this context, the studies on symbolic representation, which is claimed to be a very effective mechanism in ensuring the legitimacy of the bureaucracy, which has created a pejorative image in the eyes of the citizens over time, have been examined and the accuracy of this argument has been evaluated. As a result, it was observed that a legitimate bureaucratic perception was formed by establishing a trust-based relationship between bureaucracy and citizens through the provision of symbolic representation, and this perception of citizens made them willing to cooperate with bureaucrats in the production of public service. Thus, it has been concluded that symbolic representation is an important mechanism in turning the pejorative perception of the bureaucracy in the public eye into a positive one.

Keywords: Bureaucracy, Representative Bureaucracy, Symbolic Representation

Jel Codes: H4, J71, J78

1. Giriş

“Seçilmiş liderlerin emirlerini yerine getirmek için rasyonel bir araç” olarak bürokrasi, seçilmişler tarafından önceden belirlenmiş kuralları uygulamakla yükümlüdür (Olsen, 2005: 11). Dolayısıyla seçilmiş olan siyasilerin görevi politikaları belirlemek iken, atanmış bürokratların görevi belirlenen bu politikaları uygulamaktır. Ancak günümüzde bürokratlar uygulamacı statüsünün ötesinde, üstün teknik bilgileriyle politika yapım süreçlerinde oldukça etkin hale gelmişlerdir (Nicholson-Crotty ve Miller, 2012: 348). Bu durum da seçilmişleri geri plana itmiş, böylece alınan kararların meşruiyetine gölge düşürerek, halkın devlete olan güvenini zedelemiştir (Kennedy, Butz, Lajevardi, ve Nanes, 2017: 84).

Bürokratların bu artan gücü sebebiyle siyasilerin kararları alma noktasında etkisiz kalması idari cevap verebilirliği de olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda yetersiz kalan siyasi

denetim mekanizmalarına karşın, bürokrasinin hesap verebilir ve meşru kılınmasını sağlayıcı çözüm önerileri aranmıştır. İşte bu noktada temsili bürokrasi, bütün toplumsal kesimlerin bürokraside istihdamı ile demokratikleşmesini sağlayarak, en azından bütün kesimlerin talep ve beklentilerinin göz önüne alınabilmesi açısından bürokraziye meşruiyet katacak işe yarar bir mekanizma olarak ileri sürülmüştür (Subramaniam, 1967: 6; Larson, 1973:85; Krislov, 1974: 4; Meier, 1975: 527). Bu bağlamda temsili bürokrasinin, bürokraside adalet ve tarafsızlığın tesis edilmesi, bu kapsamda özellikle azınlıkta bulunan grupların, istihdama yönelik istek ve taleplerinin karşılanması ile hizmetlerin üretilip eşit ve demokratik bir şekilde sağlanması açısından üzerinde durulması gereken bir teori olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, günümüzde bürokrasinin en büyük sorun alanlarından birinin vatandaş-bürokrasi arasındaki erozyona uğramış güven ilişkisi olduğu belirtilmelidir (Denhardt, 2002: 65). Bürokrasinin tesis edemediği bu güven ilişkisinin ise, vatandaşların bürokraziyi meşru bir kurum olarak görmemesiyle sonuçlandığı ve gittikçe kronikleşen bu durumun daha farklı sorunları ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Bu bağlamda “*sadece pasif temsilin sağlandığı bürokrasinin dahi vatandaşlara fayda sağladığını*” (Ricucci, Van Ryzin ve Li, 2016: 122; Ricucci ve Van Ryzn, 2014: 538) ileri süren sembolik temsilin, kamu hizmetlerinin etkililik ve meşruiyetinin sağlanması bakımından haliyle önemli katkıları olacağı muhtemeldir (Ricucci ve Van Ryzin, 2017: 22). Çünkü son zamanlarda yapılan çalışmalar temsilci bürokratların bürokraside istihdam edilmesiyle, hiçbir eylemde bulunmasalar dahi vatandaşlar üzerinde sembolik etkilerinin bulunduğunu göstermiştir (örn; Ricucci vd., 2016: 121-130).

Bürokrasinin bir diğer sorun alanının ise çoğunlukla belirli bir sınıfın (orta sınıfın) istihdam edilmesidir (Mosher, 1968). Bu durumun hem toplumsal eşitliği zedelediği hem de bazı dezavantajlı gruplara şans vermeyerek onlara karşı olan önyargıları artırdığı belirtilmelidir. Çünkü bütün toplumsal grupların bürokraside istihdam edilmesiyle hem toplumsal eşitlik sağlanacağı, hem de şans verilen dezavantajlı grupların da iş görme anlamında potansiyellerinin varlığının farkına varılarak, bu anlamda onlara karşı beslenen önyargıların yıkılacağı ifade edilebilir (Lim, 2006: 194).

Öte yandan bürokratların vatandaşların güvenini kazanması sonucu oluşan bir diğer kazancın da vatandaşların kamu hizmetlerinin birlikte üretimine katılmasını sağlaması olduğu belirtilmelidir. Sembolik temsil alanında yapılan çalışmaların birçoğu, vatandaşların birlikte üretim noktasında istekli olduklarını göstermiştir (örn; (Ricucci, Van Ryzin ve Li, 2016: 122;

Riccucci ve Van Ryzn, 2014: 538; Riccucci ve Van Ryzin, 2017: 22). Dolayısıyla toplumdaki bütün grupların istihdamının (*pasif temsilin*) ortaya çıkardığı sembolik etkilerin (*sembolik temsilin*) dahi bürokrasinin meşrulaşması, bürokratik hesap verebilirliğin sağlanması ve böylece devletin güven tesis ettiği vatandaşların, kamu hizmetlerinin birlikte üretilmesine dönük olarak daha istekli bir şekilde iş birliği yapması gibi olumlu gelişmelerin yaşandığı ifade edilebilir (Hong, 2016: 15).

Bütün bu açıklamalardan hareketle, özellikle vatandaşlar nezdinde oldukça olumsuz bir algı oluşturmuş bürokrasinin imajının düzelmesi ve bürokrasi ile vatandaş arasındaki ilişkinin olumluya dönmesi açısından sembolik temsilin oldukça önemli olduğu görülmektedir. Ancak literatür incelendiğinde, bu denli önem arz eden sembolik temsili konu alan çok fazla çalışma olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda mevcut çalışmanın amacı, bu boşluğu doldurmak ve sembolik temsilin bürokrasinin gelecekteki imajına ilişkin sunabileceği olası faydaları ele almaktır. Bu bağlamda çalışmanın sorusunun “*Sembolik temsilin bürokrasinin geleceğini şekillendirmeye yönelik etkileri nelerdir?*” olarak tasarlandığı ifade edilebilir.

Çalışmada öncelikle temsili bürokrasi kavramının kuramsal temeli ve çeşitleri anlatılmıştır. Ardından ikinci bölümde sembolik temsil ana hatlarıyla ele alınmış, bürokrasiye katkıları tartışılmış ve uzun vadede bürokrasinin vatandaş nezdindeki pejoratif algısına yönelik olası değişimler ifade edilmeye çalışılmıştır.

2. Temsili Bürokrasiye Yönelik Genel Değerlendirme

Tasarımsal olarak temsili bürokrasi, siyasi istikrar sağlamada bir mekanizma olarak, bürokraside baskın sınıfın temsil edilmesi şeklinde ilk defa Kingsley (1944) tarafından önerilmiştir. Süreç içerisinde anlam farklılaşmasına uğrayan temsili bürokrasi, daha sonra kamu hizmetlerinde bütün sınıfların temsil edilmesini, yani demokratik bir bürokratik yapıyı öneren bir teori haline gelmiştir. Bradbury ve Kellough (2008: 160) bunun temel nedenini, kamu görevlilerinde çeşitlenme olması halinde, farklı toplumsal grupların çıkarları doğrultusunda kamu politikalarının üretilmesi ve üretilen bu politikaların uygulanmasında da temsil bakımından farklılıkların korumaya alınabileceği şeklinde ifade etmiştir. Böylece demokrasinin ruhuna ve daha somut olarak ilkelerine uygun şekilde, bir yandan kamuda her kesimden işgücünün istihdam olanağı elde etmesi sağlanmış olacak, diğer yandan ise, toplumun çeşitli kesimlerinin talep ve beklentilerinin, hem somut olarak sunulan hizmetler vasıtasıyla hem de kendilerini temsil ettiğini düşünecekleri kişilerin kamuda istihdam edilmesi üzerinden karşılanması mümkün olabilecektir (Meier ve Nicholson-Crotty, 2006: 851).

Bununla birlikte, temsili bürokrasinin çeşitlerinin bulunduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Öncelikle Mosher (1968) temsili bürokrasinin pasif ve aktif temsil olmak üzere iki boyutu olduğunu belirtmiş, daha sonraları temsili bürokrasinin sembolik etkilerinin de var olduğu tespit edilerek, sembolik temsil üçüncü bir çeşit olarak eklenmiştir. Bunlardan pasif temsil, toplumun farklı kesimlerinden fertlerin bürokraside görev alması (Meier, 1993: 394) anlamına gelmektedir. Dolayısıyla pasif temsil, farklı sosyal kökenlerin bürokrasideki nicel karşılığıdır denilebilir. Aktif temsil ise, bürokraside istihdam olanağı bulmuş bu fertlerin, politikaların yapım sürecinde ve bunların uygulanması esnasında kasıtlı eylemler üreterek politika sonuçlarını daha nitelikli hale getirebilmeleridir (Gade ve Wilkins, 2012: 168). Yani aktif temsil, temsilci bürokratların eylemde bulunarak kendi kökenlerine fayda üretme çabasıdır şeklinde de ifade edilebilir. Böylece vatandaşlarla etkileşimde önemli ölçüde imkan elde edecek bürokratlar, öznel tutum, değer ve eğilimleri vasıtasıyla karar ve nihayet iş sonuçlarını da etkileyebileceklerdir (Meier, 1993: 396). Sembolik temsil ise, bürokratin herhangi bir eylemde bulunmasına gerek dahi kalmadan, sadece bürokraside yer alarak kendi kökenlerine fayda sağlayacağını ileri sürmektedir (Ricucci vd., 2016: 122)

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, temsil türlerinin ortaya çıkmasında etkili olan unsur *toplumsal kökendir*. Aynı toplumsal kökenden gelen bürokratların kendi gruplarına yarar sağladığı noktasından hareket eden temsili bürokrasi yaklaşımı, bürokratların mensup oldukları toplumsal kökenlerin tutumlarını etkilediğini ve bu durumun da davranışlarına yansıdığını ileri sürmektedir. Bu anlamda toplumsal kökenin, “kararlar/davranışlar” üzerindeki etkisi Dolan (2000) tarafından üretilen aşağıdaki şekilde görülebilir:

Şekil 1. Temsili Bürokrasi Süreci (Dolan, 2000)

Buna göre, bürokratların sosyal kökenleri, deneyim ve tutumlarını şekillendirerek, nihai bir noktada alacakları kararları ve sergileyecekleri davranışları etkileyebilmektedir. İşte bu yapıda, kamu kurum/kuruluşlarının farklı toplumsal kökenlere sahip kişilerin edindiği ortak tecrübelerin oluşturduğu tutumlarının, kişilerin davranışlarını yönlendirdiği görülmektedir. Birçok araştırma da (Örn: Bradbury ve Kellough, 2008: 160; Meier ve Nicholson-Crotty, 2006: 851; Thielemann ve Stewart, 1996: 170) böylesi bir temsili bürokrasinin gerçekleştirilmesi ile

farklı kökenlerden gelen kişilere kamu hizmeti alma noktasında daha çok yarar sağladığı ve kişilerin de kendileriyle benzer olanlardan hizmet almada daha rahat hareket edebildiklerini göstermiştir.

Öte yandan temsili bürokrasinin bu yapı doğrultusunda sağladığı yararlar yapılan çalışmalarla da kanıtlanmıştır. Bunlardan biri, bürokrasinin daha demokratik bir kurum haline gelmesine yöneliktir. Böylece demografik olarak çeşitlilik arz etmiş, yani demokratikleşmiş bir bürokrasi sayesinde toplumun farklı kesimlerinin gereksinimleri de dikkate alınabilecektir (Dolan, 2000).

Ayrıca bürokratik temsilin, bürokrasinin meşruiyetine de katkıda bulunabileceği ileri sürülmektedir. Örneğin Meier ve Nicholson Crotty (2006: 854), özellikle pasif temsilin, güce erişim ve fırsat eşitliği bakımından bir göstere olabileceğini ve böylece, kamu bürokrasisinin meşruiyetine katkı yapabileceğini ifade etmektedir. Buna göre, halk nezdinde karar verme noktasında meşru görünmeyen otoriteler, yani atanmış bürokratlar tarafından alınan kararlar, halkın bürokrasideki temsilcileri tarafından verilerek meşru bir zemine oturacaktır. Zira kurum/kuruluşlarının ürettiği hizmetlerin nitelik ve niceliğini etkileyebilen bu tip kamu görevlileri (Ricucci ve Saidel, 1997: 425), genellikle doğrudan halkla muhatap olmakta ve böylece siyasi yönetimin ürettiği politikaları en ön cephede temsil edebilmektedirler (Lipsky, 1980).

Bürokratik temsilin bir diğer yararının da bürokratların performansını olumlu etkileme ve hizmet kalitesini artırma noktasında olduğu belirtilmektedir. Örneğin Ricucci, Van Ryzin ve Lavena (2014: 539) bürokratik temsilin, güvenilirlik ile dürüstlükleriyle birlikte kurum/kuruluşların iş performanslarını da olumlu anlamda etkileyebileceğini ileri sürmektedirler. Aynı şekilde OECD (EOCD, 2015) tarafından hazırlanan bir raporda, eşit bürokratik temsilin dürüstlük, şeffaflık ve temsil edilebilirliğe ve ayrıca, vatandaşlığın daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacağından hizmet sunum kalitesinin de bu vesileyle artırılabilirliği ileri sürülmektedir.

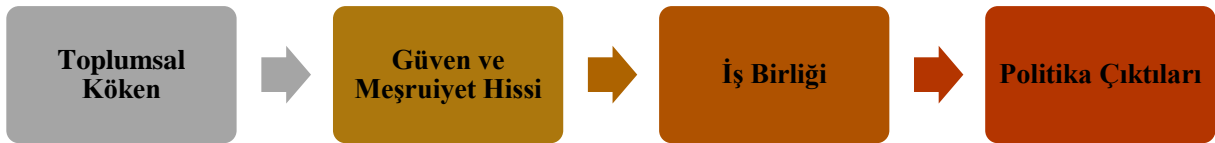
Sonuç olarak, kamuda şu veya bu statüde istihdam edilen kadınlara ilişkin diğer çalışmaların bazılarında, yolsuzluğun azaltılması (Dollar vd, 2001: 425); daha fazla bütçe olanağının üretilebilmesi (Anzia ve Berry, 2011: 480); bileşenlere daha fazla zaman ayrılarak daha çok olanağın sağlanması (Thomas, 1992); daha yüksek örgütsel performans elde edilmesi (D'Agostino, 2015: 534); daha fazla cinsiyet duyarlılığı taşıyan kamu politikalarının üretilmesi (Dolan, 2000: 428), kamu görevlileri ve uygulamalarından şikayetlerin azalması (Hong, 2016:

11-33); cinsel suçların rapor ve şikayet edilmesinde daha cesur ve istekli davranılması (Meier ve Nicholson-Crotty, 2006: 857; Riccucci ve Van Ryzin., 2017: 21) gibi sonuçların elde edildiği ifade edilebilir.

3. Temsil Bürokrasi Kapsamında Sembolik Temsil

Temsili bürokrasi teorisinin en güncel türü olan ve son zamanlarda oldukça ilgi gören sembolik temsil, “sadece pasif temsilin bulunduğu bürokrasinin bile vatandaşlara fayda sağladığını” ileri sürmektedir (Riccucci vd., 2016: 122; Riccucci ve Van Ryzn, 2014: 540). Bu temsiliyet türüne göre, kendileri ile aynı toplumsal gruptan olan kişilerde oluşan güven duygusu ile meşruiyet algısı, bürokratlar hiçbir aktivitede bulunmadan vatandaşlarda iş birliği yapma isteği oluşturmakta ve bu durum, politika çıktılarının daha etkin olmasını sağlamaktadır. Riccucci ve Van Ryzin (2017: 22), bu “Sembolik Temsil Kanalı” aşağıdaki şekil vasıtasıyla açıklamışlardır.

Şekil 2. Sembolik Temsil Kanalı (Riccucci ve Van Ryzn, 2016)

Buna göre, vatandaşların bürokraside yeterli düzeyde temsil edildiklerini algılamaları sonucu, devlete olan güvenleri ile iş birliği yapma isteklerinde de bir artış olması ve böylece önemli politika çıktılarını birlikte üretme çabası içinde olmaları umulmaktadır (Andrews, Boyne, Meier, O’Toole ve Walker, 2005: 492; Meier ve Nicholson-Crotty 2006: 851; Theobald ve Haider-Markel 2009: 410; Gade ve Wilkins 2012: 269; Riccucci ve Van Ryzin, 2014: 539). Bu durum ise, bürokratik temsil oranı yüksek olduğu takdirde, vatandaşlarda oluşan algının doğrudan olumlu etkileneceğini ifade etmektedir (Grimmelikhuihsen, Jilke, Olsen ve Tummers, 2006: 6). Dolayısıyla nicel yani pasif anlamda bürokratik temsilin yeterli olmasının, vatandaşın bürokratik meşruiyet ve kamu görevlilerinin performanslarına ilişkin algılarını, temsilci bürokratlar hiçbir eylemde bulunmasa dahi etkileyebileceği ifade edilebilir (Riccucci vd., 2014: 539)

Bununla birlikte, Riccucci ve Van Ryzin (2017: 21) nitelikli bürokratik temsilin sağlanması sonucu, olasılıkla ortaya çıkacak sembolik temsilin faydalarını şu şekilde sıralamışlardır:

- Temsili bürokrasi kamu örgütlerinde çeşitliliği artırarak toplumsal eşitliği de artırabilir
- Hizmet ettiği halkın temsilcisi olan bürokrasiler, vatandaşların devlete güvenini artırabilir ve demokratik amaçların başarılmasını destekleyebilir
- Meşruiyet ve güven üzerindeki etkileriyle temsiliyet, vatandaşların devletle iş birliği yapmasını ve uyumlu olmasını sağlayarak önemli politika çıktılarının birlikte üretilmesini sağlayabilir
- Kamu kurumlarında kadın ve diğer azınlıkların sayılarının artırılması, bürokratik hesap verebilirliği sağlayabilir.

4. Sembolik Temsil Bağlamında Bürokrasinin Geleceği

Sembolik temsilin yukarıda bahsedilen fonksiyonları göz önüne alındığında, günümüzde bürokrasiye yüklenen ve diğerlerine nazaran daha sıklıkla ima edilen pejoratif anlamın ortadan kalkması noktasında yardımcı olabileceği ileri sürülebilir. Çünkü bürokrasideki orta sınıf egemen yapılanma, bürokrasinin dezavantajlı kesimler nezdinde fırsat eşitliği sunmayan, ayrımcı ve dışlayıcı bir anlama bürünmesine neden olmaktadır. Bu durum da bürokrasinin vatandaşların gözünde güven kaybetmesine ve böylece meşruiyetinin azalmasına yol açmaktadır. Sembolik temsil ise, güce erişim ve fırsat eşitliği bakımından bir gösterge olarak, kamu bürokrasisinin meşruiyetine katkı sunma açısından devlet ile vatandaş arasındaki güven tesisine ortam hazırlamaktadır (Meier ve Nicholson-Crotty, 2006: 852).

Bu güvenin tesis edilmesinde ise, vatandaşların kendileriyle benzer özellikler gösteren bürokratların yerine getirdiği kamu hizmetlerinden razı olması etkili olmaktadır (Meier ve Nigro, 1976: 459). Herbert (1974: 561) bunu, “*azınlık grupların, onları dinleyen, onlarla iletişim kurabilen, onları önemseyen*” kamu görevlilerini istemesiyle ilişkilendirmektedir. Böylece azınlık grupların kendilerinden birilerinin bürokraside yer aldığını görecekları ve aldıkları hizmetlerden daha çok tatmin olacakları ifade edilebilir.

Bu bağlamda Theobald ve Haider-Markel’in (2008: 409-226) çalışması toplumsal grupların kendi kökenlerinden hizmet aldığı meşruiyet algısının nasıl olumluya döndüğüne örnektir. Kolluk kuvvetlerine yönelik yaptıkları çalışmada, siyahi vatandaşların siyahi polislerin, beyaz vatandaşların da beyaz polislerin kendilerine yönelik gerçekleştirdikleri eylemleri meşru bulduğunu görmüşlerdir.

Öte yandan bu güven tesisi ile meşruiyet sağlamanın, “*vatandaşların, kamu kurumlarıyla veyahut bürokratlarla iletişime geçme veya iş birliği yapma isteği/niyeti*” olarak

açıklanan *birlikte üretime (co-production)* teşvik ettiği belirtilmelidir (Ricucci ve Van Ryzin, 2014: 540). Theobald ve Haider-Markel'in (2009: 415) kolluk kuvvetlerine yönelik yaptıkları çalışma bu durumu kanıtlar niteliktedir. Çalışmada, kolluk kuvvetlerinde istihdam edilen siyahi polislerin, kendi gruplarına bir güven sağladığı ve bu grupların kurallara öncekinden daha fazla uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla azınlık grupların hizmet aldıkları kurumlarda artan temsilcileri aracılığıyla oluşturulan devlete güven algısının, onların daha çok kurallara uyum sağlama noktasında polis kuvvetleriyle iş birliği yapmasını yani birlikte üretmesini sağladığı ifade edilmelidir.

Sembolik temsilin birlikte üretimi teşvik ettiğini kanıtlayan bir başka çalışma ise Hong (2017) tarafından yapılmıştır. İngiltere ve Galler'de yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, kolluk kuvvetlerinde artan azınlık temsilcisi sayısı, bu kurumlara karşı yöneltilen şikayetleri azaltmıştır. Böylece sembolik temsil sayesinde oluşan güven algısının, vatandaşların şikayette bulunma durumlarını azalttığı ve aldıkları hizmetten memnun kalma oranını artırdığı görülmektedir (Hong, 2017: 547-561).

Yine Ricucci ve diğerlerinin (2014) kolluk kuvvetlerine yönelik yaptığı bir çalışmada ise kadınların, kadına karşı aile içi şiddet konusunda daha fazla ihbarda bulunarak polislerle iş birliği yaptığı görülmüştür. Bu durum ise kolluk kuvvetlerinde daha çok temsil edilmesi ile kadınların kuruma karşı güveninin artması ve birlikte üretimi istemeleri sayesinde olmuştur denilebilir.

Aslında burada sembolik temsilin kamu kurumlarının performansını artırıcı bir yönünün de bulunduğu ifade edilebilir. Çünkü yine Ricucci ve diğerlerinin (2014) çalışması ele alındığında, ihbarların artması ile tutuklama olaylarının da artması ve bu kapsamda aile içi şiddet olaylarında bir azalma görülmesi muhtemeldir. Böylece sembolik temsilin aynı zamanda kamu kurumlarının performansını da artıracığı ileri sürülebilir.

Bir başka kurum olarak eğitim kurumlarına yönelik yapılan çalışmalarda da performans artışına yönelik sonuçlara rastlanmıştır. Örneğin Afro-Amerikan öğrencilerin, kendi kökenlerinin yoğun olduğu eğitim kurumlarında yer almalarının, onların daha az ayrımcılığa uğrayacaklarını algılamaları ile kuruma karşı güvenlerinin artmasını ve buna paralel olarak derse katılım oranlarının da yükselmesini sağladığı görülmüştür (Seymourand Ray, 2015).

Diğer yandan sembolik temsilin siyasi liderlerin hesap verebilirliğini destekleyici bir rolünün olduğu da vurgulanmaktadır. Bu kapsamda kamunun talep ve beklentilerine karşılık gelebilecek hizmetlerin üretilmesi ve bunların niteliklerinin yanı sıra, daha en başında cinsiyet,

etnik, dini köken gibi özellikleri itibariyle sosyal yapıyı temsile elverişli görevlilerin kamuda yaygın olarak istihdam ediliyor olması (Örn: Meier, 1993: 410; Riccucci ve Van Ryzin, 2017: 26), genel olarak kamunun, siyasi idareye veya daha somut olarak onun hizmetlerine dönük pozitif izlenim üretmesine olanak sağlayabilecektir (Meier, 1993: 394). Ayrıca böyle bir temsilin, bir yönüyle kamu görevlilerini siyasi liderlere daha cevap verebilir bir hale getirirken, diğer yönüyle de siyasi liderlerin vatandaşlara karşı daha hesap verebilir olmalarını sağlayıcı (Meier ve Stewart, 1992: 158; Theobald ve Haider-Markel, 2009: 422) sembolik bir rol de üstlenmiş olacakları ifade edilebilir (Meier ve Nicholson-Crotty, 2006: 852).

Bununla birlikte, daha önce de bahsedilen Hong'un (2017) çalışmasında, kolluk kuvvetlerinde azınlıkların temsiline artırılmasının, hem azınlıkların hem de diğer grupların daha adil ve etik muamelelere maruz kalmasını sağladığı görülmüştür. Ayrıca aynı eserde Hong, bu kapsamda kurumun daha az şikayete maruz kalmasını yani etkin şikayet yönetim sisteminin varlığını hesap verebilirlikle ilişkilendirmiş ve bunu *“kendi gruplarına daha fazla sorumluluk hissedilen bürokratların sayısının artması sebebiyle daha çok bürokratik hesap verebilirliğin sağlanması”* şeklinde ifade etmiştir (Hong, 2017: 547-561).

Bunların yanında Riccucci ve diğerlerinin (2015: 121-130) yaptığı çalışmada da sembolik temsilin, muhakkak toplumsal grupların kendilerine yönelik politika alanlarında gerçekleşmesine gerek olmadığını bulmuşlardır. Örneğin geri dönüşüm alanında uygulanan bir projeyi incelediklerinde, bu programdan sorumlu kişilerin çoğunlukla kadın olmasının, kadınları yemek israfından alıkoyduğunu ve geri dönüşüm alanında daha istekli olduklarını görmüşlerdir.

Bütün bunlardan hareketle, sembolik temsil aracılığıyla, yani bürokratların eylemlerinden bağımsız olarak salt kimlikleriyle bürokraside yer almasıyla, aktif temsille aynı oranda kendi gruplarına yarar sağladıkları görülmektedir (Lim, 2006: 195). Bu bağlamda sembolik temsilin bürokrasinin uzun vadede olumlu anlamda anılması, idareye küsmüş ve güvenini yitirmiş vatandaşlara yeniden güven tesis edilmesi ile bürokrasinin meşruiyetinin sağlanması, hesap verebilirliğin artması ve dolaylı olarak performansta da bir artış görülmesi noktasında oldukça etkin bir mekanizma olabileceği açıktır. Böylece bürokrasi, geçmişten gelen ve hala devam eden kötü ününü, belki de sembolik temsil sayesinde olumluya çevirebilir.

5. Sonuç

20. yüzyıl boyunca, başta sanayi devrimi olmak üzere meydana gelen gelişmeler, bürokrasinin daha büyük ve yayılmacı hale gelmesine neden olmuş; son dönemlerde de

teknolojik alanda kaydedilen ilerlemeler ile nüfusun iyice büyümesinin ortaya çıkardığı baskı kamu hizmetlerine yönelik alanlarda alınacak kararlarda üstün teknik bilgisi olan bürokratların seçilmişler üzerinde üstünlük kurmasına sebep olmuştur. Bu durumda vatandaş adına alınan kararların çoğunlukla onlar tarafından seçilmiş temsilciler yerine atanmış bürokratlar tarafından alınması, halkın gözünde meşru olmayan ve güven sağlamayan bir bürokrasi oluşturmuştur. Böylece vatandaş ile bürokrasi arasında oluşan güven krizi beraberinde pek çok farklı sorunu da getirmiştir.

Bu olumsuz gelişmeler sonucu ileri sürülen teorilerden biri olan temsili bürokrasi, toplumun bütün kesimlerini içeren bir bürokratik yapılanmanın meşruiyet krizine çözüm olacağını ileri sürmektedir. Buna göre pasif anlamda dahi bürokratik temsilin sağlanması sembolik temsile dönüşerek halkın gözünde olumlu bir imaj oluşturacağı, dolayısıyla bürokrasi ve vatandaş arasındaki ilişkinin güven temeline oturacağı ifade edilmektedir. Çünkü böylece vatandaşların kendilerine yönelik alınan kararlarda kendilerinden birilerinin olduğunu görmesiyle ayrımcılığa uğradıkları algısının ortadan kalkması beklenmektedir. Bütün bu şartlar sağlandığında ise, bürokratlarla iş birliği yaparak birlikte üretme noktasında istekli olacağı umulmaktadır.

Öte yandan sembolik temsilin, bürokrasinin imajını düzeltmenin yanında toplumun dezavantajlı bireylere karşı olan “işe yaramaz” bakış açısını da değiştireceği de umulmaktadır. Dezavantajlı gruplar bürokraside yer alarak, hem iş arkadaşlarına hem de topluma kendilerini kanıtlayabilmektedir. Böylece dezavantajlı gruplara karşı olan önyargı bir nebze olsun kırılabilir. Ayrıca sembolik temsil ile idari hesap verebilirlik ve şeffaflık noktasında da yol kat edileceği belirtilmiştir.

Bütün bunlardan hareketle sembolik temsilin, bürokrasinin vatandaş nezdindeki mevcut kötücül algısının ortadan kaldırılması açısından oldukça etkin bir mekanizma olacağı ifade edilebilir. Bürokrasinin açmazlarından biri olan ve onunla artık bütünleşen bu pejoratif algı, belki de sembolik temsilin sağladığı güven tesis etme, meşruiyet sağlama, dezavantajlı gruplara karşı ön yargıyı yıkmaya gibi fonksiyonlar sayesinde olumlu bir yöne evrilme noktasında ilerleme kaydedecektir.

Kaynakça

- Andrews, R., Boyne, G. A., Meier, K. J., O'Toole Jr. L. J. ve Walker, R. M. (2005). Representative Bureaucracy, Organizational Strategy, and Public Service Performance: An Empirical Analysis of English Local Government. **Journal of Public Administration Research and Theory**, JPART 15, ss.489-50. doi: 10.1093/jopart/mui032
- Anzia, S. ve Berry, C. (2011). The Jackie (and Jill) Robinson Effect: Why Do Congresswomen Outperform Congressmen?. **American Journal of Political Science**, 55(3), ss. 478-493. doi: 10.1111/j.1540-5907.2011.00512.x
- Bradbury, M. ve Kellough, J. E. (2008). Representative bureaucracy: Exploring the potential for active representation in local government. **Journal of Public Administration Research and Theory**, Vol:18(4), ss. 697-714. doi: 10.1093/jopart/mum033
- D'Agostino, M.J. (2015). The Difference that Women Make: Government Performance and Women-Led Agencies. **Administration and Society**, 47(5), ss. 532-548. doi:10.1177/0095399714548267
- Denhardt, R. B. (2002). Trust as capacity: The role of integrity and responsiveness. **Public Organization Review**, 2(1), 65-76.
- Dolan, J. (2000). The Senior Executive Service: Gender, Attitudes, and Representative Bureaucracy. **Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART**, 10(3), ss. 513-529. doi: 10.1093/oxfordjournals.jpart.a024279
- Dollar, D., Fisman, R. ve Gatti, R. (2001). Are Women Really the 'Fairer' Sex? Corruption and Women in Government. **Journal of Economic Behavior & Organization**, 46 (4), ss. 423-429. doi:10.1016/S0167-2681(01)00169-X
- Gade, D. M., & Wilkins, V. M. (2012). Where did you serve? Veteran identity, representative bureaucracy, and vocational rehabilitation. **Journal of Public Administration Research and Theory**, 23(2), 267-288. doi:10.1093/jopart/mus030
- Grimmelikhuijsen, S., Jilke, S., Olsen, A. L., & Tummers, L. (2017). Behavioral public administration: Combining insights from public administration and psychology. **Public Administration Review**, 77(1), ss.45-56. doi:10.1111/puar.12609

- Herbert, Adam W. (1974). The Minority Administrator: Problems, Prospects, and Challenges. **Public Administration Review** 34, ss. 556-63.
- Hong S. (2016). Representative Bureaucracy, Organization Integrity, and Citizen Coproduction: Does and Increase in Police. **Journal of Policy Analysis and Management**, 35(1), ss. 11-33. doi:10.1002/pam.21876
- Hong, S. (2017). Black in Blue: Racial profiling and representative bureaucracy in policing revisited. **Journal of Public Administration Research and Theory**, 27, ss.547–61. doi:10.1093/jopart/mux012
- Kennedy, B. A., Butz, A. M., Lajevardi, N., ve Nanes, M. J. (2017). *Race and representative bureaucracy in American policing*. New York: Springer International Publishing.
- Krislov, S. (1974). *Representative Bureaucracy*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Larson, A.D. (1973). Representative bureaucracy and administrative responsibility. **Midwest Review of Public Admin**, 7, ss.79-90.
- Lim, H. H. (2006). Representative bureaucracy: Rethinking substantive effects and active representation. **Public administration review**, 66(2), ss.193-204. doi:10.1111/j.1540-6210.2006.00572.x
- Lipsky M. (1980). *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Meier, K. (1975). Representative Bureaucracy: An Empirical Analysis. **American Political Science Review**, 69(2), ss.526-542. doi:10.2307/1959084
- Meier, K. J. (1993). Latinos and representative bureaucracy testing the Thompson and Henderson hypotheses. **Journal of Public Administration Research and Theory**, 3(4), ss.393-414. doi:10.1093/oxfordjournals.jpart.a037178
- Meier, K. J. ve Nicholson-Crotty J. (2006). Gender, Representative Bureaucracy, and Law Enforcement: The Case of Sexual Assault. **Public Administration Review**, 66, ss. 850-860. doi:10.1111/j.1540-6210.2006.00653.x
- Meier, K. J., & Nigro, L. G. (1976). Representative bureaucracy and policy preferences: A study in the attitudes of federal executives. **Public Administration Review**, 36(4), ss.458-469.

- Meier, K. J., ve Stewart Jr, J. (1992). The impact of representative bureaucracies: Educational systems and public policies. **The American Review of Public Administration**, 22(3), ss.157-171.
- Mosher, F. C. (1968). *Democracy And The Public Service*. New York, NY: Oxford University Press.
- Nicholson-Crotty, J., ve Miller, S. M. (2012). Bureaucratic effectiveness and influence in the legislature. **Journal of Public Administration Research and Theory**, 22(2), ss.347-371. doi: 10.1093/jopart/mur054
- Olsen, J. P. (2005). Maybe It Is Time to Rediscover Bureaucracy. **Journal of Public Administration Research and Theory**, 16(1), ss.1–24. doi:10.1093/jopart/mui027
- Riccucci, N. M., ve Saidel, J. R. (1997). The representativeness of state-level bureaucratic leaders: A missing piece of the representative bureaucracy puzzle. **Public Administration Review**, ss.423-430.
- Riccucci, N. M., ve Van Ryzin, G. G. (2017). Representative bureaucracy: A lever to enhance social equity, coproduction, and democracy. **Public Administration Review**, 77 (1), ss.21–30. doi:10.1111/puar.12649
- Riccucci, N. M., Van Ryzin, G. G. ve Lavena, C. F. (2014). Representative bureaucracy in policing: Does it increase perceived legitimacy?. **Journal Of Public Administration Research And Theory**, 24(3), ss.537-551. doi:10.1093/jopart/muu006
- Riccucci, N. M., Van Ryzin, G. G. ve Li, H. (2016). Representative bureaucracy and the willingness to coproduce: An experimental study. **Public Administration Review**, 76(1), ss.121–130. doi:10.1111/puar.12401
- Seymour, S., ve Ray, J. (2015). Grads of historically black colleges have well-being edge. Gallup.com, 1127.
- Subramaniam, V. (1967). Representative bureaucracy: A reassessment. **The American Political Science Review**, 61(4), ss.1010-1019.
- Thielemann G. ve Steward J. Jr. (1996). A Demand Side Perspective on the Importance of Representative Bureaucracy: AIDS, Ethnicity, Gender and Sexual Orientation. **Public Administration Review**, 56, ss. 168-173

OPTİMAL VERGİLENDİRME VE TOPLUMSAL REFAH İLİŞKİSİ

Ferhat PEHLİVANOĞLU¹

Ali YILDIRIM²

Özet

Vergilemede etkinlik ve adalet ilkeleri, çoğu zaman aynı anda gerçekleştirilememektedir. Yani ekonomideki karar alıcıların, bu ilkelerden birisini hedeflemesi durumunda, diğerinden ödün vermesi gerekmektedir. Ancak bu ilkeler arasındaki çatışmayı giderebilmek adına, optimal vergileme yaklaşımı ileri sürülmüştür. Bu çalışmada, teorik araştırmalar neticesinde optimal vergilendirme tekniğinin, toplumsal refah üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Optimal vergileme sistemi, gelirin düz oranlı vergilemeye tabi tutulması gerektiğini, yüksek gelir gruplarına sıfır marjinal vergi oranlarının uygulanmasını ve daha çok dolaylı vergilendirme tekniğinin tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Optimal vergileme gerçekleştirilebildiği takdirde, özellikle iki uç durum olan düşük ve yüksek gelir gruplarında bulunan bireyler için, etkinlik ve adalet ilkeleri bir arada gerçekleştirilmekte ve bunun doğal bir sonucu olarak toplumsal refah artmaktadır. Sosyal refah devleti gereğince politika uygulayıcılar, etkin ve adaletli bir kaynak dağılımı gerçekleştirerek toplumsal refah düzeyinin maksimum seviyeye çıkarılmasını sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bunu gerçekleştirmek için, kendi kontrolünde bulunan vergileme yetkisini optimal seviyede uygulaması ve piyasanın yapısından kaynaklanan gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltmak için, “negatif gelir vergisi”, “ayırma ilkesi”, “muafiyet ve istisna” gibi araçlarla devletin ekonomiye müdahalelerde bulunması gerekmektedir. Böylece, ulusal düzeyde bir refah optimizasyonu gerçekleştirilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Refah, Gelir Dağılımı, Vergilemede Adalet, Optimal Vergilendirme.

Jel Kodları: D31, H21, I31

Alındığı Tarih: 27.05.2021 / Kabul Edildiği Tarih: 15.06.2021 / Açık Erişim Tarihi: 17.06.2021

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr.

² Arş. Gör., SBE, İktisat Teorisi ve Tarihi ABD, alliyildirim@gmail.com.

Relationship Between Optimal Taxation and Social Wealth

Abstract

Efficiency and fairness rules in taxation are often not realized at the same time. In other words, decision makers in the economy should target one of these principles and decide from decision. But to settle the conflict between these principles, optimal taxation can be read. Helping the best aspect of teacher training in this tutorial. The optimal taxation system advocates the flat taxation system of income, high-income taxable, non-high-income marginal taxable, and preferring more taxation instruments. Optimal taxation can be achieved, the two extremes 96r efor small and low income use, efficiency and fairness being carried out together and there will be gain as a result. The welfare state is designed to be bred for good appraisals, a fair resource drawing, and they plan to plan for completion. Therefore, it is not an optimal practice in terms of taxation within its own structure. For general maintenance, interventions to the economy by means of “separation”, “exemption and simplification” should be reviewed. Strategies will be able to bring about improvement at the national level.

Keywords: Social Welfare, Income Distribution, Fairness in Taxation, Optimal Taxation.

Jel Codes: D31, H21, I31

1. Giriş

Refah kavramının ortaya atıldığı tarihten bu zamana, birçok refah tanımlamasının yapıldığı ve refah düzeyi belirleme yöntemlerinin ileri sürüldüğü bilinmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, ekonominin kendi işleyişinin yetersiz kaldığı ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanamadığı durumlarda veya adaletsiz bir bölüşüm meydana geldiğinde, devletin politika uygulamaları ile bu aksaklıkları gidermesi konusunda ortak bir fikir oluştuğu görülmektedir. Ancak devletin kontrolünde olan bu politika uygulamalarının, etkinliği ve adaleti sağlamada başarısız olmasının nedeni, uygulanacak olan politikaların ne ölçüde olacağı ve kimleri kapsayacağı kesinlik kazanmamasıdır.

Ekonomi kendi işleyişine bırakıldığında, meydana gelen etkinlik kayıpları ve adaletsizlikler neticesinde bazı bireylerin durumunda iyileşmeler olmasının yanı sıra kötüleşmenin, yani refah kaybının yaşanması da ortaya çıkmaktadır. Devletin politika

uygulamaları ise, istikrar ve adaleti sağlayabildiği ölçüde bir refah artışını ifade etmektedir. Fakat devletin var olduğu zamandan bu tarihe, politika uygulayıcılar gerek adalet anlayışlarındaki farklılıklardan gerekse kişisel ve siyasi çıkarlarından dolayı devletin birincil kaynağı olan vergilendirme yetkilerini, etkinlik ve genel kabul görmüş adalet ilkelerine aykırı kullanabilmektedirler.

Bu çalışmanın amacı, devletin uygulayacağı politika araçlarından olan vergilemenin, hangi ekonomik faaliyetlerden ve ne oranda alınması gerektiğiyle ilgilidir. Devlet, vergileme ile ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunduğu anda, etkinliği bozucu sonuçlar meydana getirdiği takdirde toplumsal refahta bir azalma meydana gelecektir. Çalışmada, teorik olarak hazırlanmış vergilendirme ve gelir dağılımı çalışmaları incelenmiş ve bunların toplumsal refah üzerindeki olası etkileri değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda birinci kısımda toplumsal refah kavramı açıklanmış, refahın tarihsel gelişimi ve ölçülmesiyle ilgili bilgilere değinilmiştir. Daha sonra gelir dağılımının etkinliğiyle ilgili ölçütler çerçevesinde, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin toplumsal refah üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında vergilemede adalet ilkesi gereği ödeme gücüne ulaşmada kullanılan yöntemlere değinilmiş ve vergilerin kaynağına göre optimal vergilendirilmesi konusundaki görüşler ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise kaynağına göre optimal vergilendirmenin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili önerilerde bulunulmuş ve bunların toplumsal refah üzerindeki olası etkileri değerlendirilmiştir.

2. Toplumsal Refah ve Gelir Dağılımı

Sübjektif bir kavram olan bireysel refah, insanların mutluluk ve halinden memnunluk durumunu ifade ederken ekonomik refah kavramı ise kişilerin mutlu olma yollarının ekonomik sebeplerini ifade etmektedir. Buradan hareketle bireysel refah, kişilerin tüketmiş oldukları mal ve hizmetlerin bir fonksiyonu olarak ele alınmaktadır. Kişilerin faydalarını yansıtan bu fonksiyona dahil edilecek olan mal ve hizmetler ile bunların oranları, bu kişilerin tercihleriyle belirlenmektedir. Bireysel refahın bu şekilde ifade edilmesi, basit ve kolay hesaplanabilen bir fayda ölçümü olarak değerlendirilmekte ve klasik iktisatçılar da ekonomik refah ile ilgili bu durumu kabul etmektedirler. Bu durumu savunmakta olan klasik iktisatçılar, bireysel refahtan ziyade toplumsal refah üzerine odaklanmışlardır. Onlar için önemli olan ise adaletten ziyade etkinlik olarak bilinmektedir. Yani üretime bağlı olarak toplumsal refah arttırılabildiği ölçüde geçerli görülmekte ve bunu kabul ederken de kişisel gelir dağılımları göz ardı etmektedirler (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 210).

Fakat yukarıda açıklanan durumun en belirgin sıkıntılarında birisi, tüketilen mal ve hizmet sayısı arttıkça kişinin farklı zamanlardaki refah değişimini hesaplayarak karşılaştırma yapabilmenin oldukça güç olmasıdır. (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 211). Zira iki farklı dönemde bireyin tüketim bileşimi değişmiş olabilir ve ilgili malların fiyat yapısını ve söz konusu malların bireyler için atfettiği değeri bilmeden böyle bir karşılaştırma yapmak pek mümkün görülmemektedir. Söz edilen bu olumsuzluklar, aynı şekilde toplumsal refah içinde geçerli olmakla birlikte toplumsal refah konusundaki bir diğer sıkıntı, bireysel fayda düzeylerinin hesaplanabilir kabul edilmesi olmaktadır (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 211).

Kardinal faydacılar olarak bilinen refah iktisadı çalışanları, bir bireyin yaptığı tüketim sonucunda elde edebileceği fayda düzeyinin hesaplanarak toplanabileceğini savunmaktaydılar. Kardinal yaklaşım, bireysel refahın hesaplanabileceğini ve toplanabileceğini savunmasından dolayı bazı refah iktisadı çalışanları tarafından eleştiriler almıştır. Bu eleştiriler doğrultusunda bireysel faydaların hesaplanıp toplanmasının mümkün olmadığını, faydaların yalnızca büyüklük küçüklük sıralamasına tabi tutulabileceğini savunan ordinal yaklaşım gündeme gelmiştir. Faydanın kardinal varsayımlarla ölçülebileceğini ifade eden ve toplumsal refahı ekonomik refahla ilişkilendiren öncü isimlerden birisi Arthur Cecil Pigou'dur.

Jeremy Bentham'ın öncülüğünü yapmakta olduğu faydacı felsefe yaklaşımı, bireysel faydaların ölçülebileceğini ve karşılaştırılabilirliğini savunarak, bireysel faydaların toplamından toplumsal refaha ulaşılabilirliğini ifade etmektedir (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 212). Pigou'da, Bentham'ın bu varsayımlarını kabul ederek, 1920'de "Refah Ekonomisi" adlı kitabını kaleme almıştır. Pigou'nun çalışmaları, ekonomik refah adı verilen refahı maddi açılardan etkileyen konular üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu sayede toplumsal refah ile ekonomik refah arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Little, 1957: 79).

Refah ekonomisinden yola çıkan Pigou, faydanın karşılaştırılabilir olduğunu ve azalan marjinal fayda ilkesiyle birlikte eş doyum sınırı varsayımlarını benimsemektedir. Bu varsayımlardan hareketle de toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılabilmesi için eşit paylaşılmış bir gelir dağılımı olması gerektiğini savunmaktadır (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 214).

Bireylere herhangi bir etki, yönlendirme ve engellemede bulunulmadan etkin bir üretim düzeyinde ve milli gelirin artırılabilmesiyle ekonomik refah olarak da bilinen toplumsal refahta bir artış meydana getirilebilecektir (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 214). Pigou'nun

ekonomik ya da sosyal refahı artırma noktasında savunduğu şeylerden birisi de milli gelirden yapılan adaletsiz dağılımın yeniden düzenlenerek, genelde bir azalma meydana getirmeden yoksullar lehine bir yeniden dağılım gerçekleştirmektir. Söz edilen bilgilerden de çıkartılabileceği gibi Pigou, toplumsal refahı artırma noktasında üretimde sağlanacak etkinlik ve milli gelirle ilgili yapılacak bir yeniden dağılım olmak üzere iki noktaya dikkat çekmektedir (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 214). Pigou'nun önermesinin sorgulanmasına neden olan nokta; azalan marjinal fayda ilkesinin, insanların elde ettiği gelir payı ile bağdaştırılması olmaktadır. Pigou'ya göre zengin olan bireylerin gelirleriyle yaptıkları harcamadan (tüketimden) elde edecekleri fayda düzeyi, yoksul kişilerin harcama yaparak elde edecekleri fayda düzeyinden daha düşük kalmaktadır (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 214). Bu nedenle gelir bölüşümünde yoksullar lehine yapılacak bir yeniden dağılım sayesinde toplumsal refah arttırılabilmektedir.

Pigou'nun varsayımlarından birisi olan eş doyum sınırı, birçok düşünür tarafından eleştiri odağı haline gelmiştir. Azalan marjinal fayda ilkesi sayesinde düşük gelirliler lehine yapılacak olan yeniden dağılım ile toplumsal refahın arttırılması ve herkesin gelirden eşit şekilde pay alması durumunda maksimum refah düzeyine ulaşılabilmesi için insanların aynı düzey harcama ile aynı faydayı elde etmesi gerekmektedir (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 215). Ancak yöneltile eleştirilerin birçoğunun değindiği şey; insanların tercihlerinin ve bu tercihler sonucu elde edecekleri haz ve mutluluğun yani fayda düzeyinin farklı olacağı durumudur.

Kardinal yaklaşımın eleştirilere cevap verememesinden sonra yeni refah iktisadı adı altında Vilfredo Pareto'un değer yargılarından uzak olduğu ileri sürülen çalışmaları gündeme gelmiştir. Pareto, *fayda karşılaştırması* yapılmasına olan ihtiyacı ortadan kaldırmasından dolayı kardinal fayda teorilerinden ziyade ordinal fayda teorilerinin kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Pareto'ya göre tam rekabet piyasasının şartları gerçekleştiği takdirde ve veri kabul edilecek bir gelir bölüşümü doğrultusunda piyasanın işleyişi, kendiliğinden maksimum refah düzeyine ulaşılmasını sağlayacaktır (Kazgan, 1999: 182). Başka bir ifadeyle tam rekabet piyasasına ait koşulların gerçekleşmesi durumunda, ekonomi alanında optimal adaletin gerçekleşebileceğini savunmaktadır (Özalp, 2018: 32). Pareto kriterleri, genellikle değer yargılarından uzak durabilmek adına kişisel tercihleri yansıtan, öncekinden daha iyi, öncekinden daha etkin, optimum nokta gibi kaynakların dağılımı ile ilgili açıklamalarından dolayı bazı refah iktisadı çalışanlarınca değer yargıları barındırdığı yönünde eleştiriler almıştır

(Özalp, 2018: 33). Yani Pareto, değer yargılarından uzaklaşma amacındayken bazı iktisatçılar tarafından değer yargısı içerdiği hakkında eleştiriler almıştır.

Toplumsal refahın yerine genellikle bireysel refah ile ilgilenmesi, insanları kendi refah düzeylerini en iyi tespit eden kişiler olarak kabul etmesi ve refaha sadece ekonomik açıdan bakması tamamıyla değer yargılarının olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte en ilgi çekici değer yargısı; yapılacak bir yeniden dağılım ile hiçbir bireyin durumu kötüleşmeden, başka bir bireyin veya bireylerin durumu iyi yönde değişiyorsa, bu durumda toplumsal refahın arttığını kabul etmesidir (Özalp, 2018: 33-34). Bu son değer yargısı, Pareto ilkesinin piyasadaki etkinliğin gerçekleşmesi ile ilgili olduğunu göstermektedir. Buradaki piyasa etkinliği, toplumdaki kimsenin mevcut durumu bozulmadan, bazılarının refah düzeyinde bir artış gerçekleştirilemiyor ise yani yapılacak bir dağılım sonucunda birilerinin refah düzeyinde azalma meydana geliyor ise tam rekabet koşulları altında etkin bir dağılım olduğunu ifade etmektedir (Kirmanoğlu, 2009: 68). Yani *pareto optimumu* sağlanmaktadır.

Pareto optimumunun gerçekleştirilmesi; *değişimde etkinlik, üretimde etkinlik ve genel etkinlik* olmak üzere üç etkinlik koşulunun sağlanmasına bağlı bulunmaktadır (Kirmanoğlu, 2009: 68). Değişimde etkinlik; sabit bir mal grubunun, bireyler tarafından özgürce mübadele edilerek paylaşıldığı bir ekonomide yapılacak yeniden dağılım sonucunda bir kişinin refahını arttırmamanın, başka bir kişinin refahını azaltmadan mümkün olunmadığı noktayı göstermektedir. Bir başka ifade ile bireyler için marjinal ikame oranlarının birbirlerine eşit olduğu nokta, değişimde etkinlik durumunu sağlayan nokta olarak kabul edilmektedir (Şireli, 1993: 32). Tam rekabet şartlarında ve veri bir durumda üretim faktörleri üzerine yapılacak bir müdahale sonucunda bir ürünün üretim düzeyini arttırmak, başka bir ürünün üretim düzeyinin azaltılmasından geçiyor ise bu nokta üretimde etkinliğin sağlandığı noktayı ifade etmektedir (Özalp, 2018: 35). Yani üretim faktörleri arasındaki marjinal teknik ikame oranlarının birbirine eşit olması gerekmektedir (Koutsoyiannis, 1987: 577-578). Son etkinlik koşulu olan genel etkinlik durumu ise değişim ve üretimdeki etkinliğin eş anlı olarak gerçekleştirilmesini ifade etmektedir. Yani üretimde etkinliğin sağlanmasıyla ortaya çıkan malların, değişimde etkinliğin sağlanması ile istenilen mallara eşit olması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile tam rekabet koşulları altında üretici için malın fiyatı malın marjinal maliyetine eşit olduğunda ve marjinal ikame oranlarının aynı zamanda marjinal teknik ikame oranlarına eşit olduğu durumda genel etkinlik gerçekleştirilmekte ve Pareto optimumu sağlanmaktadır (Koutsoyiannis, 1987: 578).

Pareto'ya göre insanların sınırsız ihtiyaçlarının karşısında kaynakların sınırlı bulunması, ekonomik sorunların temel nedeni olarak görülmektedir. Bireyler, hayatlarındaki bütün engellemelere rağmen bu ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Fakat bu ihtiyaçları karşılarken çeşitli şekillerde engellenmektedirler. Bu engellerden birisi üretim alanında meydana gelen yapısal sınırlar iken bir diğeri bu sınırlı üretimi herkesin arzu etmesi olarak bilinmektedir (Özalp, 2018: 36).

Toplumdaki hiçbir bireyin refah düzeyinde kayba neden olunmadan yapılacak bir yeniden dağılım durumunda, bazı bireylerin refah düzeyinde bir artış sağlanabiliyor ise bu durum Pareto'ya göre kabul edilebilir bir durumdur ve *pareto iyileştirme* kavramı olarak bilinmektedir. Pareto, varsayımlarını tam rekabet koşullarına dayandırmaktadır ve O'na göre bu şartlarda gerçekleştirilen pareto optimal durumunda kaynakların nasıl dağıldığının pek bir önemi bulunmamaktadır. Yani yapılacak bir müdahale sonucunda kimsenin refahında bir azalma meydana getirilmeden, varlıklı birisinin durumunda meydana gelecek iyileşmeyi etkin bir müdahale ve toplumsal refahta bir artış olarak kabul etmektedir (Özalp, 2018: 36).

Ekonomide gerçekleştirilecek bir yeniden dağılım sonucunda bazı bireylerin durumunda bir kötüleşme meydana gelmeden başka bireylerin refah düzeyi arttırılamıyor ise bu durum pareto optimal noktayı ifade etmektedir ve Pareto, bu müdahaleye karşı çıkmaktadır. Ancak Nicholas Kaldor ve John R. Hicks, yapılacak bir müdahale sonucunda bazı bireylerin durumunun kötüleşmesine rağmen bazılarının durumunun iyileştirilmesinin kabul edilebilir bir müdahale olması için *tazmin* veya *telafi ölçütü* denilen kavramı ileriye sürmüşlerdir (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 233).

Gerçek manada bir uygulama alanı olmasa dahi teoride geçerliliği kabul edilebilecek olan Kaldor'un önerisine göre yapılan müdahale sonucunda durumu kötüleşenler, bu kayıplarını parasal olarak ifade edebilirler. Bununla birlikte müdahale sonucunda kazançlı çıkan kişiler de meydana gelen bu iyileşmenin korunması adına parasal bir telafi için hazır bulunabilirler. Sonuç olarak telafi etmeye hazır olan bireyler, kaybeden kişilerin durumunu müdahale öncesi duruma getirebilecek parasal ödemeyi karşıladıklarında kendileri de hala önceki duruma göre kazançlı iseler yapılan bu müdahale toplumsal refahı arttıracaktır ve kabul edilebilir bir durum olarak görülmektedir (Kirmanoğlu, 2009: 94-95). Hicks'in bu noktada ortaya attığı önerme, Kaldor'unkine benzer fakat yön olarak farklıdır. Hicks, yapılacak olan müdahale sonucu zararlı çıkacak olan bireylerin, kazançlı çıkabilecek olan bireylerin bu kazançlarından vazgeçmeleri için durumlarında meydana gelecek olan iyileşmeyi parasal olarak telafi ederek, müdahaleden

vazgeçmelerini sağlayabileceğini ve böylece refahın artırılabilceğini ifade etmektedir (Özalp, 2018: 44). İki düşüncenin de ortak kriteri, bu tazmin sonucunda yapılan ödemelerden elde edilen fayda düzeyinin, yeni durumdan vazgeçenlerin veya yeni duruma katlananların kaybettikleri fayda düzeyinden daha fazla olması gerekmektedir.

Birçok refah yaklaşımında olduğu gibi burada da baş gösteren ve eleştirilen çeşitli noktalar bulunmaktadır. Kaldor ve Hicks'e ait olan bu tazmin ölçütü, bireylerin parasal ölçütlerden aynı faydayı elde edeceğini kabul etmektedir. Fakat hem günümüz şartlarından bakıldığında hem de bu çalışmayı değerlendiren bazı düşünürlere göre parasal ödemelerin marjinal faydalarının eşit olduğu sonucunu ima eden bu görüşün gerçekçi olmadığı kabul edilmekte ve eleştirilmektedir. Tam anlamıyla eleştiri olarak ifade etmemek gerekirse de Scitovsky, Kaldor ve Hicks'in önermelerinin ayrı ayrı değerlendirilmesinden ziyade birlikte gerçekleşmesini ve değerlendirilmesini önermektedir (Başoğlu, Ölmezoğulları ve Parasız, 2012: 234).

Bu bilgiler doğrultusunda ekonomide yeniden bir dağılım yapılması veya yapılmaması, Pareto ilkeleri çerçevesinde refah iktisadının temel teoremleri ile açıklanmaktadır. Pareto optimalinin sağlanması; üretimde etkinliğin, değişimde etkinliğin ve genel etkinliğin sağlanması koşullarına bağlıdır. Refah iktisadının birinci temel teoremine göre; tam rekabet koşulları altında söz edilen üç etkinliğin birlikte sağlanması, pareto etkinliğinin sağlanması demektir. Pareto etkinliğinin sağlandığı bu noktalarda, yeniden yapılacak bir kaynak dağılımı ile herhangi bir refah artışının sağlanması mümkün değildir. Yani refah artışı için herhangi bir devlet müdahalesine ihtiyaç yoktur (Bağlı, 2011: 265).

Bununla birlikte bazen devletin çeşitli şekillerde ekonomiye müdahalelerde bulunmasıyla, daha tercih edilebilir yeni bir rekabetçi denge durumuna geçilebilmektedir. Bu durumu kısaca açıklamak gerekirse; piyasanın kendi işleyişine bırakılması sonucu üretimde, değişimde veya genel anlamda etkinlik oluşturulamamış olabilir. Yani atıllık söz konusu olmaktadır (Özker, 2016: 78-79). Böyle bir durumda devlet, götürü vergileme ve transfer harcamaları yoluyla başlangıçtaki tercihleri değiştirmemek koşuluyla yapacağı yeniden dağılım ile bazı bireylerin refah düzeyini arttırabilir (Kirmanoğlu, 2009: 72). Refah iktisadının ikinci temel teoremi olarak adlandırılan bu teoreme göre atıllığın söz konusu olduğu yani pareto iyileştirme yapılabilen durumlarda devlet, başlangıçta bulunan dağılım ve göreceli fiyat yapısını değiştirmemek koşuluyla götürü vergileme ve kamu harcamaları yolu ile bireyler

arasında transferler yapmalıdır (Kirmanoğlu, 2005: 24). Böylece bir refah artışı sağlanmış olacaktır.

Pareto optimalinin en temel varsayımı, etkinliğin sağlanmasıdır. Fakat pareto optimali, etkinliğin sağlandığı bu noktalarda gelir dağılımının adaletli olup olmadığıyla ilgilenmemektedir. Söz edildiği gibi tam rekabet koşulları altında bütün pareto optimallik koşulları olan etkinlikler sağlansa dahi malların fayda ve dolayısıyla tercih sıralamaları farklı olabileceğinden, bir süre sonra bazı bireyler daha fazla gelir elde edebilecek ve adaletsizlikler ortaya çıkabilecektir. Klasik refah iktisatçıları, birçok alanda olduğu gibi bu noktada da devletin herhangi bir müdahalede bulunmasına kesinlikle karşı çıkmaktadırlar. Ancak refah iktisadının ikinci temel teoreminden hareketle şu durum görülmektedir; piyasa aksaklıklarının yaşandığı bir durumda etkinliğin sağlanması ve adil bir gelir dağılımı için devletin çeşitli yollardan ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir (Kirmanoğlu, 2009: 76).

Toplum tarafından kabul edilebilir olarak görülen gelir dağılımının nasıl olduğuna dair sorularda ve adil ve adaletli bir gelir dağılımını bulma noktasında kullanılacak ölçüt; sosyal refah fonksiyonları olmaktadır. Bu açıdan Bentham'cı Sosyal Refah Fonksiyonu ve John Rawls'cı Sosyal Refah Fonksiyonu olmak üzere iki farklı sosyal refah fonksiyonu ortaya çıkmaktadır (Kirmanoğlu, 2009: 76). Faydacı felsefenin de dayandığı üç temel ilke bulunmaktadır. İlk ilkeye göre toplumun bir sosyal denge durumundan başka bir sosyal denge durumuna geçmesinin iyi veya kötü olduğuna dair çıkarım yapabilmek için yeni durumun bireylere sağladığı refah düzeyinin değerlendirilmesi gerekmektedir. İkinci ilkeye göre ise sonuç önem arz etmektedir. Ortaya çıkan sosyal durum, sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Sonuca bakıldığında toplam sosyal refah artmakta ise iyi, azalmakta ise kötü kabul edilmektedir. Üçüncü ve son ilkeye göre ise faydanın ölçülmesi ve toplanabilmesi varsayımına dayanarak toplum refahının, toplumdaki bireylerin refahlarının toplamından meydana geldiği kabul edilmektedir. Bu ilkeye göre herhangi bir devlet müdahalesi sonucunda, bireylerin bazılarının refahı azalsa bile toplam refahta bir artış söz konusu ise bu müdahale kabul edilebilir bir durumu yansıtmaktadır (Kirmanoğlu, 2009: 76).

Sonuç olarak Bentham'a göre bireylerin faydaları ölçülebilmekte ve bunun sonucunda toplanarak toplum faydasına ulaşılabilir. Örneğin; A, B ve C gibi üç bireyden oluşan bir toplumda, A'nın faydası UA, B'nin faydası UB ve C'nin faydası UC olduğu kabul edilirse toplam fayda: $U_{\text{Toplam}} = UA + UB + UC$ şeklinde formüle edilir. Toplumsal refahı arttırabilmek için de devlet müdahalesinin yapılabileceği savunulmaktadır (Cengiz, 2019: 152-153).

Toplumda, bir sosyal denge durumundan başka bir sosyal denge durumuna geçildiğinde, bireylerin bazılarının refahı azalırken toplam refah artıyor ise Bentham'a göre bu durum kabul edilebilir bir durum olmaktadır. Ancak Rawls, hangi durumun adil olduğu konusunda önemli olanın, toplumun genel refahından ziyade bireysel refahın olduğunu ileri sürmektedir (Savaşan, 2012: 132). Rawls'ın adalet kavramında, reel malların adil dağılımıyla birlikte *hakların ve ödevlerin adil dağılımı* da söz konusu olmaktadır. Yani gerçek malların yanında *birincil mallar* olarak ifade ettiği haklar, özgürlükler, güç ve fırsat gibi bireylerin mevcut toplumdaki yerinin iyiliğini belirleyen farklı birçok faktöre de yer vermiştir (Kirmanoğlu, 2009: 77). Aslına bakılırsa Rawls'ın çalışması, bir sosyal refah sözleşmesini ifade etmektedir. Söz edilen bu sözleşme; bağımsız ve eşit statüde bulunan kişilerin, toplum içinde kendi konumlarıyla alakalı bir fikir sahibi olmasalardı, üzerinde anlaşmaya varacakları farazi bir sözleşme olarak bilinmektedir. Rawls'ın bu sözleşmenin gerçekleşebilmesi için *başlangıç durumu* ve *cehalet perdesi* olmak üzere iki koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir (Savaşan, 2012: 132).

İlk koşul Rawls için çok önemlidir ve bu sağlanamadan ikinci koşula geçilememektedir. Buna göre toplumdaki herkes aynı düzeyde bir donanıma, aynı haklara ve aynı fırsatlara sahiptir. İkinci koşul olan cehalet perdesine göre ise varsayımdaki bireylerin ilerideki kendi bulunacakları konumları bilmedikleri kabul edildiğinden, karar verirken en kötü durumda bulunan bireylere destek olacak şekilde hareket ettikleri kabul edilmektedir (Kirmanoğlu, 2009: 78). Bu koşulun gerekçesi olarak; oyun teorisinde de bulunan, en düşük seviyedeki kötü durumların daha kötü durumlara göre tercih edildiği *Maximin Strateji* gösterilmektedir. Bu stratejiden ve önceki varsayımdan hareketle toplum, en kötü durumdaki kişilere veya gruplara göre karar verecektir. Onların mevcut durumlarının iyileştirilmesi, bir sosyal adalet ilkesi olarak belirlenecektir (Savaşan, 2012: 133).

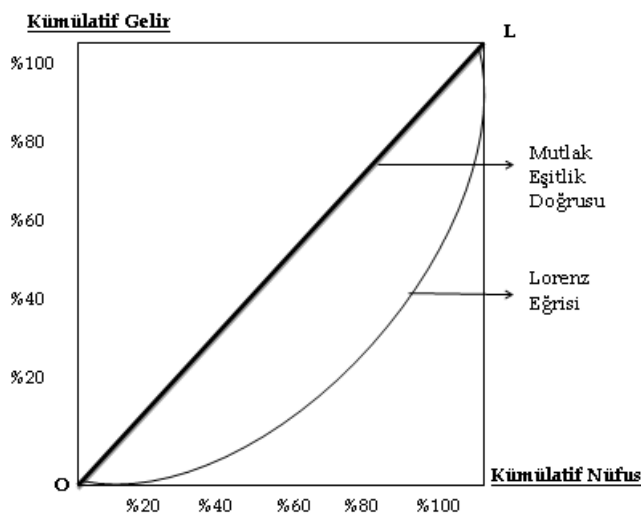
Sonuç olarak Rawls'a göre belirli varsayımlar altında toplum için önemli olan, en kötü durumda bulunan bireylerdir. Eşitlikçi olmamasına rağmen kötü durumda bulunan bu kişilere yönelik dağılımlar sayesinde, toplam refah arttırılabilmekte ve sürekli olarak en kötü durumda bulunanlara yönelik adımlar atılmaktadır (Savaşan, 2012: 135). Rawls'ın söz ettiği bu durum gerçekleştiği takdirde toplumsal refah artmakla birlikte toplumda diğerinden daha kötü durumda bulunan bir birey veya grup kalmayacağı gibi (tam olarak adaletli ve eşit bir dağılım olması), farazi bir sonuç düşünülebilir.

Toplumsal refah düzeyinin en temel göstergelerinden birisi gelir dağılımıdır. Bir ekonomideki gelir dağılımı ne kadar adaletli ve eşit dağılmış olursa toplumsal refah düzeyi de

o ölçüde yüksek olacaktır. Ekonomide yaşanan bazı aksaklıklar nedeniyle tam eşitlikçi bir gelir dağılımı olması mümkün değildir. Bu durumda refah iktisadının ikinci temel teoremi gündeme gelmekte ve mümkün olduğunca eşitlikçi bir yeniden dağılım yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Söz konusu yeniden dağılım için uygulanacak olan politikaların belirlenmesi amacıyla ekonomideki gelir eşitsizliği düzeyinin ölçülmesi gerekmektedir. Bir toplumda, kişisel gelir dağılımında eşitsizliğin derecesinin saptanmasında başvurulan en popüler yöntem; *Lorenz eğrisi* yöntemi ve bu yöntem yardımıyla hesaplanan *gini katsayısıdır* (Şengür ve Taban, 2016: 55).

Amerikalı bir istatistikçi olan Max O. Lorenz tarafından geliştirilen Lorenz eğrisi, gelir dağılımındaki eşitsizliği grafik üzerinde göstermek için kullanılmaktadır. Kişisel gelir dağılımında, eşitsizliğin boyutunun saptanması için başvurulan Lorenz eğrilerinin oluşturulmasında, kümülatif (katlanmış) yüzde değerlerin yer aldığı bir kutu diyagramı kullanılır (Kececi, 2018: 140). Eğriyi meydana getirebilmek için bireyler ve hane halkları, gelir büyüklüklerine göre en düşükten başlayarak yükseğe doğru sıralanmaktadır (Öztürk, 2009;54). Lorenz eğrisinin yatay ekseninde, bu şekilde sıralanmış birey veya hanehalklarının nüfusunun birikimli yüzde payları, dikey ekseninde ise bu birey veya hanehalklarının elde ettikleri gelirin birikimli yüzde payları yer almaktadır. Dikey ekseninde toplam gelirin %100'ü, yatay ekseninde nüfusun %100'ü yer almakta olduğundan, diyagram bir kutu şeklini almaktadır (Kubar, 2011: 231).

Şekil 1. Lorenz Eğrisi

Şekil 1'de görüldüğü gibi, orijinden başlayıp karşı köşeye çizilen doğru *mutlak eşitlik doğrusudur*. Mutlak eşitlik doğrusu üzerindeki her nokta, belirli bir ekonomideki gelir

dağılımının, mutlak eşitlik düzeyinde olduğunu ifade etmektedir. Şekilde yer alan OL köşegeni üzerindeki bütün noktalarda, nüfusun yüzdeleriyle bu nüfusa karşılık gelen gelirin yüzdeleri birbirine eşittir (Öztürk, 2009: 54). Örneğin nüfusun %10'u gelirin %10'unu almakta veya nüfusun %70'i gelirin %70'ini almaktadır. Orijinden başlayarak yatay eksen boyunca sağa ve dikey eksen boyunca L noktasına kadar olan noktaların tamamı, tam bir gelir eşitsizliğini göstermektedir. Lorenz eğrisi, bu ikisi arasında yer almaktadır (Elveren, 2013: 37). İki uç durum arasında bulunan Lorenz eğrisinin konumu, eşitsizlik hakkında yorum yapılabilmesine imkan sunmaktadır. Buna göre Lorenz Eğrisi, mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştıkça eşitlikçi bir gelir dağılımı olduğunu, mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaştıkça da adaletsiz bir gelir dağılımı olduğunu göstermektedir (Ünlüönen ve Tayfun, 2015: 214).

Lorenz eğrisi, belli bir ülkede farklı zamanlarda meydana gelen gelir dağılımı eşitsizliklerini ya da farklı ülkelerde meydana gelen gelir dağılımı adaletsizliklerini kıyaslamak için kullanılmaktadır. İki farklı gelir dağılımı karşılaştırması yapıldığında, dağılımlardan birine ait Lorenz eğrisi, her nokta için diğer dağılımın eğrisine göre daha adaletli noktalarda ise daha eşitlikçi olan bu dağılım, adaletten uzak olan dağılıma göre baskın olacaktır. Fakat söz edilen iki gelir dağılımına ait Lorenz Eğrileri, bazen kesişebilmektedir. Böyle bir durumda, hangi dağılımın mutlak olarak daha eşitlikçi olduğu konusunda bir sonuca ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu noktada yararlanılacak olan ölçüt; gini katsayısı olmaktadır (TÜSİAD, 2000: 176-177; Öztürk, 2009: 55).

Gelir dağılımında adaleti gösteren Lorenz eğrisi, geometrik bir şekildir. Lorenz eğrisinin, mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaşması adaletsizliği, yaklaşması ise adaleti göstermektedir. Oysa ülkeler arasındaki ya da bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasındaki eşitsizliğin yıllar boyu değişimini izleyebilmek için eşitsizliğin bir katsayı ile ifade edilmesi daha uygun olacaktır. İşte gini katsayısı, eşitsizliği bir oran ile gösteren ve eşitsizliğin derecesini ölçen bir katsayıdır (Bilgili, 2018: 41). Gini katsayısı, Lorenz Eğrisi yardımıyla hesaplanmaktadır ve Lorenz eğrisi ile tam eşitlik durumunu gösteren, mutlak eşitlik doğrusunun arasındaki alanın, mutlak eşitlik doğrusunun alt kısmında kalan alana bölünmesiyle bulunmaktadır (Öztürk, 2009: 56). Hesaplama sonucu gini katsayısı, 0 ile 1 arasında değerler almaktadır ve oranın 1'e yaklaşması adaletsizliğin arttığını, 0'a yaklaşması ise adaletsizliğin azaldığını göstermektedir. Sıfır sayısı tam eşitlik noktası, 1 sayısı tam eşitsizlik noktasıdır (Kazgan, 2016: 147).

Daha önce söz edildiği gibi gelir eşitsizliğinin ölçümünde kullanılan yöntemlerden birisi olan Lorenz eğrisinin çeşitli eleştirel yönleri de bulunmaktadır. Bu nedenle Lorenz eğrisi

yardımıyla hesaplanan gini katsayısı yöntemi kendini göstermektedir. Fakat her iki yöntem de birtakım verilere ulaşılmasını sağlasa da eksiklikleri giderememektedir. Farklı gelir dağılımlarını analiz eden Lorenz eğrileri, birbirlerini kestiklerinde ya da ortaya çıkan adaletsizlik ölçütleri birbirinden farklı sıralamaları gösterdiğinde, farklı gelir dağılımlarının arasında daha gerçekçi sıralamalar yapabilmek adına *Dalton-Atkinson adaletsizlik ölçütünden* yararlanılmaktadır (Öztürk, 2016: 347). Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi gibi ölçütler, eşitsizliklere verdikleri ağırlıklar konusunda gizli yargılar bulundurmaktadırlar. Farklı gelir dağılımları, çeşitli eşitsizlik ölçülerine göre sıralandığında ortaya düzgün olmayan bir sıralama çıkabilmektedir (Öztürk, 2009: 57). Bunun nedeni, eşitsizliğe verilen ağırlıkların farklılık arz etmesidir. Söz edilen ağırlıklar, değer yargılarını da içerisinde barındırdığı için Dalton-Atkinson adaletsizlik ölçütünde bir toplumsal refah fonksiyonu olduğu kabul edilmektedir. Farklı adaletsizlik ölçütleri, söz edilen bu toplumsal refah fonksiyonuna göre tekrardan sıralanmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010: 13). Söz edilen bu toplumsal refah fonksiyonunda toplum tarafından eşitliğe verilen değer, sıfır ile sonsuz arasında değerler almaktadır. Verilen bu değerın sıfır olması, toplumun gelir dağılımıyla ilgili kayıtsız olduğunu, verilen değerın sonsuz olması da toplumun yalnızca minimum seviyedeki gelir gruplarında bulunan bireylerle ilgilendiğini ifade etmektedir (Öztürk, 2016: 347).

Dalton-Atkinson adaletsizlik ölçütü, gelirin adil dağıtılması durumunda belirli bir zamandaki toplumsal refah seviyesine ulaşabilmek adına o andaki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olacağını göstermektedir (Öztürk ve Göktolga, 2010: 12). Dalton-Atkinson adaletsizlik ölçütü, bir toplumun sahip olduğu gelir bölüşümünden kesin eşitlik durumuna geçerken gözden çıkarmaya razı olduğu gelir düzeyi olarak da ifade edilebilmektedir (Öztürk, 2009: 58). Bu bilgiler ışığında Dalton-Atkinson adaletsizlik ölçütünü, gelirin tekrar dağıtılmasındaki ortaya çıkan potansiyel kazançların bir göstergesi olarak ifade etmek de mümkündür (Cowell, 2000: 36-45; Öztürk, 2016: 347).

Gelir dağılımındaki eşitsizliklerin belirlenmesi için geliştirilen yöntemlerden birisi de *Sen Endeksi*'dir. Sen endeksi, kendinden önceki ölçüm mekanizmalarının zayıf yanlarından dolayı yoksulluk açığını ve yoksullar arasındaki gelir dağılımını birlikte dikkate alan bir yöntemdir (Kabaş, 2010: 22). Sen endeksi; *kafa sayısı oranı*, *gelir açığı oranı* ve *gini katsayısının* birleştirilmesi suretiyle oluşturulan ve yoksulların sayısını, yoksulluğun boyutunu ve yoksullar arasındaki gelir dağılımı farklılıklarını dikkate alan bir ölçüttür (Sen 1976; Aktan ve Vural,

2002). H, kafa sayısı oranını; I, gelir açığı oranını ve Gp, gini katsayısı gösterirken sen endeksi:
 $S = (H \times I) + H(1 - I) Gp$ şeklinde formüle edilmektedir (Kabaş, 2010: 23).

Sen endeksinin en önemli katkısı, yoksul bir ailenin geliri düştüğünde yoksulluk endeksinin artıyor olmasıdır (Şenses, 2003: 66; Kabaş, 2010: 22). Herhangi bir yoksulun gelirinde bir azalma meydana geldiğinde yoksulluk ölçütünde bir artış meydana gelir. Yani yoksulların durumundaki kötüleşmeler, yoksulluk oranında yükselmelere yol açarken zenginlerden yoksullara doğru yapılan gelir transferleri, yoksulluk ölçütünde azalmalara yol açmaktadır (Aktan ve Vural, 2002). Gelir dağılımı adaletsizliklerinin hesaplanmasında kullanılan bir diğer yöntem; *Yoksulluk Oranı İndeksi*'dir. Genel olarak yoksulluk; sosyal refah seviyesi, toplumdaki bireylerin hayat standardının mutlak ya da görel olarak en düşük seviyenin altında kalan bireyin konumu olarak ifade edilmektedir. Daha özel bir ifade şekli olarak "toplam gelirin, yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan minimum ihtiyaçları karşılamaması durumu" açıklaması da kullanılabilir (Öztürk, 2009: 59).

Bununla birlikte yoksulluk daha çok kişiden kişiye değişen bir kavramdır ve insanların yaşam standartlarına, gelir düzeylerine, beklentilerine vb. sebeplere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Hayatı devam ettirebilmek için ihtiyaç duyulan asgari seviyedeki gıda, konaklama ve giyim miktarları, baz alınan zamana ve topluma göre büyük oranda farklılıklar göstermektedir (Çalışkan, 2010: 99). Yoksulluk seviyesinin ve kaynak dağılımının adilliği konusunda bir çıkarım yapabilmek adına öznel ölçütlerden ziyade daha nesnel kabul edilen ölçütlerin oluşturulması gerekmektedir (Öztürk, 2009: 61). Söz edilen bu sebeplerden dolayı yoksulluk oranı indeksi, oldukça önem arz eden bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Hesaplama yapılacak ülke veya bölgedeki insanların zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için belirli bir gelir düzeyi belirlenmekte ve yoksulluk oranı indeksi hesaplaması; belirlenen gelir seviyesinin altında gelir elde eden nüfusun, toplam nüfusa oranlanmasıyla yapılmaktadır. Örneğin bir bölgede X birim gelirin altındakiler yoksul kabul edilirken, B kadar toplam nüfusun A kadarının geliri, X düzeyinin altında olursa: $Yoksulluk\ Oranı\ İndeksi = A / B$ olur. Böylece hesaplanan bölge veya ülkedeki insanların yoksulluk oranı ve seviyesi belirlenmektedir.

Yoksulluk oranı indeksine de çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bunlardan en önemlisi, yoksulluk oranı indeksinin yoksullar arasındaki kaynak dağılımına herhangi bir duyarlılığının bulunmamasıdır. Bu ölçüt, yoksulluk sınırının altında kalan kişilerin gelirlerinde meydana gelen azalmalara ve yoksul kişiler arasında yapılan gelir transferlerine karşı duyarlılığı bulunmamaktadır. Hatta yoksullardan zengin kişilere yapılan gelir aktarımlarını da dikkate

almamaktadır (Öztürk, 2009: 61). Yoksulluğu sabit bir kavram olarak ele alan yoksulluk oranı ölçütleri, genellikle bir tek hesaplanabilir göstergeden yola çıkarak, nüfusu yoksul olanlar ve olmayanlar şeklinde iki gruba ayırarak fazlasıyla basite indirgemekte ve yalnızca yoksulluk sınırından daha düşük seviyede bulunan bireylere odaklanmaktadır. Ancak yoksulluk sınırının fazlasıyla altında bulunmasına rağmen halinden memnun sayılabilecek bir hayata sahip bireyler bulunabileceği gibi bu sınırın üzerinde bir gelir seviyesine sahip olup da genel kıstasların dışındaki çeşitli kıstaslara göre yoksul olarak değerlendirilebilecek bireyler de bulunabilmektedir (Şenses, 2003: 96; Öztürk, 2009: 62).

3. Vergilemede Adalet ve Optimal Vergilendirme

3.1. Ödeme Gücüne Ulaşmada Kullanılan Yöntemler

Vergilemede adalet ilkesi gereği, bireylerin ödeme gücünün belirlenmesi için yapılan uygulamalardan birincisi *en az geçim indirimi* yöntemidir. En az geçim indirimi, vergi mükelleflerine ait vergi borcunun hesaplanmasında, bireylerin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir matrah tutarının vergi dışı tutulmasını ifade eder (Pehlivan, 2006: 165). En az geçim indirimi yönteminde yükümlünün eş ve çocukları ile bazı ülkelerde, bakmakla yükümlü olduğu kişiler ve yerel farklar dikkate alınarak belirlenen bir tutar, vergi matrahından indirilmektedir (Öz, 2006: 65). En az geçim indirimi oranı arttıkça, gelir üzerinden yapılan indirim bu oranda artacak yani ödenecek olan vergi bu oranda azalacaktır. Bireylerin cinsiyetlerine, yaşlarına, çalışma şekillerine vb. faktörlere bağlı olarak geçim hadleri değişmektedir. En az geçim indirimi oranı belirlenirken, baskı ve çıkar gruplarının hükümet üzerindeki baskıları, yoksul halkın üzerindeki vergi yükünün ağırlığı, devletin vergi gelirlerine olan ihtiyacı önemli derecede rol oynamaktadır (Öztürk, 2016: 356). Düzgün bir şekilde işletilen en az geçim indirimi sistemi sayesinde bireylerin gelirlerinden devlete aktarılan tutar daha az olacaktır. Yani bireyler, tüketim ihtiyaçları için daha fazla kaynak sahibi olacaklardır.

En az geçim indirimi sistemi; ödeme gücüne ulaşmada, vergi mükellef sayısındaki azalmadan kaynaklı idarenin iş yükünün azalmasında, maliyetinin altında kalan vergi gelirlerinden vazgeçilerek vergi toplama maliyetlerinin düşürülmesinde ve dar gelirlilerin insani yaşam standartlarında kalabilmesine destek verilmesinde oldukça önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte indirim tutarı belirlemedeki düzensizliklerden dolayı gerçekçi olmaması, bireyler için katkısının düşük olmasına rağmen devlete olan mali yükünün yüksek olması, kamusal mallardan dışlama olmadan yararlanıldığı için haksızlığa neden olması, vergi

veriminin düşmesine sebep olması ve vergi hesaplama işlemlerini uzatması gibi olumsuz yönleri olduğu da düşünülmektedir (Pamuk, 1975: 192-193).

En az geçim indirimi yöntemi *matrahtan indirim*, *vergiden indirim* ve *bölme sistemi* olmak üzere üç şekilde uygulanabilir (Sağbaş, 2010: 65). Matrahtan indirim sistemi; mükellefin gelirinden, en az geçim indirimi tutarının düşürülmesi ve kalan kısmın artan oranlı vergilendirilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Vergiden indirim sistemi; önce mükellefin vergilendirilmesi söz konusu geliri vergi tarifesine göre vergilendirilmekte, daha sonra, en az geçim indiriminin vergi tarifesine göre bulunan vergisi, toplam vergiden düşürlmektedir. Bölme sistemi ise aile gelirin aile bireyleri sayısına bölünmesinden sonra vergilendirilmesini öngören bir sistemdir (Nadaroğlu, 1998; Gökçay, 2017: 122). Bireylerin ödeme gücünün belirlenmesinde kullanılan yöntemlerin ikincisi *artan oranlı tarife* sistemidir. Artan oranlı tarife, vergi matrahındaki artmaya bağlı olarak vergi oranının aynı doğrultuda artmasıdır (Sağbaş, 2010: 68). Artan oranlı vergi tarifesinde amaç, vergi adaletini sağlamak olduğundan düşük gelir gruplarına düşük vergi oranı, yüksek gelir gruplarına yüksek vergi oranı uygulanmaktadır. Mükelleflerin ödemekte oldukları vergi ile elde ettikleri gelir arasındaki oran, gelir arttıkça artmakta ise artan oranlı vergi uygulaması söz konusu olmaktadır (Birinci ve Akyazı, 2017: 46).

Bireylerin gelirleri arttıkça, gelirin marjinal faydasının azaldığı varsayımı altında, artan oranlı vergileme ile bireylerin geliri arttıkça ödeyecekleri vergiler de artmaktadır. Ters durumda ise yani bireylerin geliri azaldığında, uygulanacak vergi oranı azaldığı için daha az vergi ödemekle yükümlü olacaklardır. Böylece bireylerin aynı düzeyde fedakarlığa katlanması sağlanmaktadır. Öte yandan özellikle genişleme dönemlerinde devletin vergi gelirleri artmakta ve gelir dağılımında adaletsizlikleri giderme açısından da etkili sonuçlar meydana getirmektedir (Erkin, 2012: 250). Otomatik stabilizatör görevi de gören artan oranlı vergiler, ekonominin refah dönemlerinde toplam talebi azaltarak ekonomiyi daraltıcı, daralma dönemlerinde ise toplam talebin düşmesini engelleyerek ekonomiyi genişletici etkiler göstermektedir (Öztürk, 2016: 354). Bu tarifenin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için genellikle doğrudan vergiler (gelir vergisi, veraset ve intikal vergisi gibi) tercih edilmektedir. Zira dolaylı vergiler rahatlıkla yansıtılabildikleri için artan oranlı vergi uygulaması, beklenen etkiyi sağlamakta başarısız kalabilmektedir.

Günümüzde gelir vergisi, sosyal adaleti sağlama amacıyla genellikle artan oranlı vergi tarifesi ile alınmaktadır (Edizdoğan, 2007: 245). Sosyal devlet olmanın gereği olarak

devletlerin, düşük gelire sahip bireylerin belirli bir refah seviyesinin altına düşmemeleri için kamu harcaması yapmaları gerekmektedir. Artan oranlı vergileme ile hem farklı gelir grupları arasındaki yüksek farklılıklar azalmakta hem de yüksek gelirlili mükelleflerden daha fazla vergi tahsil edilerek, kamu harcamaları aracılığıyla düşük gelire sahip bireylerin refah düzeyi iyileştirilmeye çalışılmaktadır (Edizdoğan, 2007: 245). Ödeme gücünün belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden üçüncüsü olan Ayırma İlkesi, ilk kez 1907 yılında İngiltere’de uygulanmaya başlanmakla birlikte ilerleyen yıllarda hemen her ülkenin vergi sistemi içerisinde yer bulabilmiştir (Edizdoğan, 2007: 246). En az geçim indirimi ve artan oranlı tarife sistemi, ödeme gücünü belirlemede ciddi derecede rol oynamasına karşın önemli bir durumu gözden kaçırmaktadırlar. Söz edilen bu durum; gelirin, emek karşılığında (ücret) mı yoksa sermaye karşılığında (faiz, rant ve kar) mı kazanıldığıdır.

Gelirin sağlandığı kaynağın ve niteliklerinin göz önünde bulundurulması suretiyle, vergi bakımından farklı işleme tabi tutulması yoluna gidilebilmektedir. Bu yöndeki uygulama, gelirin sağlandığı kaynağa göre vergi ödeme gücü itibariyle dayanıklılığının farklı olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Gök vd., 2013: 273). Yani emek geliri elde edenlerin bu geliri, devamlı nitelikte olmamakla birlikte hastalık, yaşlılık, sakatlık ve işsizlik gibi durumlarda kesilebilmekte veya tamamen sona erebilmektedir. Oysa sermayenin geliri, emeğe nazaran daha kolay elde edilen ve sürekli olan bir gelir olarak düşünülmektedir. Bu durumda, aynı miktarda emek ve sermaye geliri söz konusu olduğunda, bunlardan emek gelirinden sermaye gelirine oranla daha düşük oranda vergi almak gerekmektedir (Pehlivan, 2006: 169). Bu ilke, aynı düzeyde gelir elde eden bireylerin aynı düzeyde vergilendirilmesi şeklinde ifade edilen yatay adalet kavramıyla çelişmekle birlikte sosyal adaleti sağlamadaki etkinliği açısından savunulmaktadır (Susam, 2015: 242).

Ayırma ilkesi, sadece emek ve sermaye gelirinde bir ayırım değil, yükümlülerin evli-bekar, sivil-öğrenci ve kadın-erkek gibi durumlarına göre de bir ayırım yapılmasını gerekli görmektedir. Bunun sebebini de bir örnek ile açıklamak gerekirse; 2000 lira aylık gelire sahip evli bir bireyin, aynı gelire sahip bekar bir bireyle aynı oranda vergilendirilmesi, evli olan birey açısından adaletsizliğe (bekar olan bireyin bakmakla yükümlü olduğu kimsenin olmadığı varsayımı altında) neden olacaktır. Görüldüğü gibi ödeme gücüne göre vergilendirme ilkesini gerçekleştirmek için en az geçim indirimi ve artan oranlı tarifenin yanında ayırma ilkesinin de birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Pehlivan, 2006: 170). Ödeme gücüne ulaşmada kullanılan tekniklerden sonuncusu da *muafiyet* ve *istisnadır*. İstisna, vergi kanunları gereği

vergilendirilmesi gereken bir konunun kısmen veya tamamen, aynı vergi kanunuyla veya başka bir vergi kanunuyla, bir süreliğine veya sürekli olarak, belirli şartlar altında veya şartsız bir şekilde vergi dışında tutulmasını ifade etmektedir. Muafiyet, vergi kanunları gereğince vergilendirilmesi gereken bazı bireylerin kısmen veya tamamen, aynı vergi kanunuyla veya başka bir vergi kanunuyla, bir süreliğine veya sürekli olarak, belirli şartlar altında veya şartsız bir şekilde vergi dışında bırakılmasını ifade etmektedir (Erdem ve diğerleri, 2003: 85). Muafiyet ve istisna kavramlarından söz edebilmek için meclis tarafından (kanunlarla) vergi yükümlülüğü oluşturulan bir konu veya kişi gerekmektedir. Vergi kanunlarının kapsamında bulunmayan kişi veya konular açısından muafiyet veya istisna söz konusu olmamaktadır (Susam, 2015: 243).

Muafiyet ve istisna yapılmasının ekonomik, kültürel, politik, idari ve sosyal amaçlar olmak üzere birçok sebebi bulunmaktadır. Ekonomik amaç için ihracat teşviklerini, kültürel amaç için zanaatkarlardan vergi alınmamasını, politik amaç için diplomat muaflığını, idari amaç için vergi maliyetlerinin düşürülmesini ve sosyal amaç için de gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltma yönünde uygulanan muafiyet ve istisnalar örnek verilebilmektedir (Sağbaş, 2010: 73). Sosyal amaçlar kapsamında, vergi kanunlarıyla yapılan muafiyet ve istisna hükümleri ile ödeme gücü zayıf olanların lehine bazı kolaylıklar sağlanabilmektedir (Pehlivan, 2006: 159). Böylece bu bireylerin ihtiyaçlarına aktarabilecekleri kaynaklar bir miktar da olsa artacağından, sosyal refah düzeyinde bir artış sağlanabilmektedir. Muafiyet ve istisnaların söz edilen olumlu yönleri olduğu gibi gereken özen gösterilmediğinde veya kontrol edilmediğinde vergi adaletini, kaynak dağılımını ve üretimdeki etkinliği bozucu etkiler meydana getirebilmektedir. Bununla birlikte dikkatli kullanıldıkları takdirde vergi ödeme gücüne ulaşma araçlarından en az geçim indirimi, artan oranlı vergileme ve ayırma ilkesinin eksikliklerini tamamlayarak, adaletli bir vergileme yapılmasına ve eşitsizliklerin kaldırılmasına yardımcı olabilmektedir (Bozdoğan vd., 2012: 134).

3.2. Optimal Vergileme

Birçok refah ekonomisi düşünürüne göre vergiler, ortaya çıkardıkları etkinlik kaybı nedeniyle bireylerin refahında bir azalmaya neden olmaktadır. Bu düşüncenin arkasında yatan neden ise; bireyler vergi öderken aynı zamanda çeşitli vergileme maliyetlerine de katlanmak durumundadırlar. Ödemiş oldukları vergilerin karşılığını, çeşitli kamusal hizmet yollarıyla alabilme imkanına sahip olsalar da vergi ile birlikte katlandıkları maliyetlerle ilgili bir karşılık söz konusu olmamaktadır. Bir bakıma, artan vergiler sonucunda tüketici olan bireyler, harcanabilir gelir düzeyleri azaldığı için fayda kaybına maruz kalmaktadırlar. Bununla birlikte

üreticiler de daha az miktarda ürün üretip satabilecekleri için bir kar kaybına uğramaktadırlar. Sonuç olarak toplumun bütününe bakıldığında, genel bir refah kaybı söz konusu olmaktadır. Söz edilen bu etkinlik kaybının ve bunun sonucunda meydana gelen refah kaybının ortadan kaldırılması veya mümkün olduğunca en aza indirilebilmesi amacıyla *optimal vergileme teorisi* geliştirilmiştir (Selen, 2017: 333).

Optimal vergileme, sunulan kamusal hizmetlerin finansmanını sağlayacak düzeyde olan ve bununla birlikte, etkinlik ve adalet ilkeleri arasında bir denge kurmaya çalışan bir vergileme sisteminin araştırılıp uygulanması ile ilgilenmektedir. Bu bağlamda uygulanacak bir vergi, yapılan kamusal harcamaları finanse edebildiği ve aynı zamanda toplumsal refah için önemli olan etkinlik ve adalet ilkelerine uygun olabildiği ölçüde optimal bir vergi olarak kabul görmektedir (Akkaya, 1988: 343-345). Bireyler ya gelirleri ya harcamaları ya da servetleri üzerinden vergilendirilmektedirler.

Verginin konusunu oluşturan ilk unsur bireylerin gelirleridir. Gelirin optimal vergilendirilmesi üzerine yapılan çalışmalardan James A. Mirrlees'in çalışması ele alınmaktadır. Optimal gelir vergisi, vergilemede adaletin sağlanmasıyla birlikte ekonomik birimler üzerindeki etkinlik kaybını mümkün olan en düşük seviyede tutmalı ve böylece sosyal refahın artmasına katkıda bulunmalıdır. Gelir vergisi, doğrusal gelir vergisi ve doğrusal olmayan gelir vergisi olarak iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. Doğrusal gelir vergisinde, bireylerin geliri arttıkça ortalama vergi oranları da artmaktadır. Ancak marjinal vergi oranları sabit kalmaktadır. Doğrusal olmayan gelir vergisi sisteminde ise, bireylerin geliri arttıkça ortalama vergi oranlarıyla birlikte marjinal vergi oranları da artmaktadır (Albayrak, 2011: 298).

Mirrlees'in düşüncesine göre bireylerin vergi ödeme güçlerine ulaşmada önemli olan gelir değil, bireylerin geliri elde etme yetenekleridir. Buradaki temel problem, ödeme gücü olarak hangisi dikkate alınırsa alınsın, bunun belirlenmesinin nasıl yapıldığı olmaktadır. Buradan hareketle aslında, vergilendirilecek gelirden veya geliri elde etme durumunda objektif bilgilere ulaşabilmek mümkün olduğu takdirde, optimal vergilemeyle ilgili bir sorun yaşanmayacaktır. Böylelikle bütün bireyler optimal bir şekilde vergilendirilecek ve adalet ve etkinlikle örtüşen bir yeniden kaynak dağılımı yapılabilecektir (Selen, 2017: 336).

Ekonomik birimlerin farklı yeteneklere ve dolayısıyla farklı vergilendirilebilecek gelir düzeylerine sahip olmaları, uygulanmak istenen optimal vergilendirme sisteminin bu duruma uygun bir vergileme yapabilmesini ve ortaya çıkan eşitsizlik durumlarını doğru tespit edebilmesini gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, gelirin optimal vergilendirilmesi çok

karmaşık bir hal almaktadır. Mirrlees, söz edilen bu karmaşıklıklardan kurtularak bir öneride bulunabilmek için bazı varsayımlar belirlemiştir (Selen, 2017: 336). Mirrlees'e göre; gelirin bir kuşaktan başka bir kuşağa aktarılmasını sağlayan tasarruflar göz ardı edilmelidir. Ayrıca toplumsal refahın belirleyicisinin kişisel tercihler olduğu, asimetric bilgi olmadığı, vergilendirilen kişilerin değer yargılarını gösteren faktörlerin model dışı tutulduğu, vergi avantajı için bireylerin farklı bölgelere gitmediği ve farklı vergilendirme durumlarında çıkan ek maliyetlerin olmadığı kabul edilmelidir (Güler, 2017: 247).

Bu varsayımlar altında ekonomik birimlere farklılaştırılmış vergileme yapılması, aranan optimallliği ve azalan eşitsizliklerden dolayı refahın artmasını sağlayacaktır. Ancak bu noktada yaşanacak temel problem de optimal kabul edilecek tarife yapılarının ve marjinal vergi oranlarının nasıl belirleneceği sorusu olmaktadır (Selen, 2017: 338). Eşitsizliği giderecek bir vergileme olabilmesi için yüksek gelir gruplarına yüksek marjinal vergi oranları, düşük gelir gruplarına düşük marjinal vergi oranları uygulamak gerekmektedir. Fakat yüksek gelir gruplarının emek arz esneklikleri yüksek olduğu için bu durumun aksine, yüksek gelir gruplarına uygulanan marjinal vergi oranları giderek azalmaktadır (Güler, 2017: 247). Mirrlees'in bu düşüncesine göre yüksek gelir gruplarına yüksek, düşük gelir gruplarına düşük marjinal vergi uygulaması ile beklenen refah artışı sağlanamayacaktır. Yani yüksek gelir gruplarına yüksek vergi oranları uygulandığında ortaya çıkacak etkinlik kaybı, beklenen refah artışından daha yüksek bir seviyede olacaktır. Bu durumdan Mirrlees'in yaptığı çıkarım; sabit oranlı marjinal vergi uygulamaları olmaktadır. Bu durumda gelir seviyesi arttıkça azalan oranlı bir vergileme söz konusu olacaktır ve üst gelir seviyelerine sahip birey sayısı çok fazla olmadığı için bu durum, sorun teşkil etmeyecektir. Bu durumda yapılan vergilemenin etkinliği sağladığı gibi yeniden dağılımı da sağlayabilmesi için asgari bir geçim düzeyi belirlenmeli ve bu gelir düzeyinin altındaki bireyler vergiden muaf tutulmalıdır (Albayrak, 2011: 301)

Söz edilen bilgiler ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olursa; teoride optimal bir gelir vergisi modeli bulmak ve bunun sayesinde etkinliği ve adaleti sağlamak mümkündür. Ancak gerçek hayatta kabul edilen varsayımların neredeyse hiçbiri gerçekleşmediği için etkinliği sağlayıcı ve refahı arttırıcı bir optimal vergileme yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Yine de yapılabildiği ölçüde hem etkinliği hem de refah artışını sağlayabilecek bir dağılımı gerçekleştirecektir.

Verginin konusunu oluşturan unsurlardan birisi de bireylerin harcamalarıdır. Vergi ve refah bağlamında yapılan çalışmalar incelendiğinde, aşırı vergi yükü sonucu bir etkinlik kaybı

olduğu kabul edilmektedir. Uygulanan vergiler, mal ve hizmetlerin maliyetlerine yansımından dolayı toplam arz ve toplam talepte değişiklikler meydana getirmektedir. Piyasanın kendi işleyişi dışındaki bu gibi faktörlerin (vergiler gibi), arz ve talepte azalma yönünde bir değişiklik meydana getirmesi etkinlik kaybı olarak kabul edilmektedir. Frank P. Ramsey, etkinlik kaybını ortadan kaldıracak optimal bir vergi oranının nasıl olacağıyla ilgili çalışmaların öncü isimlerindedir. Ramsey çalışmalarında, kamusal harcamaların finansmanının sağlanmasıyla birlikte aşırı vergilemenin mümkün olan en düşük seviyeye indirilerek, sosyal refahın nasıl maksimum seviyeye çıkarılabileceği konusunda çözüm aramıştır (Selen, 2017: 339). Etkinlik kaybına neden olmadan kamu harcamalarının finansmanı için götürü vergilemenin kullanılması gerektiğini ileri sürülmüştür. Çünkü götürü vergileme, hem vergileme maliyetleri açısından bir avantaj sağlayacağı hem de mal ve hizmetlerin fiyat yapısında bir değişikliğe neden olmayacağı için etkinlik sorunu ortaya çıkarmayacaktır (Albayrak, 2011: 303). Ancak Ramsey ve devamında bu konu hakkında çalışanların ortak düşüncesi; götürü vergilemenin kamu harcamalarının finansmanını karşılamayacağı olmuştur (Selen, 2017: 339).

Optimal vergileme üzerine Ramsey'in önerisi; mal ve hizmetler üzerinden olmuştur. Ramsey'e göre farklılaştırılmış vergileme yapılması gerekmektedir ve herhangi bir etkinlik kaybı oluşmaması için mal ve hizmetlerin talep esneklikleri önem arz etmektedir (Selen, 2017: 339). Vergileme sonucunda bireylerin rahat tepki vererek talep miktarlarını değiştirebildikleri mal ve hizmetlere (talep esneklikleri yüksek olan mal ve hizmetlere) düşük oranları uygulanmalıdır. Bunun aksine bireylerin esnekliklerinin düşük olduğu mal ve hizmetlere ise daha yüksek vergi oranları uygulanmalıdır (Albayrak, 2011: 304). Böylece vergileme sonucunda bireyler fazla tepki veremediği için meydana çıkacak olan etkinlik kaybı minimum seviyede olacaktır. Esneklik temelli bu vergi önerisinde Ramsey, gelir dağılımında eşitlik ve adalet ilkelerini göz ardı etmiştir.

Ramsey'in ortaya attığı esneklikle ters yönlü işleyen bu vergileme tekniği, etkinliği sağlayabilecek bir optimal vergileme önerisi olmasına rağmen, kaynak dağılımında adaletsizlikleri arttırabileceği için optimal kabul edilmemektedir. Zira esneklikle ters yönlü işleyen bir vergileme yapılması durumunda, talep esneklikleri düşük kabul edilen zorunlu ve düşük mallar üzerine daha yüksek oranlarda vergileme yapılırken, esneklikleri yüksek kabul edilen lüks mallara daha düşük oranlarda vergileme yapılacaktır. Bu durumda düşük gelir seviyesine sahip olan bireyler, genellikle zorunlu ve düşük mal ve hizmetleri tükettikleri için

katlanmak zorunda oldukları vergi yükü daha ağır olacaktır. Bu da ekonomideki mevcut dağılımı daha adaletsiz bir noktaya çekecektir ve toplumsal refahta bir azalışa neden olacaktır (Selen, 2017: 229-240).

Ramsey'den sonraki düşünürler, etkinlikle birlikte adalet ilkesine de uygun bir optimal vergi arayışına girmişlerdir. Bu bağlamda doğrudan vergilerin mi yoksa doğrudan olmayan vergilerin mi bu ilkelere daha uygun olacağı konusunda çalışmalar yapmışlardır. Söz konusu çalışmalar doğrultusunda hem etkinlik ilkesinin hem de adalet ilkesinin birlikte gerçekleştirilebilmesi adına optimal bir vergileme sistemi olması için hem doğrudan hem de doğrudan olmayan vergi türlerinin birlikte uygulanması gerekmektedir (Albayrak, 2011: 305). Böylece hem kamu harcamaları için gerekli finansman sağlanmakta hem de etkinlik ve adalet ilkeleri birlikte gerçekleştirilebildiği için toplumsal refahta bir artış sağlanabilmektedir.

Verginin konusunu oluşturan unsurlardan sonuncusu, bireylerin servetleridir. Optimal vergi üzerine yapılan çalışmalarda genellikle, etkinlik ilkesinin gerçekleştirilebilmesi adına sermaye gelirin çok düşük oranda vergilendirilmesi ya da hiç vergilendirilmemesi düşüncesi savunulmaktadır. Ekonomide etkinliğin sağlayabilmesi için sermaye gelirin vergilendirilmemesi gerektiğini ileri süren düşünürler, eşitsizliklerin giderilmesi adına yapılacak olan yeniden dağılımın, gelir üzerine konulacak vergilerle yapılması gerektiğini belirtmektedirler (Albayrak, 2011: 306).

Sermayenin vergilendirilmesine karşı çıkan düşünürlerin esas aldığı iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; sermayenin geliri, girdi faktörü olarak üretime katılmaktadır ve tüketimin optimal vergilendirilmesini savunan düşünürler, sermayenin gelirin de içinde bulunduğu ara mallarının vergilendirilmemesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Zira sermayenin gelirine konulacak vergiler, üretime ayrılacak kaynakları azaltacağından bir etkinlik kaybına neden olacaktır (Selen, 2017: 359). Diğer nokta ise sermayenin gelirine konulacak vergi, ileride yapılacak olan tüketimin vergilendirilmesi olarak yorumlanmaktadır. Yani bu vergiler, bugün yapılan tüketimin lehine bir sapma meydana getirecek ve böylece tasarrufları azaltacaktır. Bu durum, tüketimin zamanlar arası tam ikame olduğu varsayımı altında geçerli olacaktır. Buradan hareketle eğer bireyler, ileride yapacakları tüketimleri konusunda bugüne göre daha isteklilerse, sermayenin gelirin mümkün olduğunca düşük oranlarda vergilendirilmesi ya da vergilendirilmemesi gerekmektedir (Albayrak, 2011: 306).

Son olarak sermaye, günümüzde uluslararası bir hareketliliğe sahip olduğu için vergilemeye karşı çok daha duyarlı olacaktır ve düşük oranlarda bile konulacak olan vergiler, ciddi oranlarda etkinlik kayıplarına neden olabilecektir (Mankiw vd. 2007; Sorensen, 2007; Stiglitz, 1987; Albayrak, 2011: 306). Bu durumda ortaya çıkacak olan etkinlik kaybı, aynı zamanda toplumsal refahta da bir azalmaya neden olacaktır. Yani toplumsal refahta bir kayba neden olunmaması için sermayenin gelirinin ya çok düşük oranlarda vergilendirilmesi ya da hiç vergilendirilmemesi gerekmektedir.

4. Sonuç

Çalışmanın temel amacı, toplumsal refah ile vergilendirme arasındaki ilişkiyi teorik açılarından değerlendirmektir. Toplumsal refah, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bireysel refah ile ilişkilidir. Bireysel refah ise insanların beklenti ve elde ettikleri şeyler ile doğru yönlü olarak değişmektedir. Günümüzde gerek sosyal devlet olmanın bir gereği gerekse kaynak dağılımındaki istikrarsızlıkların giderilmesi amacı ile politika uygulayıcılar, çeşitli araçlarla ekonomiye müdahalelerde bulunmaktadır. Bu araçlardan en önemlisi de vergilendirme yetkisidir. Devlet, harcamalarını finanse edebilmek adına vergilendirme yapmak zorundadır. Ancak söz konusu vergilendirme, ekonomideki etkinlik ve adalet ilkelerinin gerçekleşmesini engellememeli ve hatta bu ilkelerin gerçekleştirilebilmesi için çalışmalıdır. Bu durum sağlanabildiği takdirde, toplumsal refah maksimize edilebilecektir.

Bireyler harcamaları, servetleri ve gelirleri üzerinden vergilendirilmektedirler. Etkinlik ve adalet ilkelerinin gerçekleştirilebilmesi için verginin konusunu oluşturan bu unsurlar, optimal düzeyde vergilendirilmelidir. Ancak optimal vergilendirme, tek başına uygulandığında bu ilkeleri gerçekleştirilmede başarıya ulaşamamaktadır. Mirrlees, bireylerin gelirlerinin optimal vergilendirilmesi üzerine çalışmasında, sabit oranlı bir vergilendirilme yapılmasının optimal olacağını savunmaktadır. Bu durum etkinliği gerçekleştirirken adalet ilkesine bir etkisi bulunmamaktadır. Adalet ilkesinin gerçekleştirilebilmesi için de asgari bir gelir düzeyi belirlenmeli ve bu seviyenin altındaki bireyler vergiden muaf tutulmalıdır. Böylece gelir üzerinden yapılacak olan vergilendirmede etkinlik ve adalet ilkesi bir arada gerçekleştirilebileceği için toplumsal refah maksimize edilecektir.

Vergilendirmenin bir diğer unsuru olan harcamalarda ise Ramsey temelli optimal vergilendirme teorisi incelenmiştir. Ramsey'e göre etkinliği sağlayabilmek adına harcamalar üzerine konulacak vergilerde, talep esneklikleri dikkate alınmalıdır. Ramsey talep esneklikleri yüksek olan mal ve hizmetlere düşük vergi oranları, esneklikleri düşük olan mal ve hizmetlere

ise yüksek vergi oranları uygulandığı takdirde, tam anlamıyla etkinliğin sağlanabileceğini ileri sürmektedir. Ancak Ramsey, etkinlik temelli bir optimal vergilendirme teorisi ileri sürmüştür ve adalet ilkesini tamamen göz ardı etmektedir. İleri sürdüğü vergilendirme tekniği uygulandığı takdirde, özellikle düşük gelir seviyesine sahip olan bireylerin esneklikleri düşük olan mal ve hizmetleri daha fazla tükettikleri düşünüldüğünde, refah düzeylerinde bir azalma meydana gelecektir. Bu nedenle harcamalar üzerinden yapılan vergilendirmeler, Ramsey temelli vergileme sisteminden ziyade adalet ilkesini de gözetecek şekilde olmalıdır. Böylece düşük gelir seviyesine sahip olan bireylerin de refah düzeyleri güven altına alınacak ve toplumsal refah maksimize edilebilecektir.

Son olarak vergilendirmeye konu olan servet unsuru değerlendirilmiştir. Servetin getirisinin sermaye olarak kullanıldığı düşünüldüğünde, üretim için kullanılacak olan kaynakların vergilendirilmemesi veya çok düşük oranlarda vergilendirilmesi gerekmektedir. Böylece ekonomide daha fazla sermaye faktörü bulunacak ve üretime bağlı olarak genel bir refah artışı sağlanacaktır. Sonuç olarak toplumsal refahı arttırabilmek için devletin, vergilendirme yetkisini kullanırken ekonomideki bütün gelir gruplarını dikkate alması ve etkinlikle birlikte adalet ilkesini de gözetmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- AKKAYA, Ş. (1988). Adil Vergileme ve Optimal Vergileme Yaklaşımlarına Genel Bakış. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 46(0).
- AKTAN, C., & VURAL, İ. Y. (2002). Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*.
- ALBAYRAK, Ö. (2011). *Optimal Vergi Teorisi: Bir Değerlendirme. Kriz ve Maliye Düşüncesinde Değişim "İzzettin Önder'e Armağan"* (1. b.). (A. PINAR, A. H. KÖSE, & N. FALAY, Dü) İstanbul: SAV Yayınları.
- BAĞLI, M. S. (2011). Etkinlik-Eşitlik Çelişkisi Bağlamında Yeniden Dağıtım Politikalarının Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi . *Maliye Dergisi*(161).
- BİLGİLİ, F. (2018). Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sonrasında Türkiye'de GINI Katsayılarının Analizi: Alternatif GINI Formülü Yaklaşımı. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(1).
- BİRİNCİ, N., & AKYAZI, H. (2017). Düz ve Artan Oranlı Kişisel Gelir Vergisi Tarifelerinin Ekonomik Etkileri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1).
- BOZDOĞAN, K., BUYRUKOĞLU, S., & BOZDOĞAN, D. (2012). Sosyal Vergileme İlkeleri Açısından Asgari Geçim İndiriminin Değerlendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi*(375).
- CENGİZ, E. (2019). Haz ve Acının Matematiği: J. Bentham'ın Faydacı Ahlakının İmkânı. *Dört Öge*(8).
- ÇALIŞKAN, Ş. (2010) Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyl Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(59).
- EDİZDOĞAN, N. (2007). *Kamu Maliyesi* (9. b.). Bursa: Ekin Kitabevi.
- ELVEREN, A. (2013). Gelir Dağılımı Çalışmaları İçin Bir Alternatif: Texas Üniversitesi EşitsizlikProjesi Veri Setleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2).
- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D., & TATLIOĞLU, İ. (2003). *Kamu Maliyesi* (3. b.). Bursa: Ekin Kitabevi.
- ERKİN, G. (2012). Artan Oranlılık. *Ankara Barosu Dergisi*(4).

- GÖK, M., BİYAN, Ö., & AKAR, S. (2013). Vergilemede Adalet İlkesinin Anaysal Temelleri ve Uygulamaya Yansımaları: Seçilmiş OECD Ülkeleri Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1).
- GÖKÇAY, Ş. E. (2017). Türk Vergi Sisteminde Vergi Ödeme Gücüne Ulaşma Teknikleri. *Journal of Life Economics*, 4(3).
- GÜLER, H. (2017, Haziran). Gelirin Optimal Vergilendirilmesi: Teori ve Politika. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(2).
- KABAŞ, T. (2010). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. Adana: Adana Nobel Kitabevi.
- KAZGAN, G. (1999). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (8. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KAZGAN, G. (2016). *Liberalizmden Neoliberalizme* (1. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KECECİ, N. (2018). Türkiye Bölgeler Arası Gelir Dağılımı İçin Bir Analiz. *PressAcademia Procedia*, 7(1).
- KİRMANOĞLU, H. (2005). Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(47).
- KİRMANOĞLU, H. (2009). *Kamu Ekonomisi Analizi* (2. b.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- KOUTSOYIANNIS, A. (1987). *Modern Mikro İktisat*. (M. SARİMEŞELİ, Çev.) Ankara: Teori Yayınları.
- KUBAR, Y. (2011). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994–2007) Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2).
- LITTLE, L. (1957). *A Critique of Welfare Economics* (2. b.). New York: Oxford University Press.
- NİŞANCI, M., AYDEMİR, A. F., TOSUN, B., & EMSEN, S. (2017). Kuznets Eğrisi ile Ekonomik ve Siyasal Liberalizasyon Uygulamaları Arasındaki İlişkiler. *INTERNATIONAL CONFERENCE ON EURASIAN ECONOMIES*, (s. 148).
- ÖZ, S. (2006). *Gelir Vergisinde Vergiyi Doğuran Olay*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

- ÖZALP, L. F. (2018). *Refah İktisadi ve Refah Devletinin İktisadi Analizi* (1. b.). Ankara: Efil Yayınevi.
- ÖZKER, A. N. (2016). *Mali İktisatta Konular ve Güncel Yaklaşımlar* (1. b.). Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- ÖZTÜRK, N. (2009). *İktisatta Bölüşüm*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, N. (2016). *Maliye Politikası* (4. b.). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- ÖZTÜRK, N., & GÖKTOLGA, Z. G. (2010, Şubat). Yoksulluk ve Gelir Bölüşümü Belirlemede Kullanılan Ölçütler. *Bütçe Dünyası Dergisi*(34), 12-13.
- PAMUK, M. (1975). Sosyal Adalet Açısından Türk Gelir Vergisinde En az Geçim İndirimi, Müterakkilik ve Ayırma Prensibi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(24).
- PEHLİVAN, O. (2006). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- PIKETTY, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital* (1. b.). (H. KOÇAK, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SAĞBAŞ, İ. (2010). *Vergi Teorisi*. Ankara: Ece Matbaası.
- SAVAŞAN, F. (2012). *İki Başarısızlık Arasında Kamu Ekonomisi* (1. b.). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- SELEN, U. (2017). *Refah İktisadi Bağlamında Optimal Vergileme Arayışı ve Türk Vergi Sisteminin Analizi*. Yrd. Doç. Dr. YAŞAR METHİBAY'a Armağan. (F. SARAÇOĞLU, & M. ÇAKIR, Dü) Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- SUSAM, N. (2015). *Kamu Maliyesi Temel Kavram ve Esaslar* (1. b.). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- ŞENGÜR, M., & TABAN, S. (2016). Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Türkiye'de Hanehalkı Gelir Türünün Tasarruflar Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1).
- ŞİRELİ, N. (1993). Refah Ekonomisine Edgeworth, Pareto, Marshall ve Pigou'nun Katkıları. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(35).
- TOPUZ, S. G., & DAĞDEMİR, Ö. (2016, Aralık). Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Kuznets Ters-U Hipotezi'nin Geçerliliği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(3), 118-119.

*Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
e-Dergisi
Cilt: 1 Sayı: 1*

ÜNLÜÖNEN, K. v. (2015). *Ekonomi* (7. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.